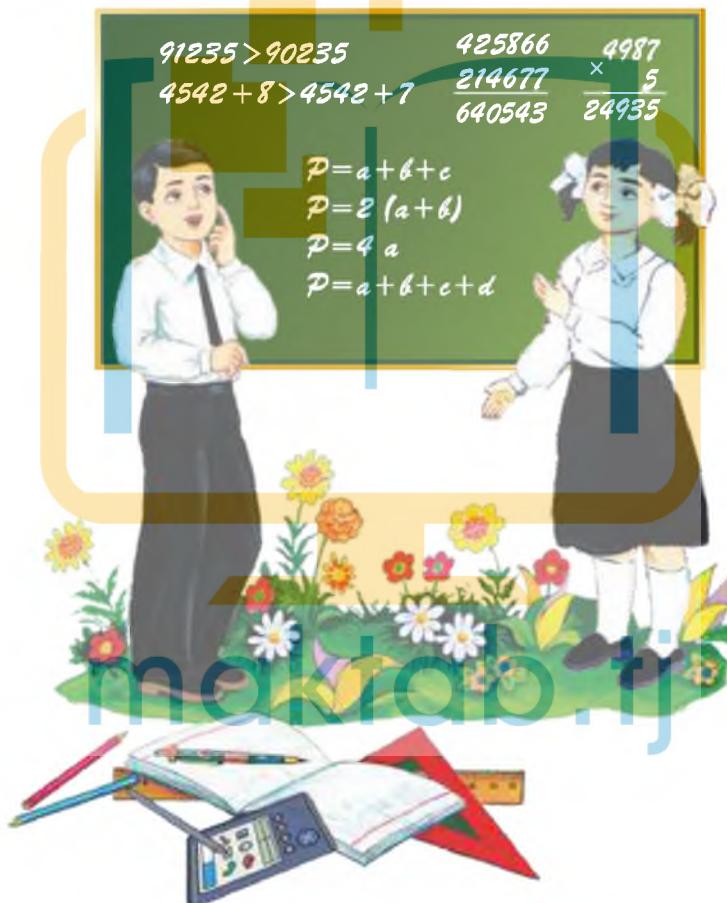

А. Ҳамидова, Ш. Бобоева,
Д. Назаров, Э. Чонмирзоев

МАТЕМАТИКА

китоби дарсӣ барои синфи 4

Душанбе - 2012

ББК 22.1я72 + 74.262

Б - 74

А. Ҳамирова, Ш. Бобоева, Д. Назаров, Э. Чонмирзоев
Математика, китоби дарсӣ барои синфи 4-ум, Душанбе 2012

Ин китоб дар доираи татбиқи Лоиҳаи таҷдиди маориф
таҳия ва нашр шудааст.

Муҳаррир:

Б. Алиев

номзади илмҳои физикаю математика,
профессор

Мушовирон:

Б. Камолиддинов

доктори илмҳои филология, профессор

М. Нугмонов

доктори илмҳои педагогӣ, профессор,

Узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

М. Маҳкамов

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Т. Раҷабов

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Истифодаи китоб:

?	Ному насиби хонанда	Синф	Соли хониш	Холати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

© Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон
© А. Ҳамирова, Ш. Бобоева, Д. Назаров, Э. Чонмирзоев

ISBN 978-99947-62-36-1

© “Оғсөт”, 2012

ИШОРАҲОИ ШАРТӢ:

- оғози дарс

- диктанти математикий

- кори дунафарӣ

- кори амалӣ

- кори эҷодӣ

- кори мустақилона

- кор бо калкулятор

- шинос шавед

- кор дар гурӯҳҳо

- супориши мушкил

- дар хотир нигоҳ доред

- анҷоми дарс

- дарс

- вазифаи хонагӣ

Боби 1. ТАКРОРИ МАВОДИ СИНФИ З

Дароз 1

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДХО ДАР ДОИРАИ 100000

1. Агадҳои хурдтарини серақама, чоррақама, панҷрақама ва шашрақамаро нависед.

К.м

2. Агадҳоро хонед ва ба разрядҳо ҷудо кунед:

346, 3461, 34615, 346157, 999, 9999, 99999,
999999, 777, 7777, 77777, 777777.

3. Ҳисоб кунед:

$$2950 + 7500$$

$$6900 - 5209$$

$$3483 + 4317$$

$$7870 - 1623$$

$$8174 + 4126$$

$$9899 - 3995$$

4. Ҷадвалро пур кунед:

Агадҳо	Сад ҳазорӣ	Даҳ ҳазорӣ	Ҳазорӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
998						
9406			9	4	0	6
19302						
134562						

5. Дар байнни агадҳои 950 ва 960; 4205 ва 4210 кадом агадҳо ҷойгиранд?

К.м

6. Адади шашрақамаи 342561-ро дар дафтар нависед. Дар зери даҳӣ ва ҳазорӣ ҳат кашед. Муайян кунед, ки аз рост ба ҷалъи рақамҳо дар ҷойи ҷондум меистанд? Рақамҳои ҷондум ва шашум аз рост ба ҷалъи ҷондум кадом разрядҳоро ташкил медиҳанд?

7. Агадхоро хонед:
54 378, 69 309, 88 735, 90 001, 99 005, 99 099.

8. Ҳисоб кунед:

$$35\ 827 + 26\ 301$$

$$42\ 738 - 15\ 904$$

$$42\ 729 + 39\ 661$$

$$54\ 901 - 27\ 602$$

$$63\ 804 + 36\ 005$$

$$98\ 107 - 56\ 327$$

9. Натичаи мисолҳои 8-ро бо қалкулатор санчед.

Дарс 2

ЧАМЪ ВА ТАРХ ДАР ДОИРАИ 100000

10. Агадхоро ба намуди суммаи разрядӣ оварда шудаанд.
Натичаи чамъро ёбед ва онро нависед:
- $$7000 + 800 + 40 + 9 =$$
- $$20000 + 5000 + 600 + 30 + 2 =$$
- $$100000 + 80000 + 3000 + 400 + 50 + 1 =$$
- Намуна:** $500000 + 40000 + 2000 + 600 + 70 + 6 = 542676$

11. Ҳисоб кунед:

$$21489 + 121$$

$$31720 - 21\ 100$$

$$16121 + 52622$$

$$42707 + 3280$$

$$16720 - 2210$$

$$28324 - 21244$$

$$43245 + 21000$$

$$65890 - 37\ 906$$

$$13253 + 33343$$

12. Агадхоро аз рӯии намуна ба суммаи ҳазорӣ, садӣ, даҳӣ, воҳид иваз намоед ва нависед:

$$1349, \ 2477, \ 4656, \ 36724.$$

Намуна: $42412 = 40000 + 2000 + 400 + 10 + 2$

13. Дӯзандаҳо тобистон барои мактаббачагони хурдсоли як мактаб 148-то шим ва ҳамин қадар костюм, 148-то куртаи сафед дӯхтанд. Дӯзандаҳо ҳамагӣ чандто либос дӯхтанд?

14. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(41284 + 13223) - 22904$$

$$21000 - (3000 + 5050)$$

$$46205 + (21085 - 12307)$$

$$(16500 - 14150) + 17200$$

15. Дар нури ададӣ ададҳои 1, 2, 3, 4, 5-ро қайд кунед.
16. Дар соли нави хониш ба мактаб-интернат 225-то китоби забони модарӣ, 127-то зиёдтар китоби математика ва назар ба математика 54-то камтар китоби забони русӣ оварданд. Мактаб-интернат ҳамагӣ чандто китоб гирифтааст?

17. Зери ҳам навишта ҳисоб кунед:

$$2131 + 3028$$

$$6247 - 2351$$

$$22464 + 38262$$

$$80074 - 19854$$

$$32763 + 46378$$

$$66666 - 33333$$

Дарси 3

ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ ҒАЙРИЧАДВАЛИ

18. Тарзи ҳисоббарориро шарҳ дода, ҳисоб кунед:

Намуна:

$$\begin{array}{r} 14 \\ \times 3 \\ \hline 42 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 140 \\ \times 30 \\ \hline 4200 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 24 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 240 \\ \times 40 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135 \\ \times 50 \\ \hline \end{array}$$

19. Тарзи ҳисоббарориро шарҳ дода, ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{r} 54 \\ - 3 \\ \hline 24 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 90 \\ - 90 \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 78 \\ - 6 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 84 \\ - 7 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 105 \\ - 3 \\ \hline \end{array}$$

Натиҷаро бо калкулатор санҷед.

20. Ададҳоро муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$73286 \dots 28546 \quad 93543 \dots 93544 \quad 834773 \dots 837834$$

21. Дар чор қуттии якхела 80 кг ангур буд. Барои ҷойгир кардани 160 кг ангур чандто ҳамин ҳел қуттӣ даркор мешавад? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

22. Амалҳоро иҷро кунед:

$$280 : 4 \cdot 3$$

$$50 \cdot 7 : 5$$

$$120 \cdot 4 - 240$$

$$(210 + 30) : 4$$

$$810 : 9 \cdot 6$$

$$70 \cdot 8 : 7$$

$$420 - 80 \cdot 4$$

$$(180 - 60) \cdot 3$$

23. Барои паррандаҳо донхӯраки росткунҷашакл соҳтанд, ки дарозиаш 60 см, бараш 10 см аст. Периметри ин донхӯракро ёбед.
24. Якчанд адади дурақамаро нависед, ки онҳо ба 4 бебақия тақсим шаванд. Якчанд адади дурақамаро нависед, ки онҳо ба 4 бо бақия тақсим шаванд.

Намуна: $36 : 4 = 9$ $39 : 4 = 9$ (б.3)

25. Ҳосили зарби ададҳои 642 ва 7 ба 4494 баробар аст. Ин ифодаро дар сутун навишта дурустии онро санҷед. Ҳосили зарби ададҳои 642 ва 70-ро ёбед ва онро бо натиҷаи супориши боло муқориса кунед.

26. Ҳисоб кунед:

$$96 : 8$$

$$96 : 8$$

$$230 \cdot 3$$

$$240 \cdot 4$$

$$98 : 7$$

$$98 : 7$$

$$360 : 2$$

$$660 : 3$$

$$744 : 6$$

$$744 : 6$$

$$320 \cdot 3$$

$$170 \cdot 5$$

$$978 : 6$$

$$978 : 6$$

$$440 : 4$$

$$880 : 4$$

27. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$88 : 8$$

$$72 \cdot 9$$

$$84 : 4$$

$$85 \cdot 6$$

$$455 : 5$$

$$370 \cdot 8$$

$$560 : 5$$

$$640 \cdot 9$$

Дарси 4

ИФОДА КАРДАНИ БУЗУРГИХО

28. Барои бо 6 литр шир пухтани ширбириңч 800 грамм биринч ва 300 грамм шакар лозим аст. Барои пухтани ширбириңч чӣ қадар шакару биринч сарф шуд? Инро бо килограмм ва грамм ифода кунед.

29. Ифода кунед:

Бо метр:

$$100 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$200 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$600 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

Бо детсиметр:

$$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$400 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$500 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

30. Компонентҳои амалҳоро номбар карда ҳисоб кунед:
1243 + 6806	38147 – 1581	54199 + 4546
1179 + 7303	46509 – 2713	61437 + 1359
2701 – 1629	37154 – 3654	28974 + 7432

31. Ҳисоб кунед:

160 · 4	340 · 2	468 : 2	605 : 5
170 · 5	324 · 2	672 : 3	810 : 9

32. Бо рақамҳо нависед: чорсаду чилу чор, шашсаду се, шашсаду наваду шаш ҳазору ҳафт, ҳашт миллиону яксаду ду, ҳаштсаду ҳафтоду ду миллиону сездаҳ ҳазору бисту як, як миллиону як ҳазору як.

33. Квадрат тасвир кунед, ки периметраш 20 сантиметр бошад. Тарафи квадратро ёбед. Онро бо миллиметр ифода кунед.
34. То 20 килограмм пурра кунед.

20 кг	1350 г	900 г	1907 г	1800 г	700 г
					19300 г

35. Ҳисоб кунед:

99 : 33	72 : 36	120 · 40	252 : 3
42 : 21	64 : 32	180 · 30	426 : 6

36. Ифода кунед:

40 см = ... дм	50 мм = ... см	250 кг = ... г
60 см = ... дм	70 мм = ... см	300 кг = ... г

37. Ду кас ба буриданӣ чӯб машғуланд. Онҳо чӯбро дар муддати 8 дақиқа мебуранд. Барои ба 4 қисми баробар ҷудо кардани чӯб ҷанд дақиқа вақт лозим аст?

38. **Шифоҳӣ.** Муқоиса қунед ($>$, $<$, $=$):

$$589 + 0 \dots 589 + 78$$

$$132 - 68 \dots 145 - 68$$

$$67 - 0 \dots 67 - 67$$

$$437 - 37 \dots 337 - 37$$

$$(468 + 130) + 202 \dots 130 + (468 + 202)$$

$$900 - (89 + 11) \dots 900 - 89 - 11$$

39. Ба чойи ситорачаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки баробарии дуруст ҳосил шавад.

$\begin{array}{r} *4 \\ - \\ *6 \\ \hline 203 \end{array}$	$\begin{array}{r} 3^{**} \\ + \\ 42 \\ \hline 371 \end{array}$	$\begin{array}{r} *63 \\ - \\ ** \\ \hline 390 \end{array}$	$\begin{array}{r} 4^*2 \\ + \\ *4^* \\ \hline 607 \end{array}$
--	--	---	--

40. Дар ду халта 70 килограмм сабзӣ буд. Дар як халта назар ба дигараши 4 килограмм камтар сабзӣ буд. Дар ҳар як халта чанд килограммӣ сабзӣ буд?

41. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$6230 - x = 427$$

$$26 \cdot x = 52$$

$$99 : x = 9$$

42. Қимати ҷуфтти ифодаҳоро муқоиса намуда, аз онҳо нобаробарӣ ва баробарӣ нависед:

$$130 \cdot 5$$

$$20 \cdot 8$$

$$120 : 3$$

$$400 - 100$$

$$130 \cdot 6$$

$$8 \cdot 20$$

$$120 : 4$$

$$400 - 200$$

Намуна:

$$80 \cdot 2$$

$$80 \cdot 2 < 80 \cdot 3$$

$$80 \cdot 3$$

$$160 < 240$$

ХОТИР

Дар ифодаи тарафи чап ($80 \cdot 2$) адади 80 ду маротиба, дар ифодаи тарафи рост ($80 \cdot 3$) адади 80 се маротиба зиёд карда шудааст. Яъне, дар ду ифода ҳамзарӯҳои якум бетағири буда, ҳамзарӯҳои дуюм нобаробарии $2 < 3$ -ро қаноат менамоянд. Бинобар ин дар байни ифодаҳо аломати хурд гузашта, нобаробарӣ ҳосил кардем.

43. Ҳисоб кунед:

$$(269 + 576) + 24$$

$$374 - (274 + 99)$$

$$(93 \cdot 5) \cdot 2$$

$$438 + 276 + 39$$

$$(895 + 49) - 894$$

$$(20 \cdot 8) \cdot (5 \cdot 7)$$

44. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$1 \text{ м} \dots 95 \text{ см}$$

$$1 \text{ км} \dots 1000 \text{ м}$$

$$1 \text{ см} \dots 15 \text{ мм}$$

$$10 \text{ м} \dots 100 \text{ дм}$$

$$100 \text{ м} \dots 100 \text{ дм}$$

$$50 \text{ см} \dots 500 \text{ мм}$$

45. Ҳисоб кунед:

$$246 \cdot 3$$

$$149 \cdot 5$$

$$844 : 4$$

$$612 : 3$$

$$378 \cdot 2$$

$$232 \cdot 4$$

$$741 : 3$$

$$912 : 6$$

46. Дар Панҷакент анбори ғалла ёфт шуд, ки ба солҳои 722 тааллуқ дорад. Анбори ғалла аз ду тараф бо деворҳои хиштӣ маҳкам карда шудааст. Дар ду қабати он 15–16 тонна ғалларо нигоҳ доштан мумкин буд. Дар ин анборҳо ғалларо то баҳори оянда нигоҳ медоштанд. Гӯед, ки соли 722 ба асри чандум мувофиқ меояд.

Дарси 6

К.Э

47. Рақамҳои 2, 3, 4, 7, 8-ро истифода бурда, 4-то адади панҷ-рақама нависед ва онҳоро хонед. Ҳар кадоми онҳо чанд даҳҳазорӣ, ҳазорӣ, садӣ, даҳӣ, воҳид доранд?
48. Дар синғҳои якум 102 хонанда, дар синғҳои дуюм 14 нафар зиёдтар хонанда ҳаст. Дар синғҳои якум ва дуюм ҳамагӣ чанд хонанда ҳаст?

49. Ҳисоб кунед:

$$4185 + 3236$$

$$6341 - 3284$$

$$35398 - 6179$$

$$44537 + 9294$$

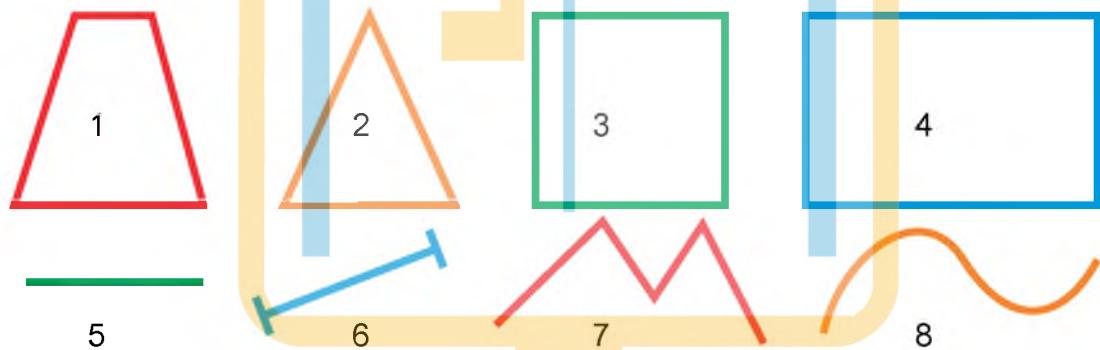
$$39 \cdot 45$$

$$71 \cdot 41$$

$$196 : 14$$

$$225 : 15$$

50. Ин фигураҳо чӣ ном доранд?

Хосиятҳои чоркунча, секунча, квадрат ва росткунчаро номбар кунед.

51. **Шифоҳӣ.** Воҳидҳои ченакҳои вақтро номбар кунед. 1 соат чанд дақиқа аст? 10 соат чанд дақиқа мешавад? 1 сол чанд рӯз аст? 2 сол чанд рӯз мешавад? 2 шабонарӯз чанд соат аст? 5 шабонарӯз-ҷӣ?

52. Дурустии нобаробариҳо ва баробариҳоро санҷед:

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3$$

$$250 - 50 > 250 - 60$$

$$50 \cdot 3 = 75 \cdot 2$$

$$55 : 5 > 55 : 11$$

$$381 + 19 < 381 + 20$$

$$400 \cdot 2 = 400 + 400$$

Намуна: Ҳосили зарби ададҳои 24 ва 2 аз ҳосили зарби ададҳои 24 ва 3 хурд аст.

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3$$

$$48 < 72$$

Боз ин тавр санчида метавонем: дар ҳар ду тарафи нобабарӣ ҳамзарби якум якхела буда, дар тарафи рост ҳамзарби дуюм якто зиёд аст. Бинобар ин қимати ифодаи тарафи чап аз қимати ифодаи тарафи рост хурд аст.

53. Дар китобхонаи мактаб 142-то китоб буд. Барои хониш як синфи 28-то, синфи дигар 5-то камтар китоб гирифт. Дар китобхона чандто китоб монд?

54. Ҳисоб кунед:

$$1217 + 5144$$

$$5389 - 3378$$

$$56513 - 41979$$

$$67623 + 14548$$

$$212 : 4$$

$$462 : 3$$

$$319 \cdot 2$$

$$284 \cdot 4$$

55. Фил бо вучуди бузургчусса буданаш чаққон ва серҳаракат аст. Вай дар як соат то 28 км масофаро тай карда метавонад. Фил дар 2 соат чӣ қадар масофаро тай карда метавонад?

Дарси 7

ИФОДАҲОИ ҲАРФӢ

56. $a + 71$, $63 - a$, $27 \cdot a$, $72 : a$ – ифодаҳои ҳарфии яктағириёбандадор мебошанд. Ифодаҳоро хонед ва ҳангоми $a = 9$ будан, қимати онҳоро ёбед.

Намуна: Тарзи хондан: $36 : a$ – ҳосили тақсими ададҳои 36 ва a ; 36-ро a маротиба кам кардан; 36 – тақсимшаванда, a – тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ: дар ифода қимати $a = 9$ -ро мегузорем: $36 : a = 36 : 9 = 4$.

57. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$415 + a; \quad \text{ҳангоми } a = 463, \quad a = 816.$$

$$617 - a; \quad \text{ҳангоми } a = 189, \quad a = 563.$$

58. Чадвалро пур кунед:

a	40	48	56	64	80
$a : 2$					
$a \cdot 8$					

59. Қимати ифодаҳоро ҳангоми $a = 4$ будан ёбед:

$$a + 30$$

$$a \cdot 108$$

$$412 : a$$

$$60 - a$$

60. Чадвалро пур кунед.

Ҳосили зарби ифодаҳои $2 \cdot n$ ва $2 \cdot n + 1$ -ро ёбед.

n	$2 \cdot n$	$2 \cdot n + 1$
0		
1		
2	4	5
3		
4		
5		

61. Қимати ифодай $a + 147$ -ро ҳангоми $a = 987$; $a = 2463$; $a = 2005$ будан ёбед.

62. Қимати ифодай $b - 1820$ -ро ҳангоми $b = 4327$; $b = 5021$; $b = 99873$ будан ёбед.

63. Чадвалро пур кунед:

a	25	50	75	90	100
$a + 35$		85			
$a \cdot 15$			1125		
$a - 20$				70	
$a : 5$					20

64. Ҳисоб кунед:

$$3746 + 1642 + 358$$

$$408 : 3$$

$$138 \cdot 4$$

$$5963 - (3235 + 1672)$$

$$490 : 5$$

$$250 \cdot 20$$

65. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$35148 \dots 45148$$

$$81413 \dots 81412$$

$$37135 \dots 66135$$

$$90000 \dots 91000$$

Д.М

66. 1) Ҳосили ҷамъи ададҳои 3459 ва 2451-ро 2356 воҳид кам кунед.

2) Аз адади 643 ҳосили зарби ададҳои 7 ва 12-ро кам кунед.

Д.М

67. Бо рақамҳо нависед: сесаду панҷ, сесаду панҷоҳ ҳазору се, панҷсад ҳазору нӯҳсаду бисту ҳафт, ҷорсаду чил миллиону ҷорсаду ҷор ҳазору нӯҳсаду наваду нӯҳ, нӯҳсаду нӯҳ миллиону як ҳазору сиву ҳашт.

68. Дар ҷаҳон зиёда аз 400 зоти саг ҳаст.

Қади баландтарини онҳо 90 см ва ҳурдтаринашон 20 см аст. Ададҳои 90 см ва 20 см-ро истифода бурда нобаробарӣ нависед.

69. Қимати ифодаи $a + 342$ -ро ҳангоми $a = 903$;

$a = 1432$; $a = 2667$ будан ёбед.

Дарси 8

ТАРТИБИ ИЧРОИ АМАЛҲО ДАР ИФОДАҲОИ ҚАВСДОР.ВА БЕҚАВС

70. Ҳисоб кунед:

$$3415 - 2006 + 3748$$

$$(450 + 790) + 210$$

$$350 - (170 - 90) + 60$$

$$326 + 216 - 426$$

$$(20 : 5 + 7) \cdot 9$$

$$36 : 4 + (47 - 39) \cdot 5$$

$$140 - (45 - 31) : 7$$

$$(51 - 27 : 3) \cdot 8$$

Д.М

71. Дар як банд 50 китоб ҳаст. Дар сето чунин банд назар ба 2 банд чандто зиёдтар китоб ҳаст?

72. Фарқи агадҳои 3459 ва 2451-ро 2356 воҳид зиёд кунед. Аз адади 943 ҳосили зарби агадҳои 8 ва 15-ро кам кунед.

73. Дарозии фарши синф 12 м, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри фарши синфро ёбед. Тарзи тартиб додани масъалаи баръаксро ба хотир оред. Аз рӯйи масъалаи додашуда масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

74. Ҳисоб кунед:

$$(128 \cdot 2 + 369 : 9) \cdot 3$$

$$(900 - 710) \cdot 4 - 430$$

$$545 - 85 \cdot 4 + 712$$

$$(893 - 487) \cdot 2 + 98$$

$$420 + 160 : 2 \cdot 3$$

$$824 : 4 - (357 - 189)$$

75. Агар ададро ду маротиба зиёд намуда, натиҷаро ду маротиба кам кунем, адад **тағиیر** меёбад? Мисол оред.

Намуна: $11 \cdot 2 : 2 = 22 : 2 = 11$

76. Дар ноҳияи Сино 244000 нафар, дар ноҳияи Исмоили Сомонӣ 115000 нафар ва дар ноҳияи Шоҳмансур 129700 нафар аҳолӣ зиндагӣ мекунад. Дар се ноҳияи шаҳри Душанбе чӣ қадар аҳолӣ зиндагӣ мекунад?

77. Чоряки агадҳои 12, 16, 44-ро ёбед. Аз ҳафт як ҳиссаи адад ба 100 баробар аст. Худи ададро ёбед.

78. Амалҳоро ичро кунед:

$$(44804 + 22023) - 5387$$

$$85989 - (6179 + 1086)$$

$$(3792 - 2374) + 5402$$

$$1125 \cdot 5 + 1125 : 5$$

$$289 \cdot 42 - 289 \cdot 31$$

$$1200 \cdot 2 - 160 : 40$$

79. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$890 + x = 1000$$

$$7465 - x = 5500$$

$$54 \cdot x = 216$$

$$78 : x = 26$$

Боби 2. НУМЕРАТСИЯИ АДАДХО ДАР ДОИРАИ МИЛЛИОН

Дарси 9

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДИ 1000000

100 000 – сад ҳазор

600 000 – шашсад ҳазор

200 000 – дусад ҳазор

700 000 – ҳафтсад ҳазор

300 000 – сесад ҳазор

800 000 – ҳаштсад ҳазор

400 000 – чорсад ҳазор

900 000 – нүхсад ҳазор

500 000 – панчсад ҳазор

1 000 000 – як миллион

200 000 – 200-то ҳазорй,

2 000-то садй ва 200 000-то воҳид дорад.

80. Ададҳоро хонед:

9, 99, 999, 9 999, 99 999, 999 999;

Пас аз адади 999 999 кадом адад меояд?

Ададе, ки пас аз адади 999 999 меояд як миллион ном дорад ва чунин навишта мешавад: 1 000 000.

1 000 000 – як миллион, адади ҳафттрақама буда, пас аз як шаш сифр дорад.

1 000 000 – 1 000-то ҳазорй, 10 000-то садй ва 1 000 000-то воҳид дорад.

81. Ададҳоро хонед:

1 110, 2 212, 35 724, 86 675, 154 708, 997 648, 999 999.

Барои дуруст хондани ададҳо онҳоро ба разрядҳои воҳидӣ, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра ҷудо кардан лозим аст. Ададро ба разрядҳо аз тарафи рост сар карда ҷудо менамоянд.

Намуна: 1476 – 6 воҳид, 7 даҳӣ, 4 садӣ, 1 ҳазорӣ; 23915 – 5 воҳид, 1 даҳӣ, 9 садӣ, 3 ҳазорӣ, 2 даҳҳазорӣ дорад.

Мехонем: Бисту се ҳазору нүхсаду понздаҳ. Ин адади панчрақама аст

maktab.tj

Д.М

Мехонем: 100 000 – сад ҳазор, 100 000 – адади шашрақама аст.

82. Бөрақамжо нависед: як ҳазору ду, як ҳазору дусаду дах, як миллион, як миллиону як ҳазору сад, ду ҳазору се, сад ҳазору шасту ду, панҷоху ҳашт ҳазору дусаду чордах, ду миллиону як.

83. Мүқориса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$6783 \cdots 6789$$

$$3 \text{ м } 32 \text{ см} \cdots 3 \text{ м } 3 \text{ дм}$$

$$5436 \cdots 5436$$

$$6 \text{ км } 40 \text{ м} \cdots 6400 \text{ м}$$

$$7312 \cdots 8129$$

$$7495 \text{ м} \cdots 7 \text{ км } 500 \text{ м}$$

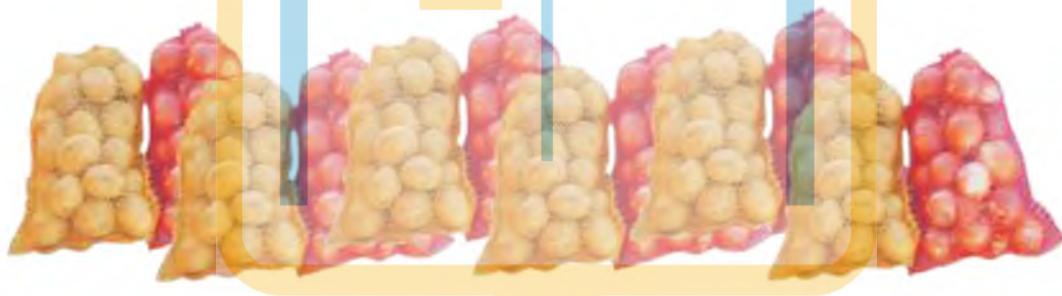
$$3200 \text{ г} \cdots 3 \text{ кг } 210 \text{ г}$$

$$25 \text{ т } 615 \text{ кг} \cdots 25 \text{ т } 598 \text{ кг}$$

$$2 \text{ т } 6 \text{ с} \cdots 2600 \text{ кг}$$

$$100 \text{ т } 217 \text{ кг} \cdots 99 \text{ т } 217 \text{ кг}$$

84. Ба дўкони сабзавот 32 халта картошка ва ду маротиба камтар пиёз оварданд. То бегоҳӣ чоряки ин сабзавот фурӯхта шуд. Дар дўкон чандхалта сабзавот монд?

85. Муодилаҳоро ҳал намоед:

$$? : 72 = 8$$

$$484 : x = 4$$

$$705 - x = 69$$

$$x \cdot 3 = 612$$

86. Ҳисоб кунед:

$$24000 + 26000$$

$$90500 - 40000$$

$$150 \cdot 3 : 9$$

$$500000 - 260000$$

$$50000 + 40000$$

$$270 : 9 \cdot 8$$

87. Сетогӣ адади серақама, чоррақама, панҷрақама, шашрақама ва ҳафтрақама нависед.

88. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

$$52 : 7$$

$$65 : 8$$

$$73 : 9$$

$$86 : 8$$

ВОХИДХО, РАЗРЯДИ ҲАЗОРИХО ВА СИНФИ ҲАЗОРИХО

Агадҳои бисёррақама ба синфҳо ва разрядҳо ҷудо карда мешаванд. Ин хондани агадҳои қалон – ҷорроқама, панҷроқама, шашроқама, ҳафтроқама ва ғайраро осон менамояд. Ҳар як синф аз се разряд иборат аст. Синфи якум – синфи воҳидҳо (якиҳо) буда, аз разрядҳои якӣ, даҳӣ, садӣ, синфи дуюм – синфи ҳазориҳо буда, аз разрядҳои якҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазориҳо иборат аст. Воҳидҳо аз рост дар ҷойи якум, даҳиҳо аз рост дар ҷойи дуюм, садиҳо аз рост дар ҷойи сеюм, ҳазорӣ дар ҷойи ҷорум, даҳҳазорӣ дар ҷойи панҷум, садҳазорӣ дар ҷойи шашум навишта мешаванд. Синфи сеюм – синфи миллионҳо буда, аз разрядҳои як миллион, даҳ миллион, сад миллионҳо иборат аст. Дар ҷадвал синфҳои ҳазорӣ ва воҳид оварда шуда, синфи миллионҳо оварда намешавад.

89. Ҷадвални синфҳои якум ва дуюм.

Синфи ҳазорӣ			Синфи воҳид		
Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди якӣ	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди якӣ
1	2	3	4	5	6

Адади доҳили ҷадвалро ба разрядҳо ҷудо карда хонед.

90. Ҷадвалро пур кунед:

999999	800999	900000	990000	999000	999900	999998
	199000					

91. Хонед ва ба синфҳо чудо кунед:
2222, 303412, 321432, 401002, 444444.

Дар агадҳои 2222 ва 444444 рақамҳо якхелаанд, вале вақти хондан ҳар яки онҳо мавқеи (чойи) худро дорад.

Масалан, рақами 2 аз рост воҳид, аз чап ҳазориро мефаҳмонад.

92. Аз намуна истифода бурда, агадҳоро бо сумма иваз намоед:
 $204100 = 200000 + 4000 + 100$

$$10500 = \boxed{} + 500$$

$$1320 = \boxed{1000} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$250110 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{100} + \boxed{}$$

$$4356 = 4000 + 300 + 50 + 6$$

$$8197 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$32953 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$731884 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

93. Фабрикаи дӯзандагӣ дар як рӯз 125-то либоси бачагона дӯхт. Фабрикаи дӯзандагӣ дар 6 рӯз ҷандто ҳамин хел либос тайёр карда метавонад?

94. Дутой адади чоррақама, панҷрақама ва шашрақама нависед. Онҳоро ба разрядҳо чудо намоед.

95. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 27020 = 90401$$

$$118 : x = 2$$

$$24457 - x = 11432$$

$$20 \cdot x = 400$$

К.Э

96. Агадҳоро хонед ва нависед:

800 000, 800 001, 800 009, 900 000, 900 001, 900 909,
950 000, 980 000, 999 999.

97. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 18000 = 19000$$

$$x + 12000 = 15000$$

Дарси 11

РАЗРЯДИ МИЛЛИОНХО

98. Адади хурдтарин ва калонтарини шашрақамаро номбар кунед.
99. Адади ҳафттрақамаи 1978652-ро дар дафтар нависед. Дар зери разряди садҳазорӣ ва садӣ хат кашед. Инҳо кадом рақамҳо мебошанд? Рақами 8 кадом разрядро ифода ме-кунад. Дар ин адад рақамеро номбар кунед, ки дар шумор аз рост ба чап дар чойи ҳафтум аст. Ин рақам, ки 1 аст, разряди миллион мебошад.

К.Э

100. Адади дилҳоҳи ҳафттрақамаро навишта дар зери разряди ҳазорӣ як хатча, садҳазорӣ ду хатча ва миллион се хатча кашед.

Намуна: $\begin{array}{r} 1\ 657\ 002 \\ \hline \end{array}$

101. Ба чойи нуқтаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки ададҳо бо тартиби афзуншавиашон ҷойгир бошанд.

16280,   162...,   16282...,   16284..., ...;

102. Ба чойи нуқтаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки ададҳо бо тартиби камшавиашон ҷойгир шаванд.

5080...,   50700...,   50500..., ...;

103. Дутой адади панҷрақама, шашрақама ва ҳафттрақамаро ба разрядҳо ҷудо карда нависед ва онҳоро хонед.

104. Фабрикаи дӯзандагӣ барои мактаббачагон 220-то либоси писарона ва ду маротиба камтар либоси духтарона тайёр кард. Сеяки ин либосҳо ба мактаб-интернат дода шуд. Ба мактаб-интернат ҷандто либос дода шуд?

Д.М

105. Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору шашсаду чилу ду, яксаду шаш ҳазору ҷорсаду бисту се, нӯҳсаду ҳафтод ҳазору нӯҳ, як миллиону ду.

106. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 450 = 550$$

$$1000 - x = 450$$

$$x : 73 = 15$$

107. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$765\ 330 \dots 765\ 332$$

$$842\ 530 \dots 530\ 842$$

$$193\ 460 \dots 193\ 460$$

$$219\ 912 \dots 912\ 219$$

108. Хонандаи синфи чорум дар як дақиқа 100 калима хонд. Ў дар 5 дақиқа чанд калима хонда метавонад?

109. Квадрати шавқовар:

Намуна:

$$\begin{array}{r} + 185 \\ 133 \\ \hline - 318 \\ 146 \\ \hline 172 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 185 \\ 211 \\ \hline - 396 \\ 224 \\ \hline 172 \end{array}$$

185	146	133
224	172	120
211	198	159

Супориш: Агадҳои дар як сатр ва як сутун бударо аз рўйи намуна тавре чамъ ва тарҳ кунед, ки ҳосилаш ба адади 172 баробар бошад.

110. Бо рақамҳо нависед: як миллиону ҳаштсаду чилу як ҳазор, як саду ду миллиону як саду ду ҳазор, ду миллиону дусаду панҷ.

Дарси 12

ЧАДВАЛИ РАЗРЯДҲО ВА СИНФҲО

Синфи сеюм. Миллион.

Синфи 3 синфи миллионҳо			Синфи 2 синфи ҳазориҳо			Синфи 1 синфи воҳидҳо		
Разрядҳо (миллион)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (садӣ)		
Садӣ	Даҳӣ	Якӣ	Садӣ	Даҳӣ	Якӣ	Садӣ	Даҳӣ	Якӣ
		4	5	6	7	1	2	8
	6	1	2	7	4	3	5	1
7	1	4	2	5	6	7	9	4
9	8	7	3	7	5	6	2	3

Синфҳои ҷадвалро хонед, синфи якум аз қадом разрядҳо иборат аст? Синфи дуюм-ҷӣ? Синфи сеюм-ҷӣ?

Ададҳои қатори якум ин тавр хонда мешаванд: 4 миллиону 567 ҳазору 128. Ин адад аз синфи сеюм разряди миллионҳо, аз синфи якум ва дуюм ҳамаи разрядҳоро дорад. Тарзи навишт: 4567128 (миллионро ба таври муҳтасар «млн» навиштан тавсия карда мешавад).

Қатори дуюм: 61 миллиону 274 ҳазору 351; 61274351
қатори сеюм: 714 миллиону 256 ҳазору 794 хонда мешавад.

Адади 714256794 ҳамаи синфҳоро дорад.

Ин адади нӯҳрақама буда, 3-то синф, 9-то разряд дорад.

Ададҳои қатори ҷоруми ҷадвалро хонед, онҳоро ба синфҳо ва разрядҳо ҷудо кунед.

111. Ададҳоро хонед ва онҳоро ба синфҳо ҷудо кунед:

2365	8970001	24568303
15931	2956000	128902415
27650	7000000	999777333
112. Ба ҷойи ситорачаҳо аломати амалҳоро тавре гузоред, ки баробариҳо дуруст бошанд:

$28 * 4 * 9 = 63$	$102 * 2 * 8 = 408$
$28 * 4 * 9 = 41$	$102 * 2 * 8 = 108$
113. Дар ҳашт қуттии якхела 160 кг себ буд. Дар 19-то ҳамин хел қуттӣ ҷанд килограмм себ ҳаст? Масъалаи баръакс сохта, онро ҳал кунед.
114. Ифода кунед:

$7 \text{ т } 540 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$	$18 \text{ км } 349 \text{ м} = \dots \text{ м}$
$9 \text{ т } 380 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$	$25378 \text{ м} = \dots \text{ км} \dots \text{ м}$
115. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавӣ нависед:
 4004,   1234602,   97,   60501,   587,   134602.

116. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$900 - 20 \cdot 4 \quad 2550 + 30 \cdot 5 - 430 \quad (493 + 362) : 3$$

$$891 - 9 \cdot 9 \quad 8860 - 120 : 2 - 2371 \quad (1000 - 870) \cdot 7$$

117. Адади дурақама фикр карда, онро 10 маротиба зиёд кунед.
Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед.

К.Э

118. Дутой адади панчрақама ва шашрақама нависед. Дар зери разрядҳои синфи якум як хат, разрядҳои синфи дуюм ду хат кашед. Фарқи адади шашрақама ва панчрақамаро ёбед.

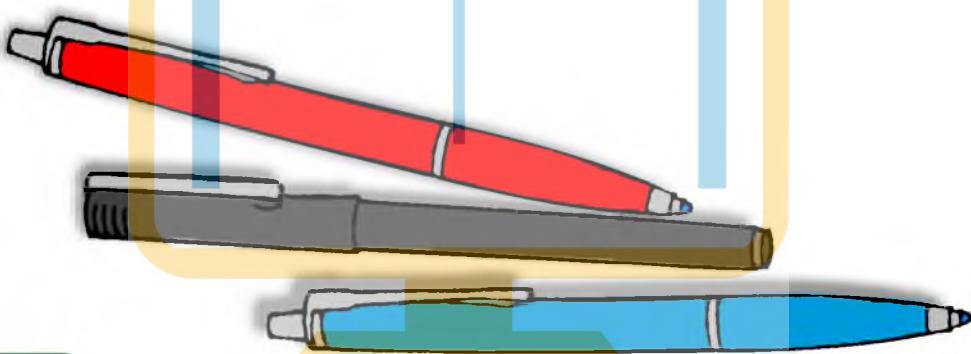

119. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$4670 - 568 : 8 \quad 45 \cdot 5 \cdot 3 \quad 480 : 8 + 14095$$

$$6410 + 200 : 5 \quad 34 \cdot 5 \cdot 2 \quad 3863 - 9 \cdot 7 + 14$$

120. Бо се қалам (ручка) зиёда аз яксаду панҷоҳ ҳазор қалима навиштан мумкин аст. Бо як қалам таҳминан чанд қалима навиштан мумкин аст?

Дарс 13

Д.М

121. Ададҳоро бо рақамҳо нависед ва хонед:

Нӯҳ саду ду, чор ҳазору нӯҳ саду се, ду ҳазору ҳафт, даҳ ҳазору се саду чилу ду, чор миллиону панҷсаду шаст ҳазор, ёздаҳ миллиону нӯҳсаду наваду ҳашт ҳазор.

122. Ададҳоро ба суммаи разрядӣ иваз намоед:

$$142003 \quad 612324 \quad 214007 \quad 430000$$

Намуна: $14200 = 10000 + 4000 + 200$

123. Дар як гулдаста 210-то гули садбарг буда, сеякаш гули сурх, боқимондааш гули зард аст. Дар як гулдаста чандто гули зард ҳаст?

Д.М

124. Муодила тартиб дода, онро ҳал кунед:

- 1) Адади 84-ро якчанд маротиба кам карда, 42-ро ҳосил намуданд.
- 2) Аз адади 952 ададеро кам карда, адади 358-ро ҳосил намуданд.

125. Номи дарёро гүед, ки рақамро ифода намояд.

126. Периметри гулхонаи росткунчашакл 180 дм, бари гулхона 35 дм аст, дарозии гулхонаро ёбед.

Аз нақша истифода бурда, ҳаллашро ёбед:

- 1) $35 \cdot 2 =$ дм – дарозии ду бари гулхона
- 2) $180 -$ = дм – дарозии ду тарафи гулхона
- 3) $110 :$ = дм – дарозии гулхона

Чавоб: 55 дм

127. Ҳисоб кунед ва санчед:

Намуна:	$42 : 14 = 3$	$72 : 6$
	$14 \cdot 3 = 42$	$12 \cdot 6$
		$25 \cdot 3$
		$75 : 3$

Амали тақсимро чй тавр санцидед? Амали зарбро-чй?

128. Амалҳоро ичро кунед:

$22544 + 46 : 2 - 3390$	$938 : 7 \cdot 6$	$(6891 - 5457) \cdot 2$
$171 : 3 + 36 \cdot 4 - 201$	$223 \cdot 3 : 3$	$(3684 + 1368) : 4$

129. Бо рақамҳо нависед: як саду дувоздаҳ ҳазору сесаду чилу як, понздаҳ ҳазору чорсаду ҳабдаҳ, шашсаду нӯҳ ҳазору панҷ, як миллиону як ҳазору як.

130. Рақами 9-ро нӯҳ маротиба паси яқдигар (пайи ҳам) навишта, адади ҳосилшударо хонед.

Дарси 14

ВОХИДХО ВА ЧАДВАЛИ
ЧЕНАКХОИ ДАРОЗӢ

131. Кадом ченакҳои дарозиро медонед? 4 см чанд миллиметр аст?
Чӣ тавр ёфтед? 5 дм чанд сантиметр аст? 6 м чанд сантиметр аст?
6 м чанд детсиметр аст? Аз ҳама хурдтарин ва калонтарин ченаки дарозиро гӯед?

Воҳидҳои ченаки дарозӣ	Чадвали ченакҳои дарозӣ
Миллиметр (мм)	
Сантиметр (см)	1 см = 10 мм
Детсиметр (дм)	1 дм = 10 см
Метр (м)	1 м = 10 дм = 100 см
Километр (км)	1 км = 1000 м
Километр – ченаки калонтарин, миллиметр аз ҳама ченаки хурдтарин аст.	

Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои дарозиро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

132. Ифода кунед:

Бо метр:

$$12 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$23 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$34 \text{ км } 10 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$14 \text{ км } 500 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$15 \text{ км } 100 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$49 \text{ км } 999 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

Бо детсиметр:

$$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$840 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$19 \text{ м } 10 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$9 \text{ м } 50 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$10 \text{ м } 10 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$21 \text{ м } 60 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

Бо миллиметр:

$$242 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$450 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$590 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$317 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$780 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$100 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

133. Ҳисоб кунед:

$$(7379 + 1857) - 291$$

$$944 : 2 \cdot 2$$

$$6707 + 102 : 3$$

$$8993 - (2439 + 1378)$$

$$896 : 4 \cdot 3$$

$$11000 - 79 \cdot 6$$

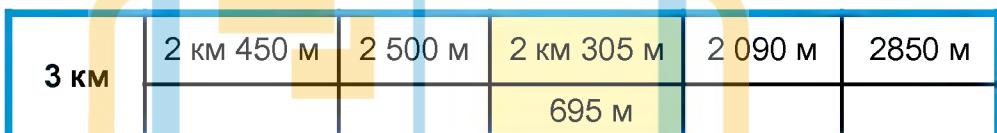
134. Муодила тартиб дихед ва онҳоро ҳал кунед:

Д.М

1) Тақсимшаванда 562, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим ба 2 баробар аст.

2) Фарқи адади 972 ва x ба 456 баробар аст.

135. То 3 километр пурра кунед:

136. Порчай АС ба 6 см ва АВ ба 2 см баробар аст. Порчай АС назар ба АВ чанд маротиба дарозтар аст ?

137. Тарафи квадрат 95 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

138. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

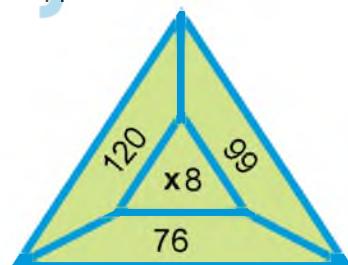
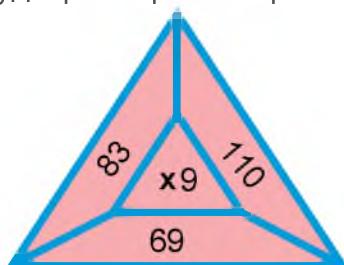
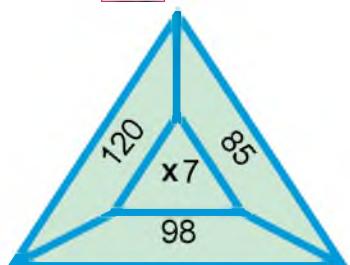
$$5 \text{ м } 2 \text{ см } \dots 3 \text{ м } 2 \text{ см}$$

$$8 \text{ см } 3 \text{ мм } \dots 4 \text{ см } 8 \text{ мм}$$

$$8 \text{ дм } 5 \text{ см } \dots 5 \text{ дм } 6 \text{ см}$$

$$3 \text{ км } 150 \text{ м } \dots 3150 \text{ м}$$

139. Бозии «Қй зудтар?». Ҷавобашро нависед:

ВОХИДХО ВА ЧАДВАЛИ ЧЕНАКХОИ ВАЗН

140. Кадом ченакҳои вазнро медонед? Хурдтарин ва калонтарин ченаки вазнро номбар кунед:

Воҳидҳои вазн	Чадвали ченакҳои вазн
Грамм (г)	
Килограмм (кг)	1 кг = 1000 г
Сентнер (с)	1 с = 100 кг = 100 000 г
Тонна (т)	1 т = 10 с = 1000 кг = 1 000 000 г

Воҳидҳои вазн ва ҷадвали ченакҳои вазнро нависед ва дар хотир нигоҳдоред.

141. Ифода кунед:

$$1 \text{ с} 35 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ с} 2 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$7 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ кг} 10 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$6 \text{ кг} 1 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$2 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$2 \text{ кг} 520 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

142. Аз се майдон 3 тонна сабзӣ ҷамъ карда шуд. Аз майдони якум 800 килограмм, аз майдони дуюм назар ба якум 300 килограмм зиёдтар сабзӣ ҷамъ карданд. Аз майдони сеюм чӣ қадар сабзӣ ҷамъ карданд?

К.Э

143. **Шифоҳӣ.** Адади яклухти шашрақамаро фикр кунед. **Намуна:** Ҷамшед адади 600000-ро, Малика адади 300000-ро гуфт. Адади 600000 аз адади 300000 чанд воҳид зиёд аст? Чӣ тавр ҳисоб мекунед?

Барои доностани он ки як адад аз адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам аст, ҳамеша аз адади калон адади хурдро тарҳ мекунем.

144. Ҳисоб кунед:

$$800 : 4 + 300 \cdot 2$$

$$840 : 4 + 200 \cdot 4$$

$$420 : 2 + 630 : 3$$

$$600 : 2 + 420 \cdot 2$$

145. Як хочагй 910 кг гандум кишт карда, 8 маротиба зиёд гандум чамъ овард. Хочагии дигар 910 кг гандум кишт карда, 9 маротиба зиёд гандум чамъ овард. Ҳар ду хочагй якчоя чй қадар гандум чамъ оварданд? Кадом хочагй зиёдтар гандум чамъ овардааст ва чй қадар зиёд?

146. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $3605 \text{ кг} + 2500 \text{ кг} = 6105 \text{ кг} = 6 \text{ т } 105 \text{ кг}$

$$4000 \text{ кг} + 3500 \text{ кг}$$

$$5200 \text{ кг} + 2704 \text{ кг}$$

$$6760 \text{ кг} + 3509 \text{ кг}$$

$$6400 \text{ кг} + 2600 \text{ кг}$$

$$9870 \text{ кг} + 30 \text{ кг}$$

$$8320 \text{ кг} + 780 \text{ кг}$$

147. Бо тартиби зиёдшавй нависед:

70 кг,   7 кг,   7 т,   7 с,   70 т,   700 000 кг.

148. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$30060 \text{ кг} \dots 3 \text{ т } 60 \text{ кг}$$

$$100 \text{ с} \dots 1000 \text{ кг}$$

$$2 \text{ т } 500 \text{ кг} \dots 3 \text{ т } 500 \text{ кг}$$

$$1000 \text{ кг} \dots 1 \text{ т}$$

149. Бобо ба Азиз гуфт: “Барои зимишонгузаронии чорво 1 тонна коҳ ғундоштан лозим аст”. Азиз аз Лола пурсид, ки 1 тонна чанд килограмм мешавад? Лола ҷавоб дод, ки 1 тонна 1000 килограмм аст.

$$1 \text{ т} = 1000 \text{ кг}$$

150. Бо килограмм ифода кунед.

5 т   7 т   8 т   10 т   12 т   14 т

$$\text{Намуна: } 6 \text{ т} = 6 \cdot 1000 \text{ кг} = 6000 \text{ кг}$$

$$6 \text{ т} = 6000 \text{ кг}$$

К.М

151. Бо тонна ифода кунед.

3000 кг   9000 кг   2000 кг   7000 кг   12000 кг

$$\text{Намуна: } 6000 \text{ кг} = 6 \text{ т}$$

152. То 1 тонна пурра кунед.

1 т	550 кг	600 кг	750 кг	800 кг	950 кг	999 кг
				200 кг		

153. Вазни як китоб 235 грамм аст. Вазни дафтари умумӣ 50 грамм аст. Китоб аз дафтар чанд грамм вазнинтар аст?

154. Бо тонна ва килограмм ифода кунед.

$$\text{Намуна: } 3000 \text{ кг} + 1500 \text{ кг} = 3000 \text{ кг} + 1000 \text{ кг} + 500 \text{ кг} =$$

$$= 4000 \text{ кг} + 500 \text{ кг} = 4 \text{ т} + 500 \text{ кг} = 4 \text{ т} 500 \text{ кг}$$

$$2700 \text{ кг} + 4400 \text{ кг}$$

$$4800 \text{ кг} + 1200 \text{ кг}$$

$$1500 \text{ кг} + 3500 \text{ кг}$$

$$8000 \text{ кг} + 810 \text{ кг}$$

155. Вазни якто тарбуз 5 килограмм аст. Вазни 120-то чунин тарбуз чанд килограмм аст?

156. Бо килограмм ифода кунед:

11 т   15 т   25 т   30 т   36 т   40 т

157. Хисоб кунед:

$$20 \text{ т} + 30 \text{ т} + 40 \text{ т}$$

$$25 \text{ т } 240 \text{ кг} + 24 \text{ т } 840 \text{ кг}$$

$$35 \text{ т} + 29 \text{ т} - 13 \text{ т}$$

$$32 \text{ т } 780 \text{ кг} - 23 \text{ т } 540 \text{ кг}$$

$$45 \text{ т} - 18 \text{ т} + 21 \text{ т}$$

$$36 \text{ т } 320 \text{ кг} + 42 \text{ т } 780 \text{ кг}$$

Дарс 17

СЕНТНЕР

158. Як сентнер чанд килограмм аст?

Чанд килограмм 15 сантнер мешавад?

500 килограмм чанд сантнер аст? 700 кг- чй? 900 кг -чй?

159. Бо сантнер ифода кунед:

$$4 \text{ т} \quad 9 \text{ т} \quad 7 \text{ т} \quad 5 \text{ т} \quad 2 \text{ т} \quad 6 \text{ т} \quad 8 \text{ т}$$

Намуна: $8 \text{ т} = 8 \cdot 1 \text{ т} = 8 \cdot 10 \text{ с} = 80 \text{ с}$

160. Бо тонна ифода кунед:

$$10 \text{ с} \quad 20 \text{ с} \quad 30 \text{ с} \quad 200 \text{ с} \quad 360 \text{ с}$$

161. Борбардории мошини боркаш 5 тонна аст. Дар 7-то ҳамин хел мошини боркаш чанд сантнер бор овардан мумкин аст?

162. Бо сантнер ифода кунед:

$$3 \text{ т} \quad 4 \text{ т} \quad 6 \text{ т} \quad 11 \text{ т} \quad 13 \text{ т}$$

163. Хисоб кунед:

$$3 \text{ т} + 4 \text{ т} \quad 2 \text{ т } 4 \text{ с} + 4 \text{ т}$$

$$3 \text{ т} - 6 \text{ с} \quad 2 \text{ т } 5 \text{ с} + 3 \text{ т } 4 \text{ с}$$

$$5 \text{ т} + 6 \text{ с} \quad 6 \text{ т } 2 \text{ с} - 2 \text{ т } 7 \text{ с}$$

$$8 \text{ т} - 8 \text{ с} \quad 2 \text{ т } 6 \text{ с} + 3 \text{ т } 3 \text{ с}$$

164. 1) Бо тартиби зиёдшавй нависед:

$$40 \text{ кг} \quad 4 \text{ кг} \quad 4 \text{ т} \quad 4 \text{ с} \quad 40 \text{ т} \quad 400000 \text{ кг}$$

2) Бо тартиби камшавй нависед:

$$5 \text{ кг} \quad 5 \text{ с} \quad 5 \text{ т} \quad 50 \text{ кг} \quad 50 \text{ т} \quad 500000 \text{ кг}$$

Вохидҳои ченаки вақт	Чадвали ченакҳои вақт
Сония	
Дақиқа	1 дақиқа 60 сония аст.
Соат	1 соат 60 дақиқа аст.
Моҳ	1 моҳ 30 ё 31 шабонарӯз аст. Моҳи феврал – 28 ё 29 шабонарӯз.
Шабонарӯз	1 шабонарӯз 24 соат аст.
Сол	1 сол 12 моҳ аст. 1 сол 365 шабонарӯз аст. Соли кабиса 366 шабонарӯз аст.
Аср (қарн)	1 аср (қарн) 100 сол аст.

165. Ҳозир кадом моҳ аст?

- Ин моҳ аз чанд рӯз иборат аст?
- Мо дар кадом аср зиндагӣ мекунем?
- Дар як сол чанд фасл ҳаст?
- Ҳар як фасл кадом моҳҳоро дар бар мегирад?
- Шумо кадом фаслро дӯст медоред?
- Таътили тирамоҳӣ чанд рӯз давом мекунад?
- Таътили баҳорӣ ва зимистона-ҷӣ?

166. Таътили тирамоҳӣ 8 рӯз, зимистона 11 рӯз, баҳорӣ 10 рӯз, тобистона 95 рӯз давом мекунад. Дар як сол ҳамагӣ чанд рӯз истироҳат мекунед? Дар як соли хониш чанд ҳафта истироҳат мекунед? Як сол чанд ҳафтаю чанд рӯз аст?

167. Ифода кунед:

1) 2 соат = ... дақиқа	4 сол = ... мөх	
3 дақиқа = ... сония	3 шабонарұз = ... соат	
2) 3 кг = ... г	2000 г = ... кг	4 т 600 кг = ... кг
5 т 200 кг = ... кг	5 с 9 кг = ... кг	4 кг 500 г = ... г
3) 2 дм = ... см	12 см = ... мм	
6 м = ... см	20 см = ... мм	
6 м = ... дм	1 км 125 м = ... м	
35 см = ... мм	8 м 72 см = ... см	

К.М

168. Бо сол ифода кунед:

$$3 \text{ аср} + 2 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$15 \text{ аср} + 15 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

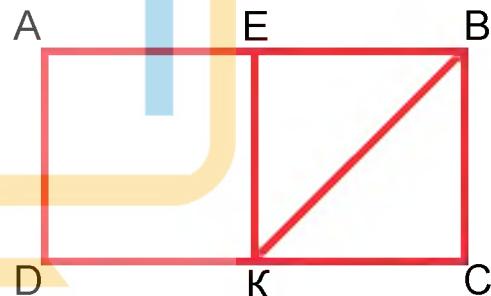
$$140 \text{ аср} - 40 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$200 \text{ аср} - 139 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

169. Посбон ба навбатдорй соати 7 пагохай рафта, соати 7 пагоҳии рүзи дигар омад. Посбон чанд соат дар навбатдорй буд?

170. Аз 80 кг ангур 20 кг мавиз гирифтан мүмкін аст. Барои гирифтани 200 кг мавиз чай қадар ангур лозим мешавад?

171. Дар нақша чандто секунча, росткунча ва квадрат мавчуд аст? Дар секунчаҳо кунчхой тез ва кунчхой ростро нишон дихед.

172. Ифода кунед.

2 м = ... дм	2 т = ... кг	2 соат = ... дақиқа
3 кг = ... г	3 км = ... м	3 дақиқа = ... сония

173. То 5 соат пурра кунед:

5 соат	2 соат 50 дақ.	3 соат 15 дақ.	3 соат 35 дақ.	3 соат 55 дақ.	3 соат 57 дақ.
				65 дақ.	

174. Азиз дар 3 соат 12 км роҳ рафт. Суръати Азизро ёбед.

Ҳарфҳои лотиниро истифода бурда формулаи суръатро менависем: $v = s : t$

v (ве) – суръат, s (эс) – масофа, t (те) – вақт

Навишти кӯтоҳ:

$$S = 12 \text{ км}$$

$$t = 3 \text{ соат}$$

$$v = ?$$

Ҳал:

$$v = S : t = 12 \text{ км} : 3 \text{ соат} = 4 \text{ км/соат}$$

$$v = 4 \text{ км/соат}$$

Чавоб: 4 км/соат

Воҳидҳои суръати ҳаракат чунин навишта мешаванд: км/соат, км/дақ, м/дақ, м/сония.

Барои ёфтани суръат (v), масофа (S)-ро ба вақт (t) тақсим кардан лозим аст:

$$v = s : t$$

Мошини сабукрав	Суръат	Вақт	Масофа
	? км/соат	6 соат	480 км

175. Аз рӯйи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

176. Мушак дар як сония 5 км ҳаракат мекунад. Мушак дар 30 сония чӣ қадар масофаро тай менамояд?

Навишти кӯтоҳ:

$$v = 5 \text{ км/сония}$$

$$t = 30 \text{ сония}$$

$$S = ?$$

Ҳал:

$$v = s : t$$

$$S = v \cdot t = 5 \text{ км/сония} \cdot 30 \text{ сония} = 150 \text{ км}$$

Чавоб: $S = 150 \text{ км}$

177. Мошини сабукрав бо суръати яхела 4 соат роҳ рафт. Агар суръати мошини сабукрав 80 км/соат бошад, масофаи тайкардаи мошиниро ёбед.

Барои ёфтани масофа (S), суръат (v)-ро ба вақт (t) зарб мекунем:

$$S = v \cdot t$$

178. Ифода кунед:

Бо м:

$$5 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$7 \text{ км } 110 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

Бо см:

$$9 \text{ м } 99 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$8 \text{ м } 88 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

Бо дм:

$$4 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$7 \text{ м } 6 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

Бо мм:

$$9 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$6 \text{ см } 2 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

К.м

179. Дурустии чамъро бо тарх санчед:

$$\begin{array}{r} 91344 \\ + 2957 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135937 \\ + 58749 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 773581 \\ + 547239 \\ \hline \end{array}$$

180. Писарбача дар як соат 4 км роҳ рафт. Ў дар 2 соат чанд километр роҳ рафт?

181. Ифода кунед:

$$1 \text{ соат } 25 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$2 \text{ соат } 8 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$4 \text{ соат } 20 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ соат } 10 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

182. Се раками 5 ва алломатҳои арифметикиро истифода бурда адади 50-ро ҳосил қунед.

Дарси 20

183. Аз рўйи ҷадвал масъала тартиб дихед ва онро ҳал қунед:

1)

Суръат	Вақт	Масофа
50 км/соат	4 соат	? км

2)

Суръат	Вақт	Масофа
? км/соат	4 соат	60 км

184. Тайёра дар 3 соат бо суръати доимӣ 2700 километро тай намуд. Тайёра бо қадом суръат парвоз кардааст?

185. 1) $\frac{1}{7}$ ҳиссаи ададҳои 21, 28, 35, 49, 63-ро ёбед.

2) $\frac{3}{4}$ ҳиссаи ададҳои 12, 16, 20, 24, 32-ро ёбед.

3) $\frac{1}{2}$ ҳиссаи адад ба: 9, 10, 12, 14, 18 баробар аст.

Ин ададҳоро ёбед.

186. Қатораи мусофирикаш аз Душанбе то Пахтаобод бо суръати 32 км/соат ҳаракат карда, 64 км масофаро тай намуд. Қатора ин масофаро дар чанд соат тай намудааст?

Н.к.м

$v = 32 \text{ км/с}$

$S = 64 \text{ км}$

$t = ? \text{ соат}$

Ҳал:

$$t = S : v$$

$$t = 64 \text{ км} : 32 \text{ км/соат}$$

$$t = 2 \text{ соат}$$

Ҷавоб: Қатора масофаро дар 2 соат тай намуд.

Барои ёфтани вақт (t) масофа (S)-ро ба суръат (v) тақсим кардан лозим аст:

$$t = S : v$$

187. Масофаи байни Душанбе ва Қўрғонтиппа 94 км аст. Автобус ин масофаро бо суръати 47 км/соат тай кард. Автобус ин масофаро дар чанд соат тай кард?

188. Тайёра соати якум бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 472 км/соат парвоз кард. Тайёра дар ду соат чанд километр парвоз кард?

189. Аз рўйи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Пиёдагард	Суръат	Вақт	Масофа
	8 км/соат	2 соат	? км

190. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ соат } 30 \text{ дақ.} + 6 \text{ соат } 15 \text{ дақ.}$$

$$5 \text{ соат } 15 \text{ дақ.} - 4 \text{ соат } 45 \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ соат } 55 \text{ дақ.} + 1 \text{ соат } 35 \text{ дақ.}$$

Дарс 1

ЧАМЬИ БУЗУРГИХО

3 м чанд см аст?

5 км чанд м аст?

60 дм чанд см аст?

Мисол:

$$4 \text{ м } 15 \text{ см} + 23 \text{ см} = 4 \text{ м } 38 \text{ см}$$

$$8 \text{ кг} + 580 \text{ г} = 8 \text{ кг } 580 \text{ г}$$

$$9 \text{ соат } 48 \text{ дақ.} + 48 \text{ дақ.} = 10 \text{ соат } 36 \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ соат } 12 \text{ дақ.} + 2 \text{ соат} = 8 \text{ соат } 12 \text{ дақ.}$$

1 с чанд кг аст?

1 т чанд кг аст?

2 соат чанд дақиқа аст?

Агар ҳисоббарорй мушкил бошад, онхоро зери ҳам навишта, ҳисоб кардан осонтар аст.

Намунаи 1: $8 \text{ км } 227 \text{ м} + 2 \text{ км } 343 \text{ м} = 10 \text{ км } 570 \text{ м}$

$$\begin{array}{r} 8 \text{ км } 227 \text{ м} \\ + 2 \text{ км } 343 \text{ м} \\ \hline 10 \text{ км } 570 \text{ м} \end{array} \quad \begin{array}{r} 12 \text{ т } 850 \text{ г} \\ + 5 \text{ т } 125 \text{ г} \\ \hline 17 \text{ т } 975 \text{ г} \end{array} \quad \begin{array}{r} 11 \text{ соат } 25 \text{ дақ.} \\ + 4 \text{ соат } 10 \text{ дақ.} \\ \hline 15 \text{ соат } 35 \text{ дақ.} \end{array}$$

Намунаи 2: $45 \text{ км } 725 \text{ м} + 15 \text{ км } 163 \text{ м} + 870 \text{ м} = 61 \text{ км } 758 \text{ м}$

$$\begin{array}{r} 45 \text{ км } 725 \text{ м} \\ + 15 \text{ км } 163 \text{ м} \\ \hline 60 \text{ км } 888 \text{ м} \end{array} \quad \begin{array}{r} 870 \text{ м} \\ \hline 61 \text{ км } 758 \text{ м} \end{array}$$

Намунаи 3: $4 \text{ т } 520 \text{ кг} + 5 \text{ т } 627 \text{ кг} = 10 \text{ т } 147 \text{ кг}$

$$\begin{array}{r} 4 \text{ т } 520 \text{ кг} = 4520 \text{ кг} \\ 5 \text{ т } 627 \text{ кг} = 5627 \text{ кг} \\ \hline 10147 \text{ кг} \end{array}$$

Ҳангоми ҷамъ кардани бузургихои ченакашон гуногун онхоро ба ченаки якхела оварда, баъд ҷамъ кардан даркор аст.

Намунаи 4:

- 1) $4 \text{ км } 450 \text{ м} + 4560 \text{ м} = 4450 \text{ м} + 4560 \text{ м} = 9010 \text{ м} = 9 \text{ км } 10 \text{ м}$
- 2) $6 \text{ км } 972 \text{ м} + 5767 \text{ м} = 6972 \text{ м} + 5767 \text{ м} = 12749 \text{ м} = 12 \text{ км } 749 \text{ м}$

191. Шифохай ҳисоб карда натичаро нависед:

$$35 \text{ кг } 450 \text{ г} + 250 \text{ г}$$

$$60 \text{ т } 380 \text{ кг} + 18 \text{ т}$$

$$12 \text{ м } 79 \text{ см} + 21 \text{ см}$$

$$44 \text{ дм } 8 \text{ см} + 8 \text{ см}$$

192. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$115 \text{ м } 42 \text{ см} + 46 \text{ м } 17 \text{ см}$$

$$227 \text{ м } 15 \text{ см} + 118 \text{ м } 48 \text{ см}$$

$$2 \text{ соат } 48 \text{ дақ.} + 7 \text{ соат } 35 \text{ дақ.}$$

$$19 \text{ дақ. } 25 \text{ сония} + 14 \text{ дақ. } 34 \text{ сония.}$$

193. Барои ба 100 кас палав пухтан ба ҳисоби миёна 20 кг биринч, 20 кг сабзӣ, назар ба сабзӣ 10 маротиба камтар пиёз, 8 кг гӯшт, 4 кг 500 г равған лозим аст. Барои ба 100 кас палав пухтан ҳамагӣ чӣ қадар маҳсулот лозим аст? Ба 50 нафар-ҷӣ?

194. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ кг } 452 \text{ г} + 7 \text{ кг } 267 \text{ г}$$

$$17 \text{ т } 895 \text{ г} + 9 \text{ т } 850 \text{ г}$$

$$25 \text{ км } 714 \text{ м} + 18 \text{ км } 325 \text{ м}$$

$$79 \text{ м } 8 \text{ см} + 43 \text{ м } 7 \text{ см}$$

К.М

195. Ифода кунед:

$$4 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$6 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$6 \text{ соат} = \dots \text{ дақ.}$$

$$9 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$5 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$5 \text{ дақ.} = \dots \text{ сония}$$

196. Ифода кунед:

$$7 \text{ с } 35 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ сол } 9 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$16 \text{ км } 80 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$6 \text{ с } 15 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ сол } 10 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$15 \text{ км } 36 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

197. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ с} + 45 \text{ кг}$$

$$5 \text{ кг} + 10 \text{ с}$$

$$4 \text{ сол } 11 \text{ моҳ} + 7 \text{ сол } 4 \text{ моҳ}$$

$$16 \text{ т} + 15 \text{ с}$$

$$8 \text{ сол} + 12 \text{ моҳ}$$

$$6 \text{ сол } 9 \text{ моҳ} + 17 \text{ сол } 8 \text{ моҳ}$$

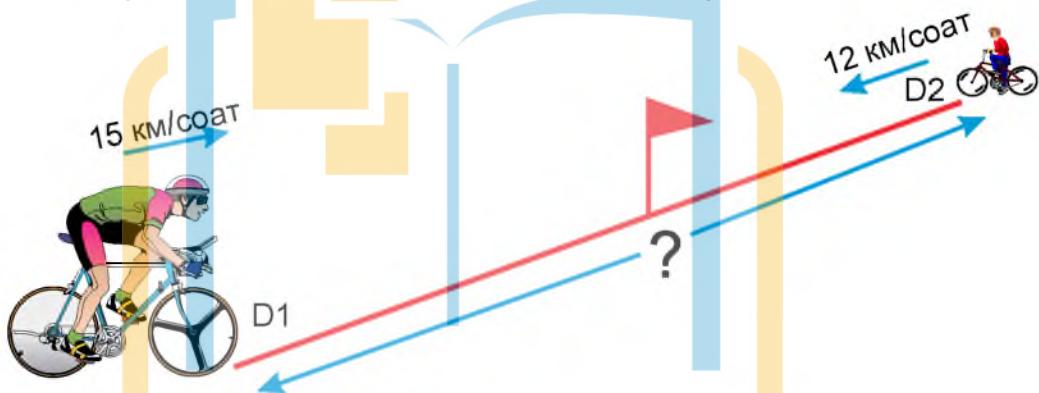
198. Математики барчастай Шарқ Мұхаммади Хоразмій соли 783 таваллуд ёфта, соли 850 вафот кардааст. Ү чанд сол ва дар кадом асрхо зиндагй кардааст?

Дарс 12

ТАРХИ БУЗУРГИХО

199. Аз ду деҳа дар як вақт ба муқобили яқдигар ду велосипедрон ба роҳ баромада, баъд аз 2 соат воҳӯрданд. Агар суръати велосипедрони якум 12 км/соат , велосипедрони дуюм 15 км/соат бошад, масофаи байни ду деҳаро ёбед. Навишти кўтоҳи масъалародар нақша тасвир намудан осонтар аст.

Бо D_1 деҳаи якум ва бо D_2 деҳаи дуюм ишорат карда шудааст.

200. Ифода кунед:

$$6 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$8 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ сол} = \dots \text{ моҳ}$$

$$4 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$6 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$1\text{м } 20 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$10 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$491 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$12 \text{ м } 90 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

$$40 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$820 \text{ дм} = \dots \text{ м}$$

201. Ҳисоб кунед:

$$12 \text{ км } 650 \text{ м} - 6 \text{ км } 150 \text{ м}$$

$$14 \text{ км } 500 \text{ м} - 4500 \text{ м}$$

$$18 \text{ км } 740 \text{ м} - 18 \text{ км } 24 \text{ м}$$

$$20 \text{ км } 55 \text{ м} - 18 \text{ км } 65 \text{ м}$$

202. Ададҳоро хонед ва муайян кунед, ки онҳо чанд воҳид, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ доранд?

291 237,

318 745,

631 423

Намуна: Адади 784135 аз 784135 воҳид, 78413 даҳӣ, 7841 садӣ, 784 ҳазорӣ, 78 даҳҳазорӣ, 7 садҳазорӣ иборат аст.

К.М

203. Ҷадвалро то 20000 кг пурра кунед:

	10 т 500 кг	10 т 600 кг	11 т 80 кг	13 т 11 кг	14 т 450 кг	18 т 30 кг
20000 кг					5550 кг	

204. Комбинати шир ба дӯкон 40 қуттӣ маска фиристод, ки вазни ҳар як қуттӣ 200 г буд. Рӯзи аввали ҳаштики маска фурӯхта шуд. Дар дӯкон чанд килограмм маска боқӣ монд? Агар вазни як қуттӣ 300 г бошад, вазни 10-то чунин қуттӣ чанд грамм мешавад?

205. Бо рақамҳо нависед: панҷоҳу шаш ҳазору яксаду се, чил ҳазору чорсаду ҳафтод, сесаду ҳафтоду як ҳазору дусаду чилу як, чор миллион, чор миллиону як, чор миллиону даҳ.

206. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

98 см ... 9 дм 8 см

4 м 71 см ... 4 м 95 см

12 дм 6 см ... 11 дм 7 см

6 км 350 см ... 5 км 350 см

Дарс 23

207. Аз бузургихои додашуда истифода бурда, сумма ва фарқи онҳоро мувоғиқӣ имкон ёбед:

2536 кг

74689 дм

265 дақ

9 км

56934 дм

2 соат

1695 м

9763 кг

Намуна:

$$1) 9 \text{ км} - 1695 \text{ м} = 9000 \text{ м} - 1695 \text{ м} = 7305 \text{ м}$$

$$2) 9 \text{ км} + 1695 \text{ м} = 9000 \text{ м} + 1695 \text{ м} = 10695 \text{ м}$$

208. Дарозии сяеки порча ба 3 см баробар аст. Муайян кунед, ки дарозии порча чанд сантиметр аст?

209. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ м } 33 \text{ см} - 3 \text{ м } 69 \text{ см}$$

$$10 \text{ т } 15 \text{ с} - 1 \text{ т } 20 \text{ с}$$

$$4 \text{ м } 23 \text{ см} + 238 \text{ дм}$$

$$33 \text{ м } 5 \text{ дм} - 12 \text{ м}$$

$$6 \text{ км } 534 \text{ м} + 459 \text{ м}$$

$$46 \text{ см} + 45 \text{ см}$$

210. Бари росткунча 1 дм 2 см ва дарозиаш назар ба бараш 3 маротиба дарозтар аст. Периметри росткунчаро ёбед.

211. Аз рўйи ҷадвал муайян кунед, ки дар мусобиқаи давидан кадом варзишгар ғолиб омадааст.

Рақами варзишгарон	1	2	3	4
Натиҷа	5 дақ. 3 сония	300 сония	4 дақ. 59 сония	298 сония

212. Ҳисоб кунед:

$$1 \text{ км} - 496 \text{ м}$$

$$2 \text{ м } 7 \text{ см} + 16 \text{ дм } 8 \text{ см}$$

$$7 \text{ м } 3 \text{ дм } 5 \text{ см} - 4 \text{ м } 9 \text{ дм} + 1 \text{ м } 55 \text{ см}$$

$$5 \text{ дм } 83 \text{ мм} + 9 \text{ см } 7 \text{ мм} - 2 \text{ дм } 8 \text{ мм}$$

213. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна:

$$2 \text{ т} - 800 \text{ кг} = 2000 \text{ кг} - 800 \text{ кг} = 1200 \text{ кг} = 1 \text{ т } 200 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 800 \text{ кг} - 700 \text{ кг} \quad 9 \text{ т} - 900 \text{ кг}$$

$$4 \text{ т } 230 \text{ кг} - 600 \text{ кг}$$

$$4 \text{ т } 230 \text{ кг} - 600 \text{ кг}$$

$$6 \text{ т } 300 \text{ кг} - 300 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 550 \text{ кг} - 700 \text{ кг}$$

РАҚАМҲОИ РИМӢ

214. Инҳо рақамҳои римӣ мебошанд. Рақамҳоро хонед ва онҳоро нависед:

I (1)	VI (6)	XI (11)	XVI (16)
II (2)	VII (7)	XII (12)	XVII (17)
III (3)	VIII (8)	XIII (13)	XVIII (18)
IV (4)	IX (9)	XIV (14)	XIX (19)
V (5)	X (10)	XV (15)	XX (20)

Рақамҳои римӣ дар навишти аср (қарн), боби китобҳо, нишона кардани андозаи либос ва ғайра истифода мешаванд. Як гурӯҳ ҳарфҳои калони лотинӣ ададҳоро ифода мекунанд:

$$I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1000.$$

Агар рақами хурди римӣ пас аз рақами калон ояд, вай бо рақами калон ҷамъ карда мешавад.

$$\text{Мисол: } V + I + I = VII. \quad (5 + 1 + 1 = 7)$$

Агар рақами хурди римӣ аз рақами калон пеш ояд, вай аз рақами калон тарҳ карда мешавад:

$$IV = V - I \quad (5 - 1 = 4), \quad IX = X - I \quad (10 - 1 = 9)$$

215. Ададҳоро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред:

$$XLV = 45 \quad XIX = 19 \quad XXV = 25$$

$$XCIV = 94 \quad CX = 110 \quad CD = 400$$

216. Олими машҳур Абӯалӣ ибни Сино (980–1037) дар қадом аср таваллуд шудааст? Чанд сол умр дидашт?

217. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ т} 273 \text{ кг} + 2 \text{ т} 825 \text{ кг}$$

$$1 \text{ м} 72 \text{ см} + 3 \text{ м} 29 \text{ см}$$

$$5 \text{ кг} 696 \text{ г} - 3 \text{ кг} 289 \text{ г}$$

$$9 \text{ км} 805 \text{ м} - 6 \text{ км} 729 \text{ м}$$

218. Ададҳоро бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$21459$$

$$18952$$

$$33333$$

$$97222$$

Намуна:

$$999999 = 900000 + 90000 + 9000 + 900 + 90 + 9 \text{ ё}$$

$$\begin{aligned} 999999 &= 9 \cdot 100000 + 9 \cdot 10000 + 9 \cdot 1000 + 9 \cdot 100 + \\ &+ 9 \cdot 10 + 9 \cdot 1 \end{aligned}$$

219. Аз ду шаҳр дар як вақт ба пешвози яқдигар ду мошини боркаш баромада, пас аз 4 соат воҳӯрданд. Мошини якум бо суръати 45 км/соат, дуюмаш бо суръати 48 км/соат ҳаракат мекард. Масофаи байни ин шаҳрҳо чӣ қадар аст? Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намуда, онро ҳал кунед.

220. Ҳисоб кунед:

$$(459 + 297) : 3 : 4$$

$$(987 - 549) : 2 : 4$$

$$381 \cdot 2 : 6 + 208$$

$$996 : 2 : 3 - 166$$

221. Ҷадвалро пурра кунед:

Суръат	Вақт	Масофа
	8 соат	1000 км
	15 соат	1050 км
	15 сония	900 м
	12 соат	9600 км

222. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 568 = 1000$$

$$888 : x = 2$$

$$972 - x = 436$$

223. Рақамҳои римиро аз китоб хонед. Ададҳои 5, 8, 10, 12, 15, 20-ро бо рақамҳои римӣ нависед.

224. Ифода кунед:

$$5 \text{ км } 200 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$3 \text{ т } 422 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$2875 \text{ кг} = \dots \text{ т } \dots \text{ кг}$$

$$71 \text{ м } 42 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$3486 \text{ г} = \dots \text{ кг } \dots \text{ г}$$

Дарси 25

225. Аз рўйи ҷадвал як масъалаи сеамала тартиб дихед ва онро ҳал кунед:

Рӯзҳо	Шумораи қуттӣ	Вазни як қуттӣ	Вазни ҳамаи мева
Рӯзи 1	62 қуттӣ себ	8 кг	?
Рӯзи 2	45 қуттӣ олу	10 кг	

226. Хочагии ҷангалпарварӣ аз як майдон 520 сантнер писта ҷамъ овард, ки ин аз пистаи майдони дуюм ҷамъовардашуда 75 сантнер кам буд. Хочагӣ аз ду майдон чӣ қадар писта ҷамъ овардааст?

Навишти қӯтоҳ:

I – 520 сантнер писта

II – 75 сантнер кам писта

? сантнер

(Рақамҳои римӣ майдони якум ва дуюмро мефаҳмонанд.)

227. Дарозии порчаҳоро чен карда муайян кунед, ки порчай якум назар ба порчай дуюм ҷанд маротиба хурд аст?

228. Бо рақамҳои римӣ нависед:
ҳашт, шаш, панҷ, ёздаҳ, ҷордаҳ, ҳабдаҳ, бист, бисту як.

229. Ҳисоб кунед:

$$240 : 6$$

$$360 : 9$$

$$720 : 8$$

$$240 : 10 : 6$$

$$360 : 10 : 9$$

$$720 : 10 : 8$$

$$240 : 24 \cdot 6$$

$$360 : 36 \cdot 9$$

$$720 : 72 \cdot 8$$

230. Ҳамаи ададҳои шашрақамаро нависед, ки онҳо аз рақами яхела иборат бошанд. Аз адади пасоянд адади пешояндро тарҳ кунед. Оё ҳамеша адади яхела ҳосил мешавад?

Намуна:

$$55555.$$

$$55555 - 44444 = 11111.$$

231. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 920 \text{ м } 55 \text{ см} \\ + 71 \text{ м } 66 \text{ см} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 712 \text{ кг } 640 \text{ г} \\ - 90 \text{ кг } 326 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6 \text{ соат } 45 \text{ дақ.} \\ - 4 \text{ соат } 52 \text{ дақ.} \\ \hline \end{array}$$

232. Ҳисоб кунед:

$$(997 - 548) \cdot 2$$

$$144 : 4 \cdot 7$$

$$5 \cdot (154 + 29)$$

$$(204 - 119) \cdot 3$$

$$211 \cdot 3 : 3$$

$$(676 - 34) : 3$$

233. Дар баробариҳои поёни рақамҳои римӣ аз чӯбчаҳо сохта шудаанд. Ин баробариҳо хатоанд. Ҷӣ тавр дар ҳар як баробарӣ ҷойи як чӯбчаро иваз кунем, то ки баробарии дуруст ҳосил шавад? Баробариҳои дурусттеро, ки ҳосил мешаванд нависед.

$$VI + V = IX$$

$$IX + I = XII$$

$$X + III = XI$$

Дарси 26

234. Ду хонанда ҳосили ҷамъи ададҳои 24 ва 715-ро дар сутунҷа навишта ҳисоб карданд:

Хонандаи 1-ум:

$$\begin{array}{r} 24 \\ + 715 \\ \hline 739 \end{array}$$

Хонандаи 2-юм:

$$\begin{array}{r} 24 \\ + 715 \\ \hline 955 \end{array}$$

Кадоме аз хонандагон мисолро дуруст навишт ва онро дуруст ҳисоб кард?

235. Ҳисоб кунед:

$$24356 + 4\ 985$$

$$33788 + 67962$$

$$400009 + 20291$$

$$54783 - 3\ 958$$

$$29964 - 15387$$

$$301507 - 29050$$

maktab.tj

236. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 7108 = 38769$$

$$4 \cdot x = 404$$

$$354671 - x = 218005$$

$$856 : x = 8$$

237. **Шифоҳӣ.** Барои 50 дона манту 1000 грамм гӯшти лаҳм, 200 грамм чарбу ва 2 килограмм пиёз истифода мешавад. Барои 100 дона манту чӣ қадар маҳсулот лозим аст?

238. Ронанда се рӯз дар роҳ буд. Ў рӯзи якум 175 км, рӯзи дуюм 26 км зиёдтар, рӯзи сеюм назар ба рӯзи дуюм 14 км камтар роҳро тай намуд. Ронанда дар се рӯз чӣ қадар роҳро тай намуд?

239. Ҳисоб кунед:

$$2 \text{ соат } 44 \text{ дақ.} - 35 \text{ дақ.}$$

$$3 \text{ шаб } 16 \text{ соат} + 1 \text{ шаб } 8 \text{ соат}$$

$$29 \text{ т } 500 \text{ кг} - 12 \text{ т } 620 \text{ кг}$$

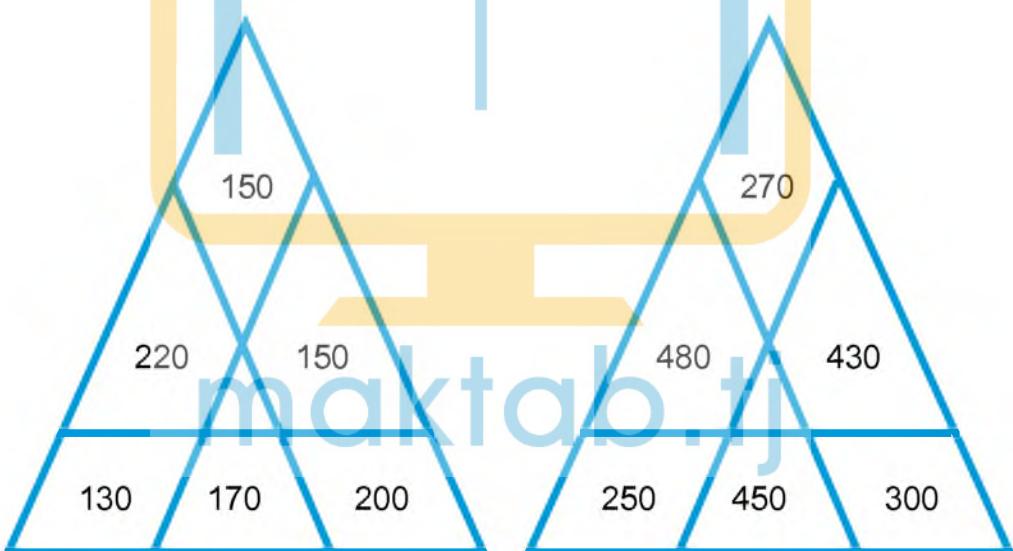
$$85 \text{ км} - 75 \text{ км } 240 \text{ м}$$

$$170 \text{ кг} + 38 \text{ кг } 220 \text{ г}$$

$$18 \text{ м } 25 \text{ см} - 6 \text{ м } 14 \text{ см}$$

240. Суръати автомобил 35 км/соат аст. Ин автомобил дар 3 соат чӣ қадар масоғаро тай меқунад?

241. Секунҷаи шавқовар.

Суммаи ададҳои ҳар як тарафи секунҷаро ҳисоб карда, ададҳои 500 ва 1000-ро ҳосил намоед.

ИФОДАХОИ ҲАРФИИ ДУТАҒИЙРЁБАНДАДОР

$a + 50$, $48 - c$, $12 \cdot b$, $81 : a$ ва ғайра ифодаҳои ҳарфии яктағиyrёбандадор мебошанд. Дар ифодаҳои ҳарфӣ барои ёфтани қиматашон ба ҷойи ҳарфҳо қимат гузошта мешавад. Дар ифодаи $a + 50$, тағиyrёбандадаи « a » қадом қиматҳоро қабул карда метавонад? Оё дар ифодаи $48 - c$ тарҳкунандай « c » қимати аз 48 калонро қабул карда метавонад?

Шумо ифодаҳои дорои ҳарфҳои яктағиyrёбандадорро ба хотир биёред. Ифодаҳои дутағиyrёбандадор низ монанди ифодаҳои яктағиyrёбандадор тартиб дода мешаванд.

Масалан, $a + 24$, $120 - b$, $9 \cdot a$, $b : 4$ – ифодаҳои ҳарфии яктағиyrёбандадор, вали $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$, $a : b$ – ифодаҳои ҳарфии дутағиyrёбандадор мебошанд. Ба ҷойи ҳарфҳо қиматҳои дилҳоҳ гузошта, қимати ифодаҳоро ҳисоб кардан мумкин аст.

Намуна:

Ҳангоми $a = 36$ ва $b = 12$ будан

$a + b = 36 + 12 = 48$ Ҷавоб: 48;

$a - b = 36 - 12 = 24$ Ҷавоб: 24;

$a \cdot b = 36 \cdot 12 = 432$ Ҷавоб: 432;

$a : b = 36 : 12 = 3$ Ҷавоб: 3.

К.м

242. Қимати ифодаҳои $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$, $a : b$ -ро ҳангоми $a = 24$, $b = 8$ будан ҳисоб кунед.

?

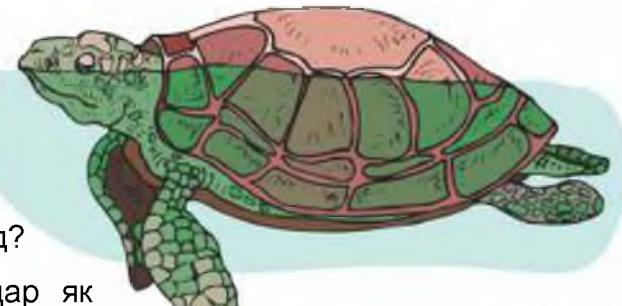
243. Аз рӯйи нақша масъала тартиб дода онро ҳал намоед:

20-то курта

?-то курта

244. **Шифоҳӣ.** Вазни як сангпушти обӣ 210 кг аст. Вазни 3-то ҳамин хел сангпушт чанд килограмм мешавад?

245. Одами калонсол дар як шабонарӯз 8 соат, мактаб бачаи хурдсол 10 соат хоб мекунад. Онҳо дар як ҳафта чанд соат хоб мекунанд ва кийзиёдтар хоб мекунад?

246. Ҷадвалро пур кунед:

a, b	a	b								
	50	20	70	30	80	10	90	40	100	50
$a + b$								130		
$a - b$								50		
$a + b - 40$								90		
$a - b + 40$								90		

247. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$750 \dots 250 \cdot 3$$

$$180 + 20 \dots 20 + 180$$

$$800 - 200 \dots 800 - 300$$

$$5 \text{ км} \dots 5000 \text{ м}$$

$$90 \cdot 3 \dots 90 : 30$$

$$300 \text{ см} \dots 3 \text{ м } 10 \text{ см}$$

248. Қимати ифодаҳои $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$ ва $a : b$ -ро ҳангоми $a = 60$, $b = 30$ будан ёбед.

249. Кадом ададҳои дурақама ба 22 бебақия тақсим мешаванд? Кадом ададҳои дурақама ба 22 бо бақия тақсим мешаванд?

Дарс 28

250. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$6 \text{ км} \dots 5 \text{ км } 940 \text{ м}$$

$$50 \text{ сомонӣ} \dots 50 \text{ дирам}$$

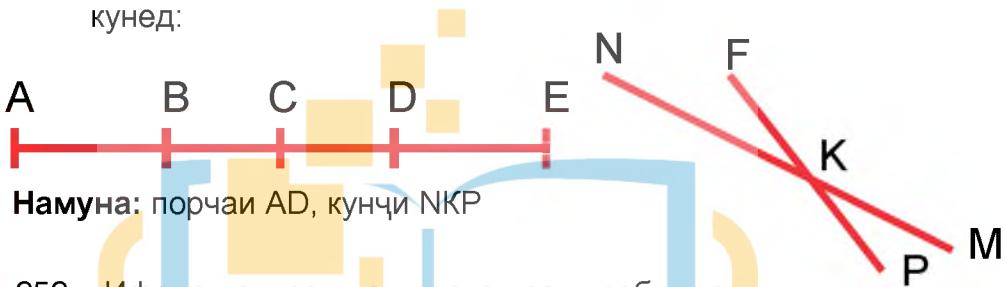
$$4 \text{ дм } 7 \text{ см} \dots 1 \text{ м } 2 \text{ см}$$

$$2 \text{ шабонарӯз} \dots 72 \text{ соат}$$

$$5 \text{ с } 67 \text{ кг} \dots 4 \text{ с } 98 \text{ кг}$$

$$7 \text{ кг } 400 \text{ г} \dots 7400 \text{ г}$$

251. Аз расми якум порчаҳо ва аз расми дуюм кунҷҳоро номбар кунед:

252. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 798 ва 46-ро 2 маротиба кам кунед.

2) Ҳосили тақсими адади 896 ба 4-ро 639 воҳид зиёд кунед.

3) Аз суммаи ададҳои 495 ва 488 фарқи онҳоро кам кунед.

253. Росткунҷае тасвир кунед, ки дарозиаш 12 см, бараш 3 маротиба камтар бошад. Периметри ин росткунҷаро ёбед.

254. Қимати ифодай $8 \cdot a + 45 \cdot b$ -ро ҳангоми $a = 42$ ва $b = 16$ будан ёбед:

$$\text{Намуна: } 6 \cdot a - 35 \cdot b; a = 40, b = 2$$

$$6 \cdot a - 35 \cdot b = 6 \cdot 40 - 35 \cdot 2 = 240 - 70 = 170$$

255. Ҷадвалро пур кунед:

m, n	m	n	m	n	m	n
	100	10	150	50	200	100
$2 \cdot m + 2 \cdot n$	220		400		600	
$2 \cdot m - 2 \cdot n$						
$m + n \cdot m - n$						

Намуна:

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 100 + 2 \cdot 10 = 200 + 20 = 220$$

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 150 + 2 \cdot 50 = 300 + 100 = 400$$

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 200 + 2 \cdot 100 = 400 + 200 = 600$$

256. Вазни 4 қуттый печак 48 кг аст. Вазни як қуттый ҳалво назар ба як қуттый печак 5 кг зиёдтар аст. Вазни 4 қуттый ҳалворо ёбед.

Дарси 29

Д.М

257. Қимати ифодаҳои $a \cdot b$, $a : b$ -ро ҳангоми $a = 64$, $b = 2$ будан ҳисоб кунед.

258. Муодилаҳо тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:

1) Адади 980-ро якчанд маротиба кам карданد, 14 ҳосил шуд.
Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 980-ро якчанд воҳид кам карданд, 14 ҳосил шуд.
Адади номаълумро ёбед.

259. Ҳисоб кунед:

$$(124 + 36) \cdot 4$$

$$(369 - 315) \cdot 3$$

$$(228 + 246) : 2$$

260. Мошини боркаш 248 километр масофаро дар 8 соат, автобус ин масофаро дар 4 соат тай кард. Суръати автобус чӣ қадар зиёдтар аст?

Навишти қӯтоҳ:

Мошини боркаш - 248 км дар 8 соат

Автобус - 248 км дар 4 соат

Ақрабак нишон медиҳад, ки суръати автобус назар ба суръати мошини боркаш чӣ қадар зиёд аст.

261. Ҳисоб кунед:

$$(7987 - 6567) + (5987 - 2588)$$

$$125 \cdot 6$$

$$10000 - (8399 + 1258 - 198)$$

$$918 : 2$$

262. Ифода кунед:

$$5 \text{ дм } 6 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$1 \text{ сомонию } 5 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

$$4 \text{ см } 9 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$7 \text{ сантнер } 4 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$9 \text{ м } 99 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$2 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

263. Қимати ифодаҳои $a + b + c$, $a + b - c$, $a - b + c$ -ро ҳангоми $a = 421405$, $b = 147300$, $c = 10500$ будан ёбед.

Намуна:

$$\begin{array}{r} a + b + c \\ \hline a = 421405, \quad b = 147300, \quad c = 10500 \end{array}$$

Дар ифода қимати ҳарфҳоро мегузорем:

$$a + b + c = 421405 + 147300 + 10500 = 579205$$

Ёфтани қимати чунин ифодаҳо осон аст, агар ададҳо зери ҳам навишта шаванд.

$$\begin{array}{r} \text{Масалан, } 421405 \\ + 147300 \\ \hline 10500 \\ \hline 579205 \end{array}$$

К.М

264. Тарафҳои секунча 12 см, 18 см, 24 см аст. Периметри секунчаро ҳисоб кунед.

265. Ба амали ҷамъ 4 мисоле нависед, ки ҷавобашон 10000 бошад.

266. Ҳосили зарб ва суммаи ададҳои 1, 2, 3-ро ҳисоб кунед.
Натиҷаашонро муқоиса кунед.

Дарси 30

267. Кадоме аз ин баробариҳо 2 маротиба зиёд будани ӯ-ро нисбати бузургии a ифода менамояд?

$$b = a + 2 \quad b = a \cdot 2 \quad b = a + a$$

Қимати ин ифодаҳоро ҳангоми $a = 368$ будан ёбед.

maktab.tj

268. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ кг } 300 \text{ г} + 3 \text{ кг } 8 \text{ г}$$

$$7 \text{ кг } 80 \text{ г} - 6 \text{ кг } 40 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 250 \text{ г} + 3 \text{ кг } 600 \text{ г}$$

$$6 \text{ кг } 850 \text{ г} - 3 \text{ кг } 240 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 54 \text{ г} - 7 \text{ кг } 622 \text{ г}$$

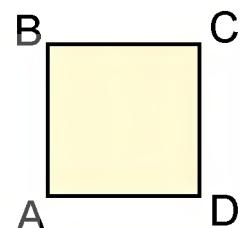
$$8 \text{ кг } 234 \text{ г} - 4 \text{ кг } 507 \text{ г}$$

Намуна:

$$\begin{aligned} 9 \text{ кг } 334 \text{ г} - 3 \text{ кг } 670 \text{ г} &= 9000 \text{ г} + 334 \text{ г} - 3000 \text{ г} - 670 \text{ г} = \\ &= 9334 \text{ г} - 3670 \text{ г} = 5664 \text{ г} = 5 \text{ кг } 664 \text{ г} \end{aligned}$$

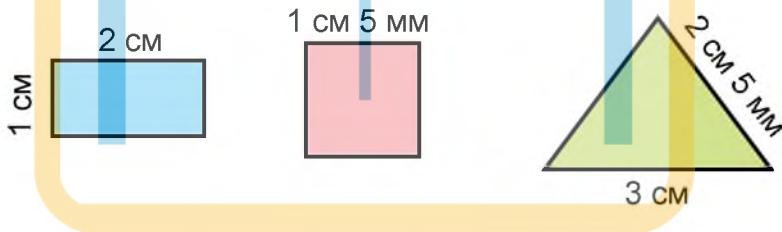
269. Тарагхои квадратро чен карда, периметрашро ёбед.

270. Масофаи байни шаҳри Душанбе ва маркази ноҳияи Чалолиддини Румй 128 км аст. Автобус ин масофаро дар 4 соат, мотони сабукрав дар 2 соат тай мекунад. Суръати мотонҳоро ёбед. Суръати мотони сабукрав чанд маротиба зиёдтар аст?

271. Периметри кадом фигураҳо ба яқдигар баробар аст?

272. Қимати b -ро ёбед, агар бузургии a назар ба бузургии b 3 маротиба зиёд бошад.

a (см)	12	24	48	51	60
b (см)				17	

273. Ададҳоро бо тартиби афзуншавиашон нависед.

256358975

35698712

9699697

3569872

969997

28638969

274. Бө суммаи разрядй иваз кунед:

$$1792, \quad 44568, \quad 122431, \quad 13327526$$

Намуна:

$$51\,634 = 50\,000 + 1\,000 + 600 + 30 + 4$$

275. Ҳисоб кунед:

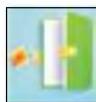
$$154496 + 389000 \quad 219321 + 701030 \quad 287 \cdot 3 \quad 861 : 3$$

$$545798 - 469172 \quad 111000 - 95000 \quad 458 \cdot 2 \quad 916 : 2$$

276. Кадом рақамхоро ба чойи ситорачаҳо гузорем, то ки натиҷаи ҳисоббарорӣ дуруст бошад?

$$\begin{array}{r} + 3 * 4 * \\ + 2 * 8 * \\ \hline * 3 3 1 \end{array}$$
$$\begin{array}{r} - * * 2 * \\ - 8 * 3 \\ \hline 4 3 2 7 \end{array}$$
$$\begin{array}{r} + 5 6 * \\ + * 2 8 \\ \hline 8 * * \end{array}$$
$$\begin{array}{r} - 8 * 1 \\ - * 3 * \\ \hline * * 1 \end{array}$$

Дарси 31

277. Ҷадвалро пур кунед:

<i>a</i>	150	1804	2740	18043
<i>b</i>	140	1509	1670	18036
<i>a + b</i>			4410	
<i>a - b</i>			1070	

278. Ҳисоб намоед:

$$30000 + (200204 - 158327) \quad 994 \cdot 6 \quad 728 \cdot 2$$

$$24001 - (13784 + 8409) \quad 327 : 3 \quad 444 : 4$$

279. Шашяки адад ба 25 баробар аст. Ҳуди ададро ёбед.
Панчяки адади 55-ро ёбед.

280. Дар як хочагй дарави гандум 14 рўз давом кард, ки ин аз хочагии дигар ду маротиба кам буд. Ду хочагй дарави гандумро дар чанд рўз анчом доданд?
281. Дар давоми як сол барои парвариши як мурғ 36 кг дон, 4 кг 500 г сабзавоти витаминдор, 10 кг решамева, 4 кг 500 г орди устухони моҳӣ ва гов, 4 кг 500 г бӯр лозим аст. Дар як сол ба як мурғ чӣ қадар хӯрокворӣ даркор мешавад?

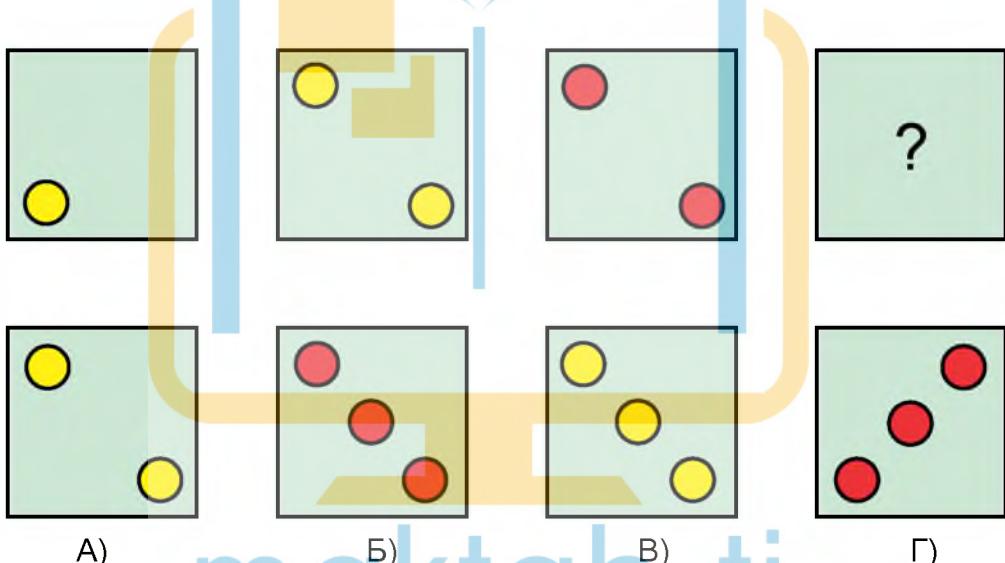

282. 1) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$506 \cdot 3 : 6 + 41707$$

$$215728 - 996 : 4 + 1\,002$$

2) Ба ҷойи аломати савол қадом фигура мувофиқ меояд?

283. 1) Аз як тонна чигити пахта 160 кг равған гирифта мешавад. Аз 8 тонна чигит чӣ қадар равған гирифттан мумкин аст? (Ҷавобашро бо тонна ва килограмм ифода намоед.)
- 2) Аз 1 тонна пахта 3000 м матоъ истеҳсол карда мешавад. Аз 2 тонна-ҷӣ?
- 3) Секунчаҳои кундқунча ва тезкунчаро тасвир кунед.

Боби 5. ЧАМЪ ВА ТАРХ ДАР ДОИРАИ МИЛЛИОН

Дарси 32

ЧАМЪ ВА ТАРХИ ШИФОҲӢ ДАР ДОИРАИ 1000000

Чамъ ва тарҳ амалҳои арифметикианд. **Масалан:**

$$4000 + 2000$$

$$134000 + 34000$$

$$6000 - 3000$$

$$200200 - 10200$$

1) Ададҳо дар амали чамъ ва тарҳ чӣ ном доранд?

2) Ин ифодаҳо чӣ ном доранд?

$$1250 + 20$$

$a + b$

$$1980 - 980$$

$a - b$

$1250 + 20$ – сумма

$1980 - 980$ – фарқ

$1270 - \text{қимати сумма}$

$1000 - \text{қимати фарқ}$

(ҳосили чамъ)

(ҳосили фарқ)

$a + b$ – сумма

$a - b$ – фарқ

$1250 + 20$ – ифодаи ададӣ

$1980 - 980$ – ифодаи ададӣ

$a + b$ – ифодаи ҳарфӣ

$a - b$ – ифодаи ҳарфӣ

284. **Шифоҳӣ.** Ададҳоро хонед:

$$9642,$$

$$100003,$$

$$423006,$$

$$156937,$$

$$885685493,$$

$$1009000.$$

285. Бо рақамҳо нависед:

Нӯҳсаду шасту се, панҷ ҳазор, сездаҳ ҳазору чор, ҳаштсад, панҷоҳу се ҳазору нӯҳсаду чилу ҳафт, як миллиону нӯҳ.

286. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

$$40000 + 30000$$

$$28000 - 12000$$

$$400000 + 300000$$

$$100000 - 10000$$

$$44700 + 200200$$

$$333000 - 33000$$

$$397000 + 200000$$

$$800000 - 200000$$

287. Шифохӣ ҳисоб кунед:

$$8 \text{ с} + 2 \text{ с}$$

$$800 + 200$$

$$10 \text{ с} - 6 \text{ с}$$

$$1000 - 600$$

$$8 \text{ х} + 2 \text{ х}$$

$$8000 + 2000$$

$$10 \text{ х} - 6 \text{ х}$$

$$10000 - 6000$$

288. Ифода кунед:

$$1 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$1 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ км} 200 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$2 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$4 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$6 \text{ т} 500 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$8 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$10 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$20 \text{ аср} 1 \text{ сол} = \dots \text{ сол}$$

289. Муқоса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$300 \dots 300$$

$$6000 \dots 6000 + 100$$

$$450 \dots 4500$$

$$7000 - 1000 \dots 7000 + 2000$$

$$80 \cdot 5 \dots 80 : 5$$

$$160 : 2 \dots 160 \cdot 2$$

Д.М

290. 1) Ададҳоро хонед ва онҳоро ба синфҳо ҷудо кунед (дар зери рақамҳои синфи 1 – як хат, синфи 2 – ду хат, синфи 3 – хати мавҷнок қашед):

$$1245, \quad 2450, \quad 124500, \quad 1124500$$

2) Синфи якум қадом разрядҳоро дар бар мегирад? Синфи дуюм - чӣ? Синфи сеюм - чӣ?

291. 1) Дӯкони китобфурӯшӣ аз соати 8 то соати 20 кор карда, аз соати 14 то 15 танаффус меқунад. Дӯкон дар як ҳафта ҷанд соат кушода аст?

2) Аз 1т гандум 600 кг нишоиста (крахмал ё оҳари гандум) ва 400 кг ҳошҳо гирифта мешавад. Аз ин ададҳо истифода бурда нобаробарӣ тартиб дихед.

292. 1) Адади 1000-ро то ҳосилшавии 10000 ҳазортой зиёд кунед.
Намуна: 1000, 2000, ...

2) Адади 10 000-ро то ҳосилшавии 1000 ҳазортой кам кунед.

3) Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору дусад, ҳафт ҳазору дусаду шаст, як миллиону яксаду ҳашт ҳазор.

- 293 Адади хурдтарини ҳаштрақамаро як воҳид зиёд кунем, адади чандрақама пайдо мешавад?

Дарси 33

ЧАМЪ ДАР ДОИРАИ 1000000

Чамъ бо ададҳои бисёррақама мисли чамъи ададҳои чоррақама сурат мегирад. Ба хотир оред, ки ҳисоббарорӣ дар чамъи ҳаттӣ аз воҳид сар мешавад. Воҳид зери воҳид, даҳӣ зери даҳӣ, садӣ зери садӣ, ҳазорӣ зери ҳазорӣ навишта мешавад.

Намуна:

167946

+ 832054

1000000

134679

+ 732691

867370

235679

+ 438893

674572

Ҳисоббарорӣ аз чамъи воҳидҳо оғоз ёфта, бо чамъи садҳазориҳо ба охир мерасад.

294. Чамъ кунед:

29899

+ 17212

546896

+ 234503

164542

+ 234456

468967

+ 354620

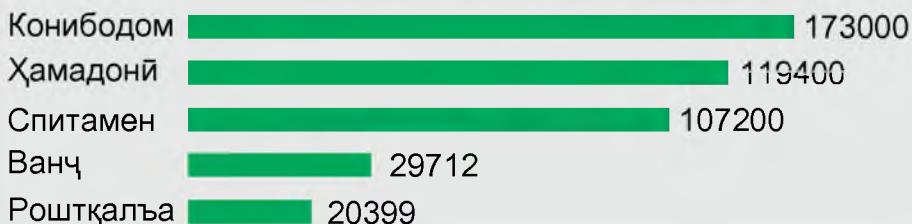
342674

+ 235305

986352

+ 450263

295. Аҳолии ноҳияи Ванҷ 29712 нафар, ноҳияи Роштқалъа 20399 нафар, ноҳияи Спитамен 107200 нафар, ноҳияи Конибодом 173000 нафар, ноҳияи Ҳамадонӣ 119400 нафар мебошад. Аз рӯйи диаграмма муайян кунед, ки аҳолии кадом ноҳия аз ҳама кам ва аҳолии кадом ноҳия аз ҳама зиёд аст.

296. Дар сутун навишта ичро кунед:

$$32549 + 8952$$

$$58363 + 32457$$

$$339658 + 36754$$

$$24678 - 4347$$

$$62187 + 5697$$

$$210872 + 45231$$

297. Хонандагони синфҳои болой дар ҷамъоварии мева ба хоҷагӣ ёрӣ расониданд. Онҳо рӯзи якум 2125 кг себ ва олу, рӯзи дуюм нисбат ба рӯзи якум 384 кг камтар себ ва олу чиданд. Хонандагон дар ду рӯз چӣ қадар себ ва олу чиданд?

298. Кадоме аз нобаробариҳо ҳангоми қимати $a = 4$ будан дуруст аст?

$$345 + a < 352$$

$$48 : a < 13$$

$$a + 219 > 218$$

$$a \cdot 3 < 46$$

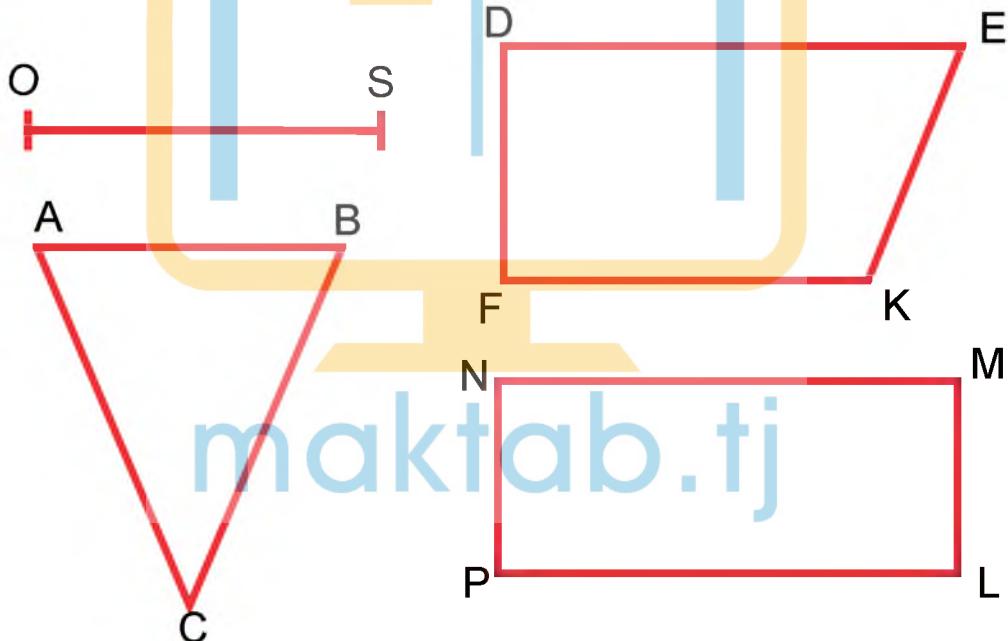
$$1915 - a > 1897$$

$$a - 3 > 2$$

Нобаробариҳои дурустро дар дафтар нависед.

Д.М

299. 1) *Шифоҳӣ*. Фигураҳоро номбар кунед ва онҳоро хонед:

2) Суммаи ададҳои 35416 ва 2198-ро 1231 воҳид зиёд кунед.

300. Дар сутун навишта ҳисоб кунед:

$$113961 + 221461$$

$$232618 + 150320$$

$$567541 + 348130$$

$$685036 + 214312$$

$$343536 + 267044$$

$$976242 + 452182$$

301. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$463 + 63 \dots 463 - 63$$

$$200 \cdot 7 \dots 4802 + 20$$

$$200 \cdot 6 \dots 230 \cdot 5$$

$$1220 + 84 \dots 602 \cdot 2$$

$$354 \cdot 3 \dots 3 \cdot 354$$

$$202 \cdot 30 \dots 202 \cdot 3$$

302. Дар олам 370 намуд қалам мавҷуд буда, зиёда аз 70 ҳелаш ранга аст. Дарозии ин қаламҳо аз 1 см то 3 м 60 см аст. Бо як қалами оди ба дарозии 60 қм хат кашидан ё худ 500 ҳазор калимаро навиштан мүмкин аст.

Дарси 34

ТАРХ ДАР ДОИРАИ 1000000

Тарх бо ададҳои бисёррақама мисли тарҳи ададҳои се ё чоррақама ичро мешавад. Ба хотир оред, ки ҳисоббарорӣ дар тарҳи хаттӣ аз воҳид сар мешавад. Воҳид зери воҳид, даҳӣ зери даҳӣ, садӣ зери садӣ, ҳазорӣ зери ҳазорӣ, даҳҳазорӣ зери даҳҳазорӣ навишта тарҳ карда мешавад.

Намуна:

$$\begin{array}{r}
 867370 \\
 - 732691 \\
 \hline
 134679
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 674572 \\
 - 235679 \\
 \hline
 438893
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 1000000 \\
 - 832054 \\
 \hline
 167946
 \end{array}$$

303. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r}
 746895 \\
 - 254376 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 849798 \\
 - 451649 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 1000000 \\
 - 743658 \\
 \hline
 \end{array}$$

304. Натиҷаи мисолҳои болоиро бо калкулятор санҷед.

305. Фарқи ададҳои 935656 ва 742092; 456742 ва 293856-ро нависед.

306. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$7 \text{ км } 354 \text{ м} \dots 7345 \text{ м}$$

$$97642 - 642 \dots 9742 + 642$$

$$18 \text{ км } 94 \text{ м} \dots 1894 \text{ м}$$

$$78950 - 5895 \dots 78950 - 5895$$

307. Ҳавопаймо дар як дақиқа 15 км парвоз меқунад. Суръати ҳаракати ҳавопайморо дар як соат муайян кунед.

308. Ҷадвалро пур кунед:

a	999999	807888	777000	606050	100000
$1000000 - a$			223000		

309. Ҳисоб кунед:

$$1000000 - 990900$$

$$478321 - 199807$$

$$209200 - 190299$$

$$567890 - 378914$$

310. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$10 \text{ км } 875 \text{ м} \dots 1875 \text{ м}$$

$$12 \text{ м } 35 \text{ мм} \dots 12035 \text{ мм}$$

$$25 \text{ с } 80 \text{ кг} \dots 2 \text{ т } 580 \text{ кг}$$

$$4 \text{ соат } 20 \text{ дақ} \dots 420 \text{ дақ}$$

Дарсги 35

311. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$2342 + 3219$$

$$9784 - 4356$$

$$2179 + 1683$$

$$15682 - 12568$$

$$1268 + 5476$$

$$86291 - 22\,539$$

Дар ҳар як ифода як рақамро тавре иваз кунед, ки ҳангоми ҳисоб кардан як разряд зиёд шавад.

Намуна:

$$\begin{array}{r} - 15682 \\ 12568 \\ \hline 3114 \end{array} \qquad \begin{array}{r} - 51682 \\ 12568 \\ \hline 39114 \end{array}$$

Ҳангоми иваз кардани чойи рақамҳои 5 ва 1 натичаи фарқи ададҳо нисбат ба натичаи фарқи ададҳои ифодаи якум як разряд зиёд шуд. Разряди даҳҳазорӣ пайдо шуд.

312. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$10000 + 1000 \dots 20000 - 1000$$

$$150160 + 160150 \dots 140160 + 160140$$

$$300999 - 30999 \dots 300150 + 30150$$

313. Ҳисоб кунед:

$$(180560 + 20140) - 12098$$

$$(90106 - 12315) - 685$$

$$3917 + 51235 + 610089$$

$$369 + 1054 + 9007$$

314. Ҳисоб кунед ва тарзи ҳалли онро шарҳ диҳед:

$$24 \text{ м } 48 \text{ см} + 10 \text{ м } 96 \text{ см}$$

$$140 \text{ км } 864 \text{ м} + 65 \text{ км } 989 \text{ м}$$

$$50 \text{ т } 966 \text{ кг} + 639 \text{ т}$$

$$487 \text{ т } 536 \text{ кг} + 970 \text{ т}$$

315.

Ҳисоб кунед ва бо калкулатор санҷед:

$\begin{array}{r} 85963 \\ + 56437 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 489756 \\ + 396217 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 98374 \\ - 6548 \\ \hline \end{array}$
85963	$+ 56437$	$- 6548$

316.

Дар сутун навишта ҳисоб кунед:

$$563499 - (145981 + 234672)$$

$$(843736 + 156264) - 888999$$

$$132674 + (259746 - 249872)$$

$$(467111 + 421777) + 53212$$

Дарс 36

САНЧИШИ ЧАМЪ ВА ТАРХ

Санчиши дурустии амали чамъ ва тархи ададҳои бисёррақама мисли санчиши дурустии амалҳо бо ададҳои як, ду ва ё серақама сурат мегирад.

317. Ҳосили чамъро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} 7602 \\ + 4352 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 15386 \\ + 42573 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 248354 \\ + 412567 \\ \hline \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} + 2379 \\ \hline 3237 \\ \hline 5616 \end{array}$$

Санчиш:

$$\begin{array}{r} 1) \quad - 5616 \\ \hline 2379 \\ \hline 3237 \end{array} \quad \begin{array}{r} 2) \quad - 5616 \\ \hline 3237 \\ \hline 2379 \end{array}$$

Дурустии амали чамъ бо амали тарҳ санчида мешавад. Агар аз сумма яке аз чамъшавандада ҳоро тарҳ кунем, чамъшавандада дигар ҳосил мешавад.

318. Фарқро ёбед ва дурустии онро санчед:

$$\begin{array}{r} - 24127 \\ \hline 5691 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} - 345094 \\ \hline 203563 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} - 8998767 \\ \hline 754960 \\ \hline \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} - 83246 \\ \hline 9307 \\ \hline 73939 \end{array}$$

Санчиш:

$$\begin{array}{r} 1) \quad + 73939 \\ \hline 9307 \\ \hline 83246 \end{array} \quad \begin{array}{r} 2) \quad - 83246 \\ \hline 73939 \\ \hline 9307 \end{array}$$

К.М

319. Фарқро ёбед ва дурустии онро санчед:

$$4054 - 3142 \quad 51487 - 8317 \quad 840293 - 356790$$

Д.М

320. Дарозии рүйчо 2 м 20 см, бара什 1 м 60 см аст. Периметри ин рүйчоро ёбед.

321. 1) Ҳосили чамъи ададҳои 36 279 ва 42 891-ро 2 942 воҳид кам кунед.
 2) Фарқи ададҳои 578 925 ва 214 734-ро 60 231 воҳид кам кунед.

322. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$\begin{array}{l} 8976 \dots 8970 \\ 92135 \dots 92435 \end{array} \quad \begin{array}{l} 72420 \dots 72000 + 420 \\ 235\ 639 \dots 235639 - 639 \end{array}$$

323. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 72315 + 24870 & 837806 - 492605 & 428405 + 357612 \\ 72315 - 24870 & 520432 - 338714 & 916718 - 502604 \end{array}$$

324. Ҳисоб кунед ва санчед:

$$\begin{array}{lll} 6439 - 4596 & 72364 + 14385 & 81417 - 46563 \end{array}$$

325. Ба чойи ситорачаҳо рақамҳои мувофиқро гузоред.

$$\begin{array}{r} + * 7 * \\ 3 * 3 \\ \hline 578 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 6 * 8 \\ * 4 * \\ \hline 3 * 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 4 * 7 * \\ 7 6 * 3 \\ \hline * * 698 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 63 * \\ 7 \\ \hline * * 8 \end{array}$$

326. Квадрати шавқовар:

Намуна:

$$\begin{array}{r} 124 \\ + 234 \\ + 80 \\ \hline 438 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 124 \\ + 146 \\ + 168 \\ \hline 438 \end{array}$$

124	234	80
102	146	190
212	58	168

Дарси 37

327. Дар роҳи паҳноиаш (бараш) 45 дм чанд нафар велосипедрон ҳаракат карда метавонад, агар ба як велесипедрон 90 см паҳной рост ояд?

328. Дар китобхонаи мактаб 2325-то китоби бадей ва назар ба ин 1260-то камтар китоби дарсӣ ҳаст. Китобхона ҳамагӣ чандто китоб дорад? Масъалаи баръакс тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

329. Ду хонанда адади шашрақама фикр қарданд. Адади фикр-кардаи Сарвиноз 136272 буда, аз адади фикркардаи Умед 272 воҳид кам аст. Умед қадом ададро фикр кардааст?

330. Ҳисоб кунед:

- 1) $(107284 + 4365) - 34876$
- 2) $416235 + (9430 - 6307)$
- 3) $528735 + 14030 - 14030$

- 432 : (964 – 960)
- 27 · (872 – 864)
- 124 : 4 · 8 · 2

331. Барои сохтмон дар як мошин 5950 дона хишти пухта, дар мошини дигар 432 дона зиёдтар хишти хом оварданد. Боз бояд 12350 дона хишти пухта биёранд. Барои сохтмон ҳамагӣ чанд дона хишти хом ва хишти пухта лозим аст?

332. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$4 \text{ кг } 500 \text{ г} \dots 5000 \text{ г}$$

$$6 \text{ кг} \dots 6000 \text{ г}$$

$$2 \text{ км } 200 \text{ м} \dots 2 \text{ км } 100 \text{ м}$$

$$2 \text{ соат } 12 \text{ дақ} \dots 132 \text{ дақ}$$

333. Ҳисоб кунед:

$$419235 + 43503$$

$$568220 + 47358$$

$$212568 + 28432$$

$$325937 - 35937$$

$$548378 - 77606$$

$$568220 - 47358$$

Дарс 12

ҚОНУНҖОИ ГУРӮҲБАНДӢ ВА ҶОЙИВАЗКУНИЙ

$$250 + 148 = 398$$

$$148 + 250 = 398$$

Дар ин баробариҳо ҷои ҷамъшавандаҳо иваз шуда, суммаашон тағиیر наёфтааст. Ин нишон медиҳад, ки

$$a + b = b + a \text{ аст.}$$

Дар ифодай зерин низ ҷунин ҷойивазкунӣ дуруст аст:
 $32 + 63 + 48 = (32 + 63) + 48 = 32 + (63 + 48) = (32 + 48) + 63.$
 Умуман, $a + b + c = (a + b) + c = a + (b + c) = (a + c) + b.$

Аз иваз кардани ҷои ҷамъшавандаҳо ҳосили ҷамъ тағиир намеёбад. Дар амали ҷамъ қонуни гурӯҳбанӣ истифода шуд. Барои ёфтани суммаи якчанд ҷамъшавандай ҳархела онҳоро тарзе гурӯҳбанӣ мекунем, ки ҳисоб кардан қулай шавад.

Масалан, $54 + 90 + 16 + 10 = 54 + 16 + 90 + 10 = 70 + 100 = 170$

ХОТИР

334. Ҷамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб намоед:

$$720 + 530 + 80 + 70$$

$$720 + 80 + 530 + 70$$

$$53 + 6 + (7 + 4) + 50$$

$$53 + 7 + (6 + 4) + 50$$

К.М

335. Ифодаҳоро хонед, тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қиматашонро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(544 - 359) \cdot (909 - 906)$$

$$(128 \cdot 4 - 257) : (809 - 804)$$

336. Ба 25-то мурғ рӯзе 75 г бӯр додан лозим аст. Ба 150-то мурғ дар як рӯз чӣ қадар бӯр лозим мешавад?

?

337. Аввалин радифи сунъии Замин дар атрофи он 1440 маротиба ҷарх зад. Дуюмаш 930 маротиба зиёдтар. Радифи сунъии сеюм ҷанд маротиба ҷарх задааст, агар маълум бошад, ки онҳо ҳамчоя 13810 маротиба дар атрофи сайёра ҷарх задаанд?

338. Ҳисоб кунед:

$$(63568 + 4349) - (2858 - 1293)$$

$$(55005 + 1988) + (4521 - 3210)$$

$$435 \cdot 2 + 298 \cdot 3$$

$$542 \cdot 2 - 654 : 6$$

339. Ифода кунед:

$$1 \text{ км } 730 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$2 \text{ соат } 15 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$5 \text{ т } 235 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$3 \text{ шаб } 17 \text{ соат} = \dots \text{ соат.}$$

340. Ададеро фикр намуда ба он 11-ро ҷамъ кунед. Натиҷаро ба 2 зарб занед. Аз ҳосили зарб 20-ро тарҳ кунед, фарқро ба 5 зарб намуда аз натиҷаи зарб ададеро тарҳ кунед, ки аз адади фикркардаатон 10 маротиба зиёд бошад. Дар ҷавоб бояд 10 ҳосил шавад. Чаро ҳамеши чунин ҷавоб ҳосил мешавад?

341. Ифода кунед:

$$10 \text{ км } 130 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$6 \text{ соат } 25 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$40 \text{ т } 425 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$9 \text{ шаб } 18 \text{ соат} = \dots \text{ соат.}$$

342. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро ба хотир оварда, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$5962 - x = 2751$$

$$9587 + x = 12343$$

$$486 : x = 81$$

$$x \cdot 9 = 864$$

343. Ду корхонаи хурд дар муддати муайян 678-то кўрпача дўхтанд. Як корхона 367-то кўрпача дўхтааст. Корхонаи дигар чандто кўрпача дўхтааст?

344. Ҷадвалро пур кунед.

a	10000	1402919	783216	831429
b	3124	63129	439119	800781
$a + b$				
$a - b$				

345. Ҳисоб кунед:

$$2 \text{ км } 597 \text{ м} + 8 \text{ км } 494 \text{ м}$$

$$536 \text{ м } 73 \text{ см} - 431 \text{ м } 28 \text{ см}$$

$$5 \text{ т } 676 \text{ кг} + 4 \text{ т } 533 \text{ кг}$$

$$77 \text{ кг } 500 \text{ г} - 65 \text{ кг } 127 \text{ г}$$

346. Борақамҳо нависед ва хонед:

Шасту як ҳазору дусаду сию нӯҳ, сад ҳазору сесаду ҳаштоду ҳафт, ду миллиону яксаду чилу як ҳазору чорсаду даҳ.

347. Қимати ифодаи $a + d$, $a - d$ -ро ҳангоми:

- 1) $a = 6098$, $d = 4072$ 2) $a = 2356$, $d = 1049$
будан ҳисоб кунед.

348. Ҳисоб кунед:

$$7 \text{ км } 163 \text{ м} + 4 \text{ км } 926 \text{ м}$$

$$3 \text{ км } 725 \text{ м} + 2 \text{ км } 348 \text{ м}$$

$$425 \text{ м } 96 \text{ см} - 224 \text{ м } 75 \text{ см}$$

$$937 \text{ кг } 400 \text{ г} - 536 \text{ кг } 200 \text{ г}$$

349. Агар адади номаълумро ду маротиба зиёд кунем, 128 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

350. Квадрати шавқовар.

70		50	240
60		100	...
110	40		...

240   ...   ...

Дарси 40

351. Аввал сумма, сипас фарқи ададҳоро ҳисоб кунед:

$$6435 \text{ ва } 4378$$

$$51237 \text{ ва } 24398$$

$$143992 \text{ ва } 98374$$

352. Ҳисоб кунед:

$$(368 + 43) + 32$$

$$196 - (58 + 96)$$

$$(98 + 12) \cdot 3$$

$$(460 + 128) + 40$$

$$273 - (73 + 20)$$

$$(76 - 24) \cdot 5$$

353. Ҳосили чамъ ва фарқи ададҳои зеринро бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$2280 + 2000$$

$$53250 + 45150$$

$$191325 + 485235$$

$$2056 - 1009$$

$$53253 - 45158$$

$$464578 - 432186$$

354. Хочагӣ 225 т 450 кг себ, 1 т 280 кг зиёдтар зардолу ва назар ба ин 575 кг камтар анор фурӯхт. Хочагӣ чӣ қадар мева фурӯхтааст?

355. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 878 = 1059$$

$$346 + x = 437$$

$$x - 218 = 142$$

356. Эраҷ a китоб, Фирдавс b китоб, Давлат c китоб дорад. Қимати ифодаҳои зеринро ёбед, агар қимати $a = 126$, $b = 80$ ва $c = 75$ бошад.

$$a + b$$

$$a + c$$

$$a - b$$

$$b + c$$

$$a + b + c$$

$$b - c$$

357. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 98 = 304$$

$$268 + x = 452$$

$$x - 77 = 635$$

358. Ифода кунед:

Бо кг:

$$2 \text{ т} 125 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ с} 63 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

Бо дм:

$$2 \text{ м} 7 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

$$9 \text{ м} 5 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

Бо дирам:

$$3 \text{ сомонй} = \dots \text{ дирам}$$

$$10 \text{ сомонй} = \dots \text{ дирам}$$

Бо мм:

$$45 \text{ см} 9 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$98 \text{ см} 3 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

Боби 6.

Дарс 41

МУОДИЛАХОИ ДУАМАЛА ЁФТАНИ ЧАМЪШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

Мо аз синфи 3 қоидай ёфтани чамъшавандай номаълумро медонем. Дар муодилаи $(x + 64) + 43 = 235$ адади номаълумро меёбем. Ин муодилаи дуамала аст. Муодиларо меҳонем: $x + 64$ – чамъшавандай якум буда, аз суммаи ду адад иборат аст, 43 – чамъшавандай дуюм, 235 – сумма; ба суммаи ададҳои x ва 64 адади 43 -ро чамъ кардем, ки 235 ҳосил шуд, яъне $(x + 64) + 43 = 235$. Барои ёфтани чамъшавандай номаълум $(x + 64)$ аз сумма 235 чамъшавандай маълум 43 -ро тарҳ мекунем:

$$(x + 64) + 43 = 235$$

$$x + 64 = 235 - 43$$

$$x + 64 = 192$$

Муодилаи сода ҳосил шуд. Ин ҷо боз қоидай ёфтани чамъшавандай номаълумро татбиқ карда, ҳалли муодиларо давом медиҳем:

$$x = 192 - 64$$

$$x = 128$$

Чавоб: 128.

Санчиш: Дар муодилаи додашуда қимати x -и ёфтаамонро мегузорем ва ҳисоб мекунем:

$$(128 + 64) + 43 = 235$$

$$192 + 43 = 235$$

$$235 = 235$$

Ҳар ду тараф баробар шуд, пас муодила дуруст ҳал карда шудааст.

359. $(720 + x) + 126 = 984$

$$(92 + x) + 27 = 282$$

Намуна:

$$(x + 400) + 600 = 4000$$

$$x + 400 = 3400$$

$$x = 3400 - 400$$

$$x = 3000$$

Чавоб: 3000.

$$x + 46 = 344 + 88$$

$$800 + x = 400 + 600$$

Санчиш:

$$(3000 + 400) + 600 = 4000$$

$$3400 = 4000 - 600$$

$$3400 = 3400$$

Д.М

360. 1) Адади x -ро 120 воҳид зиёд карда, 245 ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 125-ро x воҳид зиёд карда, 245 ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

361. **Шифоҳӣ.** Ададҳоро ба синфҳо ҷудо карда, разрядҳои ҳар як синфро номбар кунед:

345127

1228459

5438721

287605712

К.Э

362. Муодилае тартиб диҳед, ки дар он тарҳшавандагӣ номаълум бошад.

363. Ҳисоб кунед:

$$96 : 2 \cdot 5$$

$$(348 - 139) \cdot 3$$

$$148 : 4 \cdot 6$$

$$(124 + 124) : 2$$

$$28738 - (9256 + 3637)$$

$$(17325 - 5638) + 6398$$

364. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$52 + (x + 148) = 240$$

$$56 + (600 - x) = 69$$

$$(798 - x) - 300 = 199$$

$$(x + 72) + 36 = 259$$

365. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

88888

77777

2456371

3045079

Намуна: $88888 = 80000 + 8000 + 800 + 80 + 8$

Дарси 42

366. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 1374$ ва $b = 3003$; $a = 3708$ ва $b = 498$ будан ҳисоб кунед.

367. Қонуни гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкуниро истифода бурда ҳисоб кунед:

$$(519 + 631) + 250$$

$$840 + (150 + 239)$$

368. Нозим ададеро фикр карда аз он адади 14-ро тарҳ намуд. Фарқи ҳосилшударо 6 маротиба зиёд намуда адади 42-ро ҳосил кард. Нозим қадом ададро фикр кардааст?

369. Комбайн дар 8 рӯз 5392 сентнер ғалла ғундошт. Агар комбайн ҳар рӯз ба миқдори баробар ғалла ғундошта бошад, вай дар 9 рӯз чанд сентнер ғалла ғундоштааст?

370. Ҳисоб кунед:

$$15 \text{ км } 132 \text{ м} + 1 \text{ км } 300 \text{ м}$$

$$2750 \text{ кг} + 640 \text{ г}$$

$$22 \text{ км } 156 \text{ м} - 1 \text{ км } 542 \text{ м}$$

$$10 \text{ т} - 5000 \text{ кг}$$

$$2 \text{ км } 342 \text{ м} + 1 \text{ км } 542 \text{ м}$$

$$5500 \text{ кг} - 50 \text{ с}$$

371. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 5420 = 5600 - 180$$

$$(x - 600) + 900 = 2300$$

ЁФТАНИ ТАРХШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

Муодиларо хонед ва онро ҳал кунед:

$$(x + 97) - 54 = 89$$

Хондани муодила: $x + 97$ – тарҳшаванд (х – номаълум),
 54 – тарҳкунанда, 89 – фарқ; аз суммаи ададҳои x ва 97 адади
 54 -ро тарҳ кунем, 89 ҳосил мешавад. Тарҳшаванд аз суммаи ду
адад иборат буда, яке аз онҳо номаълум аст.

**Барои ёфтани тарҳшавандай номаълум ба фарқ тарҳ-
кунандаро ҷамъ мекунем:**

$$x + 97 = 89 + 54$$

Тарафи чапро навишта, тарафи ростро ҳисоб мекунем.
 $x + 97 = 143$. Муодилаи якамала ҳосил шуд. Акнун қоиди ёфтани
ҷамъшавандай номаълумро ба хотир оварда, муодиларо ҳал
мекунем.

$$x = 143 - 97,$$

$$x = 46. \quad \text{Чавоб: } 46$$

Санчиш: Қимати x -ро дар муодила мегузорем.

$$(46 + 97) - 54 = 89$$

$$143 - 54 = 89$$

$$89 = 89$$

372. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(144 + x) - 97 = 68 \quad (x + 156) - 197 = 868$$

$$(x - 172) - 59 = 82 \quad (161 + x) - 200 = 806$$

373. Дар чор қуттӣ 1120 дона лимӯ андохтанд. Дар қуттии якум 198
дона, дар қуттии дуюм назар ба якум 42 дона камтар, дар
қуттиҳои сеюму чорум миқдори лимӯ баробар буд. Дар
қуттиҳои сеюм ва чорум чандтогӣ лимӯ андохтанд?

374. Җадвалро пур кунед:

5 маротиба зиёд кунед				
90	100	110	120	150
450				

4 маротиба кам кунед				
64	32	24	16	8
16				

375. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$720 : 8 - 59$$

$$223 \cdot 4 + 136 \cdot 2$$

$$1072 - 84 \cdot 7$$

$$810 : 9 + 67$$

$$189 \cdot 5 - 308 \cdot 2$$

$$9708 - 69 \cdot 9$$

376. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$987 \dots 963986$$

$$2378241 \dots 3378241$$

$$743\ 289 \dots 753\ 289$$

$$675\ 142 \dots 675\ 143$$

377. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(236 + x) - 78 = 432$$

$$(x - 440) + 240 = 560$$

$$(x - 49) + 98 = 347$$

$$(506 + x) - 780 = 440$$

378. 1) Рақамҳои ин соатро ба 6 қисм тавре ҷудо кунед, ки суммаи ҳамаи қисмҳо яхела бошад.
- 2) Дар расм кунци байни ду ақрабаки соат چӣ гуна кунҷаст?

Дарс 44

379. Җадвалро пур кунед:

c	190	4	208	
k	3	2		
$c \cdot k$		240	360	208

d	280	400		
n	7		10	100
$d : n$		100	95	0

380. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 100) - 500 = 500$$

$$(x - 200) = 600 : 10$$

$$(2000 - x) = 190 \cdot 10$$

$$x + 400 = 120 \cdot 5$$

Д.М

381. Ҳосили чамъи ду адад ба 150 баробар аст. Адади якум 120 аст. Адади дуюмро ёбед.

382. Ҳисоб кунед:

$$30000 - (1846 + 56256 : 64) \quad (1599 + 20050 : 25) \cdot 63$$

К.М

383. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

232454

467892

887766

384. Муодилаҳоро ҳал кунед.

$$(x + 50) - 200 = 300$$

$$(x + 250) - 200 = 51$$

$$(550 + x) - 100 = 500$$

$$x - (525 : 5) = 205$$

385. Қимати ифодаҳои $a + 8$ ва $a - 8$ -ро ҳангоми $a = 27$; $a = 30$; $a = 52$; $a = 64$ будан ёбед.

Дарси 45

ЁФТАНИ ТАРҲКУНАНДАИ НОМАЪЛУМ

$120 - (79 - x) = 42$. Ин муодила дуамала аст.

Мехонем:

120 – тарҳшаванд, 79 – x – тарҳкунанда, 42 – фарқ. Аз адади 120 фарқи ададҳои 79 ва x -ро тарҳ (кам) кунем 42 ҳосил мешавад. Ба хотир оред: Барои ёфтани тарҳкунандаи номаълум аз тарҳшаванд 120 фарқ 42-ро тарҳ меқунем.

$$120 - (79 - x) = 42$$

Тарафи чапро ҳисоб меқунем:

$$79 - x = 120 - 42$$

$$79 - x = 78$$

Муодилаи сода ҳосил шуд.

$$x = 79 - 78$$

$$x = 1$$

Санчиш: Дар муодилаи додашуда қимати x -ро гузошта ҳисоб меқунем.

$$120 - (79 - 1) = 42$$

$$120 - 78 = 42$$

$$42 = 42$$

386. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$239 - (32 - x) = 217$$

$$314 - x = 298 - 103$$

$$483 - x = 155 + 127$$

$$530 - (x + 67) = 196$$

387. Муодилаҳоро тартиб диҳед ва онҳоро ҳал намоед:

1) Фарқи ададҳои x ва 160 ба 235 баробар аст. Адади номаълумро ёбед.

2) Аз адади 340 фарқи ададҳои x ва 84-ро тарҳ кунем 139 ҳосил мешавад.

388. Як оила аз майдони худ 1 т 624 кг гандум, оилаи дигар 224 кг камтар гандум ҷамъ карданд. Баъди хушк кардан гандуми оилаи якум 170 кг, гандуми оилаи дуюм 204 кг кам шуд. Ҳар ду оила баъди хушк кардан чӣ қадар гандум гирифтаанд?

389. Ҳисоб кунед:

$$420 : 2 \cdot 4$$

$$990 : 3 \cdot 2$$

$$840 : 4 \cdot 3$$

$$150 : 5 \cdot 3$$

$$880 : 4 \cdot 4$$

$$250 : 5 \cdot 6$$

390. Панҷяки 20 м, 120 см, 25 дм-ро ёбед.

391. Шашяки ададҳо ба 200, 120, 250 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

392. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(63 + x) - 15 = 96$$

$$45 - (16 - x) = 36$$

$$x - 25 = 135$$

393. Ададҳои зеринро бо тартиби зиёдшавӣ нависед.

23654

687369

96542

142578

68736

389621

125369

96547

857931

84635

394. **Масъалаи шавқовар.** Дар дарси тарбияи ҷисмонӣ ҳонандагон ба фосилаи як метр аз якдигар саф кашиданд. Сафкашии онҳо ба 25 метр тӯл кашид. Дар дарс ҷанд ҳонанда буд? Дарозии як катаки дафтарро 1м қабул карда, ҳалли масъаларо дар нақша тасвир кунед ва шуморай ҳонандагонро ёбед.

Дарс 46

395. Ҳисоб кунед:

$$6 \cdot (312 + 498)$$

$$(8040 + 1060) : 20$$

$$8 \cdot (700 + 102)$$

$$(10970 - 10310) : 60$$

396. Аз ду нохия мошини боркаш ва сабукрав ба пешвози яқдигар ба роҳ баромаданд. Суръати мошини боркаш 40 км/соат, суръати мошини сабукрав аз он 2 маротиба зиёд аст. Агар масофаи байни нохияҳо 480 км бошад, онҳо пас аз чанд соат вомехӯранд?

397. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$300 - (x + 100) = 100$$

$$1000 - (600 - x) = 700$$

$$950 - (405 - x) = 745$$

$$2828 - x = 2828 : 28$$

398. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ км } 365 \text{ м} + 6 \text{ км}$$

$$3 \text{ соат } 3 \text{ дақ.} + 10 \text{ соат}$$

$$5 \text{ м } 90 \text{ см} + 4 \text{ м } 60 \text{ см}$$

$$7 \text{ соат } 84 \text{ дақ.} - 5 \text{ соат } 60 \text{ дақ.}$$

399. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 19258 \\ + 1345 \\ \hline 14567 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 32144 \\ + 78921 \\ \hline 1428 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 215438 \\ - 72189 \\ \hline 3027 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 416709 \\ - 51320 \\ \hline 4008 \end{array}$$

400. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - (240 \cdot 13) = 1260$$

$$x + 1240 = 1060 \cdot 20$$

$$6886 - (x \cdot 4) = 4666$$

$$8993 - (x : 4) = 5050$$

Намуна:

$$6250 - (x \cdot 5) = 5260$$

Санчиш:

$$x \cdot 5 = 6250 - 5260$$

$$6250 - (198 \cdot 5) = 5260$$

$$x \cdot 5 = 990$$

$$6250 - 990 = 5260$$

$$x = 990 : 5$$

$$5260 = 5260$$

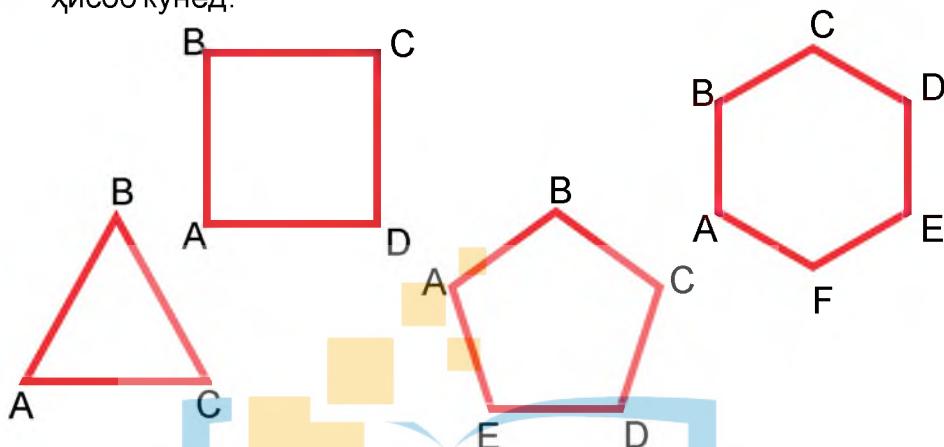
$$x = 198$$

Ҷавоб: 198.

Баробарӣ ҳосил шуд. Ин нишон медиҳад, ки муодила дуруст ҳал шудааст.

401. Бо ёрии хаткашак суммаи дарозии тарафҳои ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

Дарс 47

ЁФТАНИ ҲАМЗАРБИ НОМАҶЛУМ

Муодилаҳоро муқосса карда, фарқияти онҳоро гӯед:

$$x \cdot 14 = 28 \quad (1)$$

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 84 \quad (2)$$

Муодилаи якум сода, дуюмаш нисбатан мураккаб мебошад, чунки ин муодила дуамала аст.

1) Муодилаи якумро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои x ва 14 ба 28 баробар аст.

x – ҳамзарби номаълум,

14 – ҳамзарби маълум,

28 – ҳосили зарб.

Қоидай ёфтани ҳамзарби номаълумро ба хотир меорем ва муодиларо ҳал мекунем. Ин қоида чунин буд:

Барои ёфтани ҳамзарби номаълум ҳосили зарбро ба ҳамзарби маълум тақсим кардан даркор аст.

Ҳал:

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Чавоб: 2

Санчиш:

$$2 \cdot 14 = 28$$

$$28 = 28$$

2) Муодилаи дуюмро мөхонем: $(x \cdot 14)$ – ҳамзарби якум, 3 – ҳамзарби дуюм, 84 – ҳосили зарб. Ҳосили зарби ададҳои x ва 14-ро се маротиба зиёд кардем, 84 ҳосил шуд. Боз қоидай ёфтани ҳамзарби номаълумро истифода карда, ҳамзарби номаълум $(x \cdot 14)$ -ро мейбем:

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

Тарафи чапро ҳисоб мекунем.

$$x \cdot 14 = 84 : 3$$

Қоидай ёфтани адади номаълумро

$$x \cdot 14 = 28$$

боз истифода мебарем

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Ҷавоб: 2

Санчиш:

$$(2 \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

$$28 \cdot 3 = 84$$

$$84 = 84.$$

Дар ин муодила қоидай ёфтани ҳамзарби номаълум ду маротиба истифода шуд. Чаро? Чунки як маротиба ҳамчун номаълум ҳосили зарби ададҳои x ва 14, яъне $(x \cdot 14)$ -ро ёфтем. Маротибай дуюм чун ҳамзарби танҳо x -ро ёфтем.

402. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(25 \cdot x) \cdot 2 = 50$$

$$(x + 7) \cdot 8 = 72$$

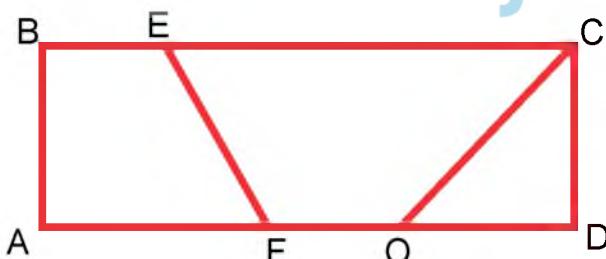
$$(42 - x) \cdot 3 = 66$$

$$(x : 4) \cdot 16 = 32$$

$$4 \cdot (x + 480) = 2404$$

$$5 \cdot (500 - x) = 300$$

403. **Шифоҳӣ.** 1) Порчаҳоеро номбар кунед, ки росткунчаи ABCD-ро ба фигураҳои гуногун ҷудо мекунанд. Дар расм чандто секунча, росткунча ва ҷоркунча ҳаст?

2) Дар ростқунчаи ABCD чоркунчаҳо ва секунчаҳоро номбар кунед.

404. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(42 + a) \cdot 3 = 303$$

$$5 \cdot (600 - a) = 505$$

$$4 \cdot (a + 42) = 424$$

$$(700 - a) \cdot 5 = 515$$

Намуна:

$$6 \cdot (a + 104) = 636$$

Санчиш:

$$6 \cdot (a + 104) = 636$$

$$a + 104 = 636 : 6$$

$$6 \cdot (2 + 104) = 636$$

$$a + 104 = 106$$

$$6 \cdot 106 = 636$$

$$a = 106 - 104$$

$$636 = 636$$

$$a = 2$$

Чавоб: 2

К.М

405. Адади номаълумро 5 маротиба зиёд намуда, натичаро ба 4 зарб кунем, адади 160 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

$$\text{Ҳал: } (a \cdot 5) \cdot 4 = 160$$

$$a \cdot 5 = 160 : 4$$

$$a \cdot 5 = 40$$

$$a = 40 : 5$$

$$a = 8$$

Чавоб: 8

406. Чамъ кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{r} + 7\ 0689 \\ \hline 2\ 6043 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 27\ 6754 \\ \hline 9\ 4305 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 10\ 8717 \\ \hline 4\ 6369 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 36\ 9671 \\ \hline 24\ 7052 \end{array}$$

407. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 702 = 1\ 040$$

$$a \cdot 24 = 96$$

$$(c \cdot 24) \cdot 2 = 192$$

408. Қоидаҳои ёфтани тақсимшаванд ва тақсимкунандай номаълумро ба хотир оварда, якотгӣ муодила тартиб дихед ва онҳоро ҳал намоед.

Намуна:

$$x : 4 = 56$$

$$81 : x = 9$$

$$x = 56 \cdot 4$$

$$x = 81 : 9$$

$$x = 224$$

$$x = 9$$

Чавоб: 224

Чавоб: 9

Дары 48

409. Хочагии дәхқонй дар давоми се сол 407000 кг себ фурұхт. Агар хочагии дәхқонй соли якум 106500 кг ва соли дуюм 161000 кг себ фурұхта бошад, соли сеюм чанд килограмм себ фурұхтааст?

410. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ км } 647 \text{ м} + 6 \text{ км } 340 \text{ м}$$

$$16 \text{ м } 32 \text{ см} + 8 \text{ м } 76 \text{ см}$$

$$24 \text{ км } 895 \text{ м} + 4 \text{ км } 700 \text{ м}$$

$$9 \text{ т } 760 \text{ кг} + 16 \text{ т } 430 \text{ кг}$$

$$10 \text{ с } 82 \text{ кг} + 9 \text{ с } 98 \text{ кг}$$

$$3 \text{ кг } 840 \text{ г} + 6 \text{ кг } 450 \text{ г}$$

411. Муодилақоро ҳал кунед:

$$(x + 400) \cdot 2 = 1000$$

$$6350 \cdot x = 9650 - 3300$$

$$(300 - x) \cdot 3 = 750$$

$$x \cdot (735 : 5) = 14700$$

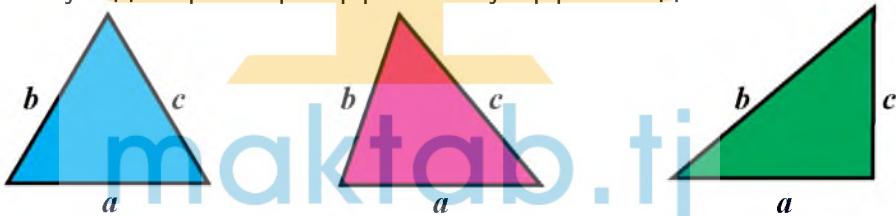

412. Җадвалро пур кунед:

a	8					7		5
$a \cdot 6$	48			18			24	
$a + 6$	14	10			9			

413. Тарафҳои секунчаҳоро чен кунед ва ҷадвали зеринро пур кунед. Периметри ҳар як секунчаро ёбед.

Рақами секунчаҳо	1	2	3
a			
b			
c			
Периметр			

414. Ҳисоб кунед:

$$20 \text{ м } 80 \text{ см} - 4 \text{ м } 80 \text{ см}$$

$$7 \text{ с } 40 \text{ кг} - 5 \text{ с } 30 \text{ кг}$$

$$80 \text{ км } 49 \text{ м} - 13 \text{ км } 405 \text{ м}$$

$$8 \text{ кг } 490 \text{ г} - 3 \text{ кг } 890 \text{ г}$$

$$100 \text{ сомонى } 50 \text{ дирам} - 31 \text{ сомонى } 80 \text{ дирам}$$

$$218 \text{ т } 18 \text{ кг} - 205 \text{ т } 840 \text{ кг}$$

Д.М

415. Ба адади номаълум 186 -ро ҷамъ намуданд. Дар натиҷа 670 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

416. Муқоиса кунед:

$$12 \text{ км} \dots 13 \text{ км } 500 \text{ м}$$

$$18 \text{ т } 900 \text{ кг} \dots 19 \text{ 000 кг}$$

417. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$8 \cdot x = 140 \cdot 10$$

$$5 \cdot x = 420 : 4$$

$$x \cdot 6 = 6 \text{ 000}$$

$$5 \cdot (x - 312) = 125$$

Дарси 49

ЁФТАНИ ТАҚСИМШАВАНДА ВА ТАҚСИМКУНАНДАИ НОМАЪЛУМ

Муодилаи $(x + 8) : 4 = 18$ -ро дига мебароем. Муодиларо меконем:

1) Ҳосили зарби ададҳои x ва 8-ро 4 маротиба кам кардем, **18** ҳосил шуд;

2) $(x + 8)$ – тақсимшаванда,

4 – тақсимкунанда,

18 – ҳосили тақсим.

Қоидай ёфтани тақсимшавандаи номаълумро истифода карда, муодиларо ҳал мекунем:

$$x \cdot 8 = 18 \cdot 4$$

Тарафи чали муодиларо ҳисоб мекунем,

$$x \cdot 8 = 72$$

муодилаи якамала ҳосил шуд. Акнун

$$x = 72 : 8$$

қоидай ёфтани ҳамзарби номаълумро

$$x = 9$$

истифода карда, ҳалли муодиларо давом медиҳем.

Чавоб: Қимати x ба **9** баробар аст.

Санчиш: қимати x -ро гузошта қимати тарафи чапи мудиларо ҳисоб мекунем.

$$(9 \cdot 8) : 4 = 18$$

$$72 : 4 = 18$$

$$18 = 18$$

Д.М

418. Мудилаҳоро ҳал кунед ва дурустии ҳалро санчед:
 $(36 : a) \cdot 6 = 18$ $(84 : x) : 7 = 6$ $(32 \cdot c) : 4 = 96$

419. Мудила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал кунед:

- 1) Тақсимшаванда 54, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим 9 аст. Адади номаълумро ёбед.
- 2) Тақсимшаванда номаълум, тақсимкунанда 8, ҳосили тақсим 64 аст. Адади номаълумро ёбед.
- 3) Фарқи ададҳои 54 ва x агар 2 маротиба зиёд шавад ба 60 баробар мешавад. Адади номаълум x -ро ёбед.

420. Ба боғчай кӯдакон 2 халта орди 45-килограммий ва 3 халта картошкай 50-килограммий оварданд. Ба боғча чӣ қадар орд ва картошка оварданд?

421. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$4235 + 3617$$

$$53127 + 2483$$

$$45546 - 34567$$

$$5522 + 4539$$

$$8079 - 3216$$

$$65897 - 45978$$

422. Хочагӣ соли гузашта 29 т 580 кг тарбуз чамъ кард, ки ин аз тарбузи соли ҷорӣ 2 т 425 кг кам буд. Хочагӣ соли ҷорӣ чӣ қадар тарбуз чамъ овардааст?

423. Оё ин баробариҳо дурустанд?

$$149071 + 185309 = 328380$$

$$888 : 4 = 444 : 2$$

$$(27635 + 43905) - 10304 = 27$$

$$405 \cdot 2 = 270 \cdot 3$$

424. Мудилаҳоро ҳал кунед:

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 168$$

$$(72 : x) : 4 = 2$$

$$(x : 40) \cdot 40 = 200$$

$$(45 \cdot x) : 45 = 90$$

425. Ҳисоб кунед:

$$910 : 7 + 620 : 2$$

$$630 \cdot 7 - 63 \cdot 7$$

$$780 : 6 - 85 : 5$$

$$450 \cdot 6 + 168 : 3$$

426. Аз рўйи чадвал масъалаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

	Суръат	Вақт	Масофа
Суръат	25 км/соат	5 соат	?
Вақт	8 км/соат	?	32 км
Масофа	?	3 соат	210 км

427. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$480 \cdot x = 960$$

$$x : 2 = 180 - 90$$

$$x : 35 = 280$$

$$(240 : x) \cdot 2 = 480$$

$$600 : x = 40$$

$$(x + 150) : 50 = 10$$

428. Санҷед, ки оё баробариҳо дурустанд?

$$206736 + 79445 = 286181$$

$$5959 + 4545 = 1414$$

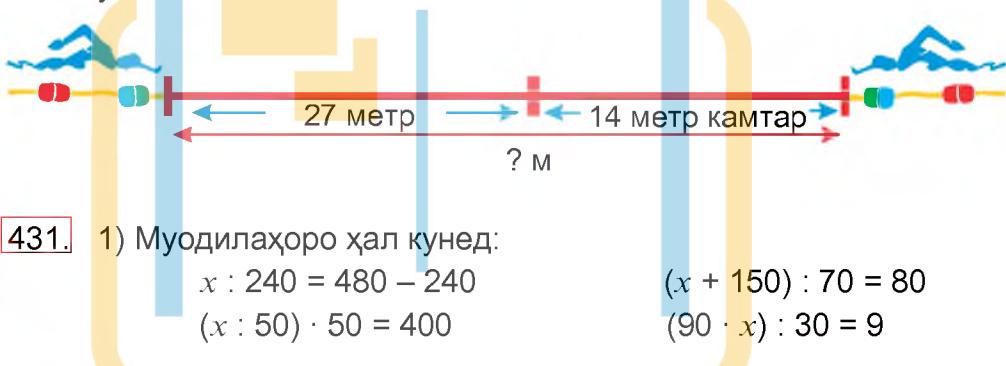
$$332146 + 978 = 333124 - 643$$

$$7009 - 579 = 7588$$

429. Қимати ифодақоро аз рўйи ҷадвал муайян кунед:

a	4	17	41	80
b	2	12	34	63
$(a + b) + (a - b)$	8			
$(a - b) - (a - b)$	0			

430. Ду писар дар як вақт ба пешвози ҳамдигар шино мекарданд. Ҳангоми воҳӯрӣ яке 27 метр ва дигараши 14 метр камтар шино кардааст. Масофаи аввалин байнин онҳо чӣ қадар буд? Аз рўйи нақшай зерин муодила тартиб дихед ва онро ҳал кунед:

431.

1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 240 = 480 - 240$$

$$(x : 50) \cdot 50 = 400$$

$$(x + 150) : 70 = 80$$

$$(90 \cdot x) : 30 = 9$$

2) Доирача бурида оред.

Дарси 51

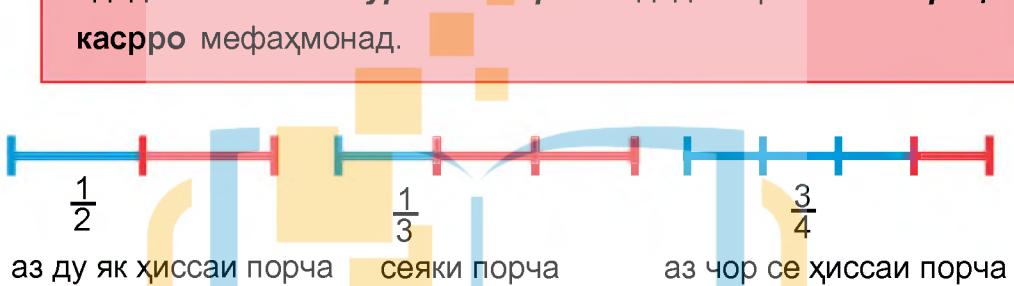
КАСР. ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ КАСР

Ҳиссай адад бо каср ифода карда мешавад. Масалан, нисфи 14 адади 7 аст: Чунки $14 : 2 = 7$. Агар онро ба 4 ҳиссаи баробар тақсим кунем, он гоҳ як ҳиссааш чоряки он аст. Ин ҳисса ҳамчун $\frac{1}{4}$ ифода мешавад. $\frac{1}{4}$ каср аст. Адади 1 сурати он ва адади 4 маҳрачи он аст. Ҳатчай мобайнӣ « — » аломати хати каср ном дорад. Намуди умумии навишти каср $\frac{a}{b}$ буда, а сурат ва b маҳрачи он аст. Қимати a аз қимати b ҳама вақт хурд ҳисоб

карда мешавад. Шумо дар синфи сеюм ҳисса, ёфтани ҳиссаи адад, аз рӯи ҳиссаи адади додашуда ёфтани худи ададро омӯхта будед. Акнун дар шакли каср тасвир кардани ҳисса, хондан ва навиштани онро меомӯзем. Нисф ҳамчун $\frac{1}{2}$, чоряк ҳамчун $\frac{1}{4}$, ҳаштиқ ҳамчун $\frac{1}{8}$, аз панҷ се ҳисса ҳамчун $\frac{3}{5}$ навишта мешавад. Хати байнӣ ададҳо тақсимро ифода карда, адади болои хат **сурати каср** ва адади зери хат **маҳрачи касрро** мефаҳмонад.

Каср аз калимаи арабии «касара» гирифта шуда, маънояш шикастан аст. Барои ёфтани $\frac{1}{2}$ ҳиссаи адад, адади додашуда ба 2, барои ёфтани $\frac{1}{3}$ ҳиссаи адад, адади додашуда ба 3 тақсим карда мешавад. Барои ёфтани $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адад, адади додашударо аввал ба 5 тақсим мекунем, сипас натиҷаро ба 4 зарб мекунем. Масалан, $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 ҷунин ҳисоб карда мешавад: $35 : 5 \cdot 4 = 28$. Адади $28 \cdot \frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 мебошад. Барои аз рӯи ҳиссаи адад ёфтани худи адад, адади додашударо ба ҳиссаи он зарб кардан лозим аст. Масалан, $\frac{1}{4}$ ҳиссаи адад ба 12 баробар аст. Ин ададро мейбем. Барои ёфтани ин адад менависем: $12 \cdot 4 = 48$. Ин адад ба 48 баробар аст. Агар $\frac{2}{3}$ ҳиссаи адад 16 бошад, он гоҳ барои ёфтани адад, адади 16-ро ба 3 зарб карда, сипас натиҷаро ба 2 тақсим мекунем:

$$16 \cdot 3 : 2 = 24.$$

ХОТИР

432. Шифоҳӯ.

- 1) Сеяки адади 36 чанд мешавад? Чорякаш - чӣ?
Шашякаш - чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?
- 2) Нисфи адад 40 аст. Худи ададро ёбед. Ҳафтяки адад 5 аст. Худи ададро ёбед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?
- 3) Дар синф 24 нафар хонанда ҳаст. Нисфи онҳо чанд нафараанд? Сеякашон - чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

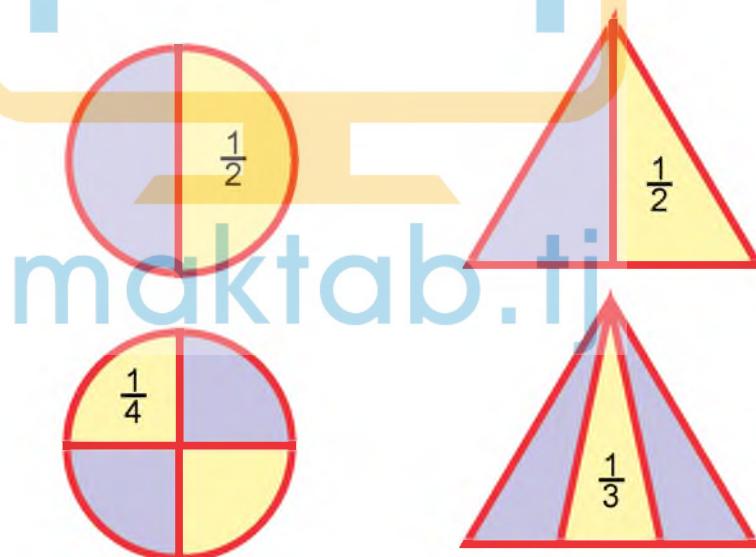
433. Доираачатонро дар рӯйи миз гузоред, онро аз мобайнаш қат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар ҷудо шуд? Инро дар шакли каср дар таҳтаи синф нависед. Доирачаро ҷорқат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар ҷудо шуд? Инро дар шакли каср нависед.

Д.М

434. Касрҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$$\frac{1}{2}, \quad \frac{1}{3}, \quad \frac{1}{4}, \quad \frac{1}{5}$$

435. Шифоҳӯ. Муқоиса кунед ва гӯед, ки фигураҳо ба чанд қисми баробар ҷудо шудаанд?

436. 1) Мизҳои синфро шуморед. Сеяки мизҳои синф чандтоанд? Чорякашон-чӣ?

2) Дар синф шонздаҳ нафар дуҳтар ҳаст. Ҳаштики онҳо чанд нафаранд?

К.М

437 Нисфи 2 м, 4 м, 12 м-ро ёбед. Сеяки 9 см, 12 см, 18 см чанд сантиметр аст? Як шабонарӯз чанд соат аст? Нисфи як шабонарӯз чанд соат аст?

438. 1) Дар синфи чорум 24 нафар хонанда буда, $\frac{1}{2}$ ҳиссаи онҳо писарҳоянд. Писарҳо чанд нафаранд?

2) Хонандагон дар дарси тарбияи ҷисмонӣ ба се қатор саф кашиданд. $\frac{1}{3}$ қисми онҳо 8 нафаранд. Хонандагон ҳамагӣ чанд нафаранд?

439. 1) Ҳисоб кунед:

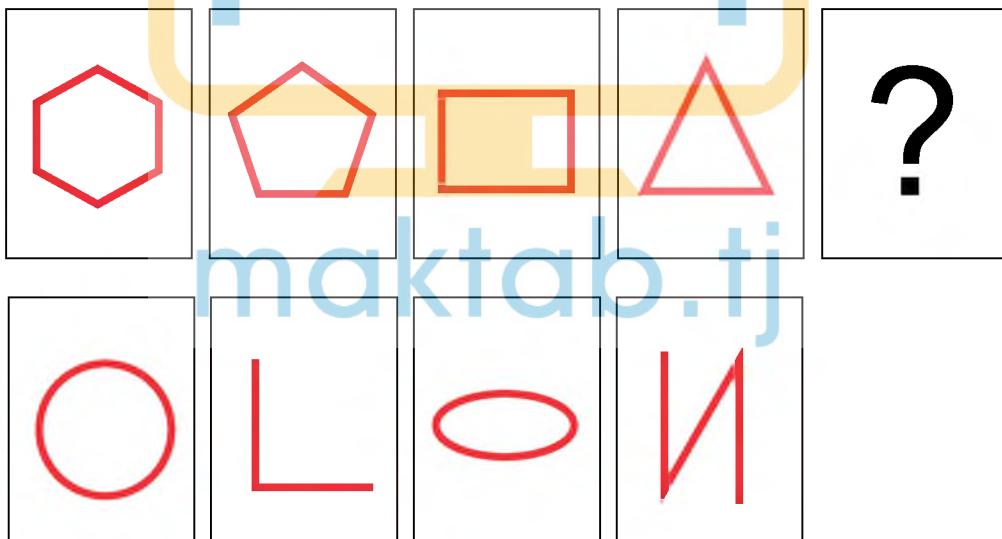
$$(80354 + 17097) - 46832$$

$$961567 - (56389 + 32173)$$

$$368 : 2 \cdot 4$$

$$445 \cdot 2 : 2$$

2) Ба ҷойи аломати савол қадоме аз фигураҳои дар қатори дуюм буда мувоғиқ меояд?

440. 1) Дар дафтаратон росткунчае тасвир кунед, ки дарозиаш 6 см, бараң 1 см бошад. Нисфи масоҳати онро бо қалами сабз ранг кунед.

2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи агадҳои 30, 25, 40, 45-ро ёбед.

Намуна: $30 : 5 = 6$

3) Ҳафтяки агад ба: 2, 4, 6, 8 баробар аст. Худи ин агадҳоро ёбед. Намуна: $2 \cdot 7 = 14$

441. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 256873 = 482369$$

$$234651 + x = 852134$$

$$x + 156897 = 389324$$

$$756981 - x = 325647$$

Дарси 52

442. Дар шакли каср нависед ва хонед: ҳафтяқ, шашяқ, даҳяқ, чоряқ, панчяқ, аз чор се ҳисса.

Д.М

443. 1) $\frac{1}{6}$ ҳиссаи агад ба 7, 8, 9 баробар аст. Ин агадҳоро ёбед.

2) Чоряки агадҳои 28, 32, 36, 48-ро ёбед.

3) Барои ёфтани ҳиссаи адади додашуда чӣ кор мекунем?

Барои аз рӯйи ҳиссаи адад ёфтани худи адад чӣ бояд кард?

444. 1) Порчай СВ $\frac{1}{2}$ ҳиссаи порчай CD-ро ташкил мекунад. Оё дарозии порчай СВ ба дарозии порчай BD баробар аст?

СВ = 2 см 8 мм = 28 мм

Дарозии порчай CD-ро ёбед.

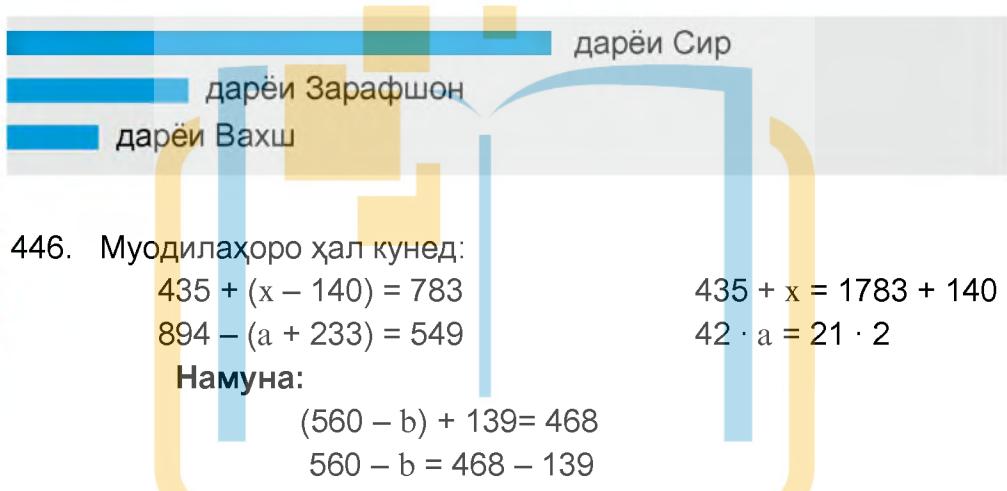
Ҳал: $28 \text{ мм} \cdot 2 = 56 \text{ мм}$

Ҷавоб: Дарозии порчай CD 56 мм ё ки 5 см 6 мм аст.

2) Дарозии $\frac{1}{3}$ ҳиссаи тасмачаро чен кунед ва дарозии ҳамаи тасмачаро ёбед.

--	--	--

445. Дарозии дарёи Вахш 524 км, дарёи Зарафшон назар ба дарёи Вахш 259 км дарозтар, дарёи Сир назар ба дарёи Зарафшон 3 маротиба дарозтар аст. Дарозии дарёи Сирро ёбед. Навишти қўтоҳи масъаларо дар нақша чунин тасвир кардан мумкин аст:

446. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$435 + (x - 140) = 783$$

$$894 - (a + 233) = 549$$

Намуна:

$$(560 - b) + 139 = 468$$

$$560 - b = 468 - 139$$

$$560 - b = 329$$

$$b = 560 - 329$$

$$b = 231$$

$$435 + x = 1783 + 140$$

$$42 \cdot a = 21 \cdot 2$$

Чавоб: Қимати b ба 231 баробар аст.

Санчиш:

$$(560 - 231) + 139 = 468$$

$$329 + 139 = 468$$

$$468 = 468$$

- 447.
- 1) Дарозии гулхонаи росткунчашакл 48 м, бараш ба $\frac{1}{4}$ ҳиссаи дарозиаш баробар аст. Бари гулхонаро ёбед.
  - 2) Дар шакли каср нависед: даҳяқ, чоряқ, аз панҷ се ҳисса, аз ҳафт чор ҳисса, нисф.

Шумо дар бораи диаграмма аз синфи сеюм маълумот доред. Ба воситаи диаграмма муқосаҳо гузаронида онро дар нури ададӣ, дар сутунҳо тасвир кардаед.

Диаграмма – ин нақшаест, ки таносуби ягон зиёдшавӣ ё камшавиро нишон медиҳад. Хонандагони як синф барои назорати боду ҳавои моҳи ноябр рӯзнома тартиб доданд. Онҳо дар рӯзномаи худ рӯзҳои ҳафтаро бо аломатҳои зерин нишон доданд.

	– рӯзҳои офтобӣ	Дш.	Сш.	Чш.	Пш.	Чм.	Шн.	Яш.
	– рӯзҳои абрнок							
	– рӯзҳои боронӣ							
	– рӯзҳои абрноки тағйирёбанда							

Ин гуна рӯзномаро кушода дарҳол фикр накарда фаҳмидан мумкин аст, ки қадоме аз рӯзҳои дар боло номбаршуда дар моҳи ноябр бисёр буд. Бачаҳо натиҷаи мушоҳидаро ҳамчун диаграммаи сутунчавӣ тасвир карданд.

Миқдори рӯзҳо

рӯзҳои офтобӣ

рӯзҳои абрнок

рӯзҳои боронӣ

рӯзҳои абрноки тағйирёбанда

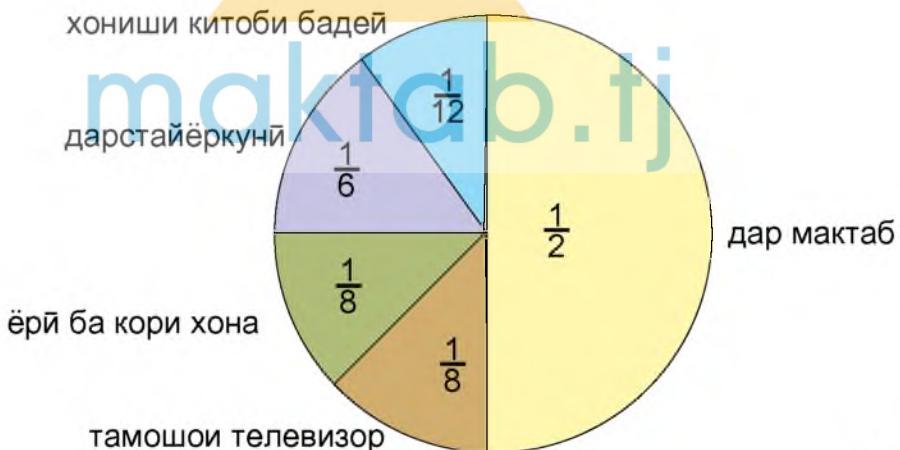

448. Аз рӯйи диаграмма дарҳол муайян кардан мумкин аст, ки қадом рӯз дар ин ҳафта бисёр аст. Ин гуна нақşaҳоро дар диаграммаи доиравӣ чунин нишон додан мумкин аст:

Давра дар ин нақша ба ҳиссаҳо ҷудо шудааст. Адади 14 ду ҳафта, 14 рӯзи моҳи ноябрро муайян мекунад. Ададҳои 6, 4, 3, 1-и дар сурат буда миқдори рӯзҳоро нишон медиҳанд. Яъне, аз 14 рӯзи моҳи ноябр 6 рӯзаш абронки тағийирёбанда, 3 рӯзаш абронок, 1 рӯзаш боронӣ ва 4 рӯзаш офтобӣ будааст. Шумо ҳам рӯзҳои ҳафта ва моҳро мушоҳида намуда чунин рӯзнома ва диаграммаҳо созед.

449. Дар диаграммаи доирӣ тақсимоти речай рӯзи хонандагони синфи ҷорум нишон дода шудааст. Вай 12 соатро дар бар мегирад. Муайян кунед: қисми зиёди рӯзи хонанда дар кучо мегузарад? Дар вақтҳои бокимонда вай ба чӣ корҳо машғул аст?

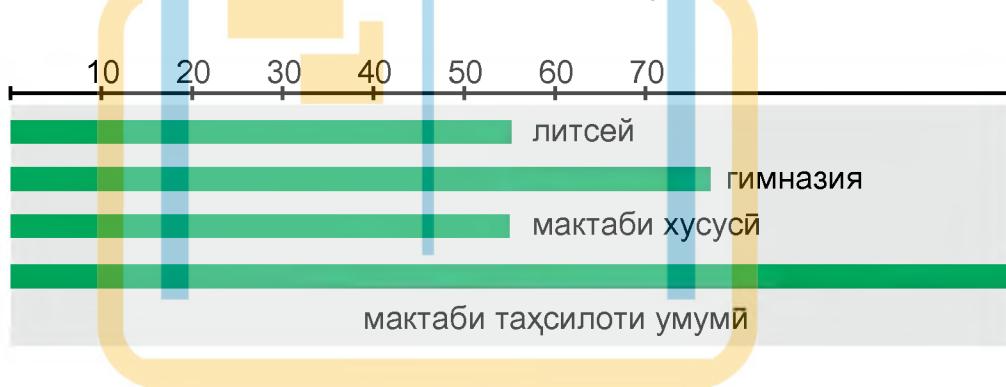

Хонандагон бештар ба чӣ кор машғуланд? Ба хондан ё тамошои телевизор? Барои аз ин диаграмма истифода кардан шумо бояд ба хотир биёред:

- як шабонарӯз чанд соат аст?
- нисфи як шабонарӯз-ҷӣ?
- ҳаштак ва шашяки як шабонарӯз чанд соат аст?

Ҳисоб кунед, ки ин хонанда чӣ қадар вақти худро барои дарстайёркуни ва тамошои телевизор сарф кардааст?

450. Дар Тоҷикистон соли 2007-ум 3810 мактаби таҳсилоти умумӣ фаолият мекард, ки аз ин миқдор тақрибан 55-тоаш литсей, 76-тоаш гимназия ва 55-тоаш мактаби хусусӣ буд. Ин нишондодро дар диаграммаи росткунҷавӣ тасвир намоед.

К.М

451. Ҳисоб кунед:

$$9 \text{ м } 5 \text{ см} - 4 \text{ дм } 6 \text{ см} = 52 \text{ дм } 6 \text{ см} + 3 \text{ м } 41 \text{ см}$$
$$6 \text{ дм } 3 \text{ см} + 3 \text{ м } 85 \text{ см} = 536 \text{ см} - 2 \text{ м } 9 \text{ дм}$$

452. Аз шумораи аълоҳонҳо, хубхонҳо ва миёнахонҳои синфи худ истифода бурда диаграммаи доиравиро тасвир кунед.

453. Ифода кунед:

$$6 \text{ дм } 3 \text{ см } 7 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$38 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

ПЕРИМЕТРИ РОСТКУНЧА ВА КВАДРАТ

- 1) Ба бисёркунча кадом фигураҳои геометрӣ мансубанд?
- 2) Периметри росткунча чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат-ҷӣ? Периметр ҳосили ҷамъи дарозии тарафҳои фигураи геометрӣ (секунча, ҷоркунча, росткунча, квадрат ва ғайраҳо) аст.

Дар синфи сеюм ҳисоб кардани периметри бисёркунчаро бо тарзи ҷенкуни омӯхтем. Акнун периметри росткунча ва квадратро ба воситаи формула ифода мекунем. Агар дарозии росткунчаро бо a , барашро бо b ишорат кунем, он гоҳ мувофиқи таъриф периметри он (P):

$$P = a + b + a + b = (a + a) + (b + b) = 2 \cdot a + 2 \cdot b = 2 \cdot (a + b)$$

мешавад. Ин аст формулаи периметри росткунча.

- 3) Дарозии синф 10 м, бараш 8 м аст. Периметри фарши синфро ёбед.

Навишти қўтоҳ:

$$a = 10 \text{ м}$$

$$b = 8 \text{ м}$$

$$P = ?$$

Ҳал:

$$\begin{aligned} P &= 2 \cdot (a + b) = 2 \cdot (10 \text{ м} + 8 \text{ м}) = \\ &= 2 \cdot 18 \text{ м} = 36 \text{ м}. \end{aligned}$$

$$P = 36 \text{ м}$$

Чавоб: Периметри фарши синф 36 м аст.

- 4) Дарозии айвон 16 м, бараш 5 м аст. Периметри ин айвонро ёбед.

- 5) Тарафи боғи квадратшакл 25 м аст. Дарозии тарафҳои боғро ёбед.

Навишти қўтоҳ:

$$a = 25 \text{ м}$$

$$P = ?$$

Ҳал:

$$P = 4 \cdot a$$

$$P = 4 \cdot 25$$

$$P = 100 \text{ м}$$

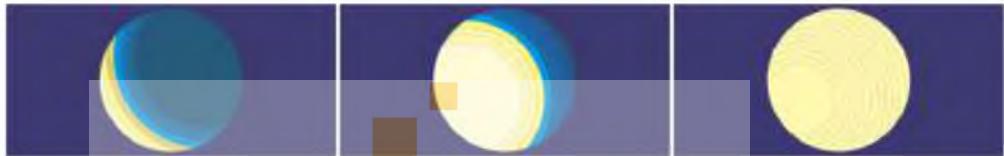
Чавоб: Периметри боғ – 100 м.

454. Периметри росткунча 60 см ва бараш 10 см аст. Дарозии росткунчаро ёбед?

455. Хочагй аз як майдон 2 т 4 с, аз майдони дигар 3 с камтар шолй, аз майдони сеюм 7 с зиёдтар шолй чамъоварй кард. Хочагй аз се майдон чий қадар шолй чамъ овардааст?

456. *Шифохү*. Нисфи шабҳои як моҳ – моҳтобшаб аст. Дар ин моҳ чанд моҳтобшаб ҳаст? (Як моҳро 30 рӯз ҳисоб кунед.)

457. Ҳисоб кунед:

$$14\ 008 - (1\ 703 - 124 \cdot 6) \quad 12\ 046 - 89 \cdot 5 + 120 \cdot 9$$

458. Ҳисоб кунед:

$$(80\ 345 - 80\ 109) \cdot 4 \quad 448 : 4 \cdot 8 \quad 2\ 735\ 432 - 25\ 038$$

$$5 \cdot (163\ 232 - 163\ 009) \quad 396 \cdot 2 : 4 \quad 4\ 738\ 139 + 18\ 074$$

459. Формулаи периметри квадратро истифода бурда, ҷадвалро пур кунед.

a (см)	2	3	5			
P (см)				16	32	40

460. Ҷадвалро мушоҳида намуда гӯед, ки гандум ва шолиро назар ба тухмии коштаашон чанд маротиба зиёдтар чамъоварй карданд?

Номи ғалладона	Коштанд	Чамъ овардаанд
Гандум	3 кг	60 кг
Шолй	3 кг	75 кг

 461. Формулаи периметри росткунчаро нависед ва онро шарҳ дижед. Формулаи периметри квадратро нависед ва онро шарҳ дижед. Хосияти тарафҳои росткунча ва квадратро номбар кунед.

462. 1) Дарозӣ ва бари таҳтаи синфро чен карда, периметрашро ёбед.
2) Дарозӣ ва бари мизи **худатонро** чен карда, периметрашро ёбед.

463. Ҳисоб кунед:

$$6000 + 11 \cdot 8$$

$$10000 + 30 \cdot 9$$

$$100000 + 70 \cdot 6$$

$$950 - 500 - 450$$

$$99999 - (999+1)$$

$$935 \cdot (1000 - 999) \cdot 0$$

$$725 : (100 - 99) \cdot 1$$

$$(1200 + 200 - 400) \cdot 0$$

$$(880 - 80) - 800$$

$$10000 - (9000 + 1000)$$

464. Ҷадвалро пур кунед:

c	15	20	25	30	60
$c + 150$					
$c - 15$					
$c \cdot 5$					
$c : 5$					

maktab.tj

465. Бари росткунча 3 см буда, дарозиаш назар ба бараҷ 5 см зиёдтар мебошад. Периметри росткунчаро ёбед.

466. Дарозии росткунча 8 см ва бараҷ нисбат ба дарозиаш 2 маротиба кӯтоҳ аст. Периметри росткунчаро ёбед.

Периметри секунча ба ҳосили чамъи се тарафи он баробар аст. Агар дарозии тарафҳои секунчаро бо a , b ва c ишорат кунем, он гоҳ барои периметри секунча формулаи

$P = a + b + c$ -ро ҳосил мекунем.

Намуди ин секунчаҳоро вобаста ба кунҷояшон муайян кунед.

1) Барои ёфтани периметри секунчай баробартараф: Дарозии ҳар се тарафро чамъ мекунем. Дарозии як тарафи секунчаро ба се зарб мекунем: $P = 3 \cdot a$. Дар секунчай якум, чунон ки дар расм дида мешавад, тарафҳои секунча баробар аст. Бинобар ин барои ёфтани периметри секунчай баробартараф, агар тарафи онро бо ҳарфи « a » ишорат кунем, формулааш чунин мешавад: (Ба расми 1 нигаред)

$$P = a + a + a \quad \text{ёки} \quad P = 3 \cdot a \quad a = 4 \text{ см}$$

$$P = 4 \text{ см} + 4 \text{ см} + 4 \text{ см} = 12 \text{ см} \quad P = 3 \cdot 4 \text{ см} = 12 \text{ см}$$

$$P = 12 \text{ см} \quad P = 12 \text{ см}$$

2) Секунчай дуюм баробарпаҳлу аст. Периметри ин гуна секунчаҳоро бо таври зерин ҳисоб карда метавонем.

(Ба расми 2 нигаред)

$$P = a + b + c. \quad (b = c)$$

a , b , c – тарафҳои секунча.

Агар $a = 4$ см, $b = 3$ см, $c = 3$ см бошад.

$$P = 4 \text{ см} + 3 \text{ см} + 3 \text{ см} = 10 \text{ см}$$

$$P = 10 \text{ см}$$

3) Дар секунчай сеюм – дарозии тарафҳо гуногун аст. Барои ёфтани периметри ин гуна секунча дарозии ҳар се тараф чамъ карда мешавад: (Ба расми 3 нигаред)

$$P = a + b + c = 3 \text{ см} + 5 \text{ см} + 7 \text{ см} = 15 \text{ см.}$$

467. Тарафҳои секунча 5 см, 2 см, 4 см аст. Периметри ин секунчаро ёбед.

468. Дарозии як тарафи секунча 6 см буда, тарафҳои паҳлуи 2 см кўтоҳ аст. Периметри ин секунчаро ёбед.

469. Ҳисоб кунед:

$$28016 + (1504 - 125 \cdot 3)$$

$$6 \cdot (213341 - 54256)$$

$$46104 - 59 \cdot 4 + 240 \cdot 2$$

$$(287 \cdot 2 + 612 : 6) \cdot 20$$

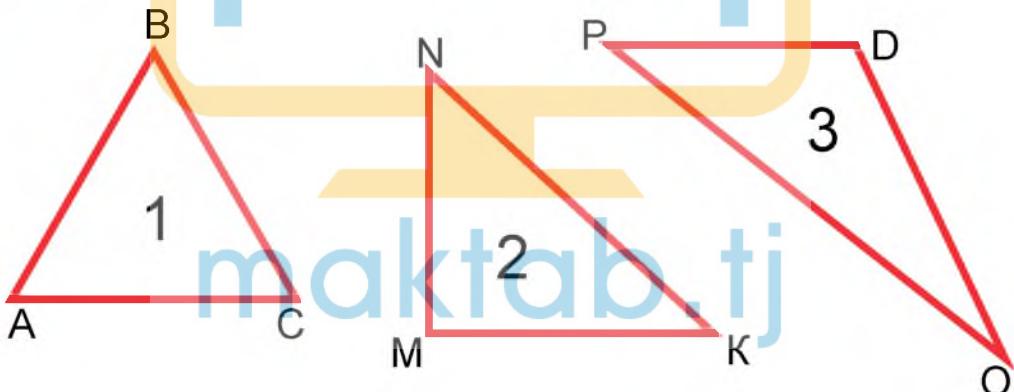
470. Тарафҳои секунча 9 см, 6 см, 6 см аст. Периметри ин секунчаро ёбед.

471. Тарафи паҳлуюи секунчай баробарпаҳлу 4 сантиметр мебошад. Периметри он ба 13 сантиметр баробар аст. Тарафи сеюми ин секунчаро ёбед.

472. Тарафи якуми секунча ба 5 см баробар аст. Тарафи дуюм назар ба якум 2 см дарозтар ва тарафи сеюм назар ба тарафи дуюм 3 см кўтоҳтар мебошад. Периметри секунчаро ёбед.

473. Секунчаҳоро хонед ва аз ченқуниҳо истифода карда периметри ин секунчаҳоро ёбед?

474. Тарафҳои секунча дода шудааст. Аз рўйи тарафҳо периметри секунчаро муайян кунед, агар:

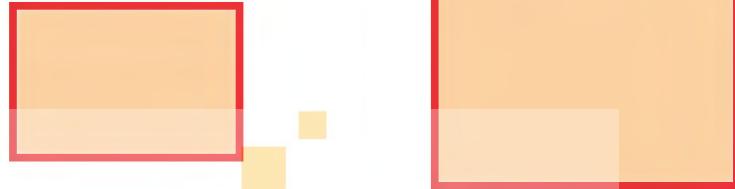
$$AB = 3 \text{ см},$$

$$BC = 6 \text{ см},$$

$$AC = 5 \text{ см}.$$

475. Нақшаро истифода карда, периметри росткунчаҳоро ёбед.

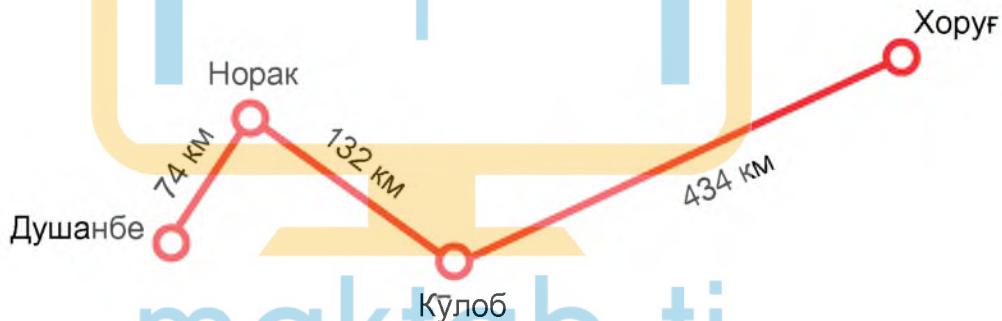

476. Дарозии росткунча 80 см ва бараш аз дарозиаш 4 маротиба хурд мебошад. Периметри росткунчаро ёбед.

477. Периметри секунчай баробарпаҳлу 20 см ва тарафҳои паҳлуи 8 см мебошанд. Тарафи сеюми секунчаро ёбед.

478. Варзишгарон аз шаҳри Душанбе ба шаҳри Хоруғ дар микроавтобус сафар карданд. Нақшай сафар чунин буд.

maktab.tj

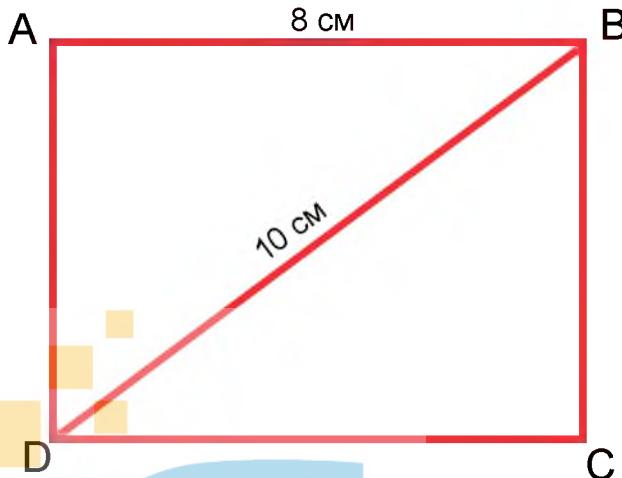
Агар микроавтобус ин масофаро дар 16 соат тай карда бошад, оё суръати микроавтобусро муайян карда метавонем?
Барои ин чӣ кор меқунем?

479. Дарозии як тарафи секунча 6 см мебошад. Тарафи дуюм назар ба якум 2 маротиба дарозтар ва тарафи сеюм 15 см мебошад. Периметри секунчаро ёбед.

?

480. Аз расм истифода
карда периметри
росткунчаи ABCD
ва секунчаи
росткунчаи BCD-
ро ёбед. Дарозии
росткунча 8 см аст.
Бари росткунча аз
дарозиаш 2 см
кутохтар аст.

К.М

481. Ҳисоб кунед:

$$421 + 209$$

$$300 - 108$$

$$3468 + 2781$$

$$5678 - 3679$$

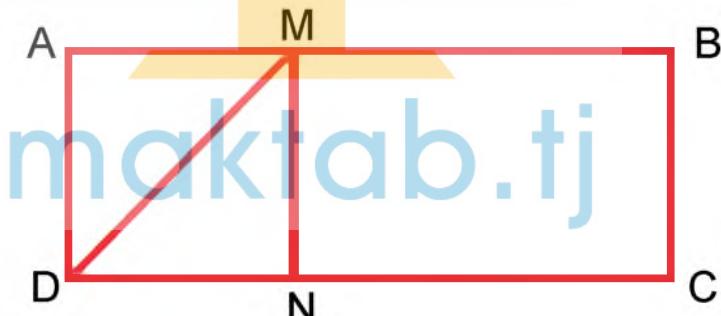
$$151671 + 321008$$

$$367848 - 162999$$

?

482. Бо ёрии ченкүнй:

Периметри секунчаи AMD-ро ёбед. Периметри квадрати AMND-ро ёбед. Периметри росткунчаи MBCN-ро ёбед. Периметри росткунчаи ABCD-ро ёбед. Оё суммаи периметри квадрати AMND ва росткунчаи MBCN ба периметри росткунчаи ABCD баробар аст?

483. Периметри секунчаи баробартараф 27 сантиметр аст. Тарафи секунчаи баробартараф чанд сантиметр мебошад?

Боби 7. ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ АДАДХОИ БИСЁРРАҚАМА

Дарси 58

ЗАРБИ АДАД БА СУММА

Қимати ифодаи $90 \cdot (4 + 6)$ -ро дида мебароем Дар ин ифода 90 ҳамзарби якум, $(4 + 6)$ ҳамзарби дуюм буда, аз суммаи ду адад иборат аст.

Тарзи 1.

$$90 \cdot (4 + 6) = 90 \cdot 10 = 900$$

Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

Тарзи 2.

$$90 \cdot (4 + 6) = 90 \cdot 4 + 90 \cdot 6 = 360 + 540 = 900$$

Ададро ба ҳар як чамъшаванда зарб карда, натиҷаҳоро чамъкардем. Натиҷаи ҳар ду тарзи ҳисоббарорӣ ба ҳамдигар баробар аст. Дар ҳисоби ин мисол тарзи якум қулайтар мебошад.

484. Ҳисоб кунед:

$$8 \cdot (30 + 5)$$

$$6 \cdot (9 + 6)$$

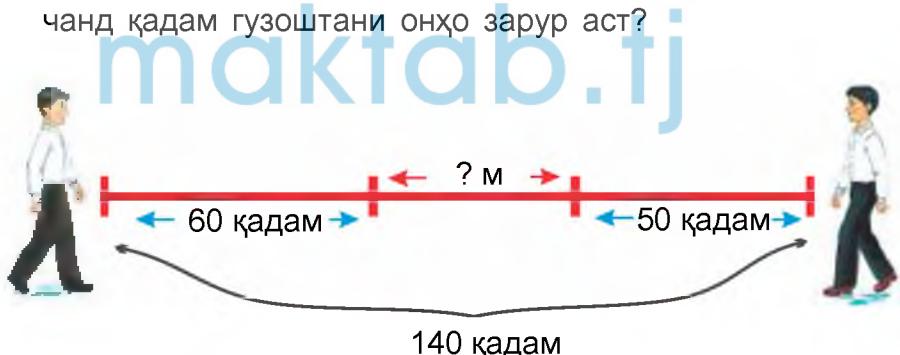
$$15 \cdot (10 + 6)$$

$$7 \cdot (10 + 5)$$

$$9 \cdot (8 + 2)$$

$$12 \cdot (5 + 20)$$

485. Масофаи байни ду истгоҳ 140 қадам аст. Аз истгоҳҳо ду писар ба пешвози яқдигар ба роҳ баромада, яке аз онҳо 60 қадам, дигаре 50 қадам гузошт. Барои воҳӯрдани писарон боз чанд қадам гузоштани онҳо зарур аст?

486. Ҳисоб кунед:

$$15 \cdot (17 + 14)$$

$$26 \cdot (19 + 31)$$

$$10 \cdot (51 + 43)$$

$$20 \cdot (47 + 18)$$

$$45 \cdot (13 + 87)$$

$$60 \cdot (19 + 17)$$

$$25 \cdot (34 + 16)$$

$$80 \cdot (62 + 18)$$

$$95 \cdot (18 + 81)$$

487. Ду порча кашед: дарозии порчай якум 9 см, дуюмаш ба сеяки ҳиссай порчай якум баробар аст.

488. Бо тарзи қулай ҳисоб кунед:

$$30 \cdot (40 + 60)$$

$$50 \cdot (70 + 50)$$

$$9 \cdot (80 + 20)$$

$$15 \cdot (40 + 30)$$

$$7 \cdot (20 + 30)$$

$$10 \cdot (25 + 25)$$

489. Тарзи ҳисоббарориро фахмонед:

$$14 \cdot 18 = 14 \cdot (10 + 8) = 14 \cdot 10 + 14 \cdot 8 = 140 + 112 = 252$$

$$17 \cdot 27 = 17 \cdot (20 + 7) = 17 \cdot 20 + 17 \cdot 7 = 340 + 119 = 459$$

490. Ҳисоб кунед:

$$450 \cdot 20 + 450 : 30$$

$$448 - (3660 : 60 - 25)$$

$$(100001 - 99915) : 2$$

$$(6900 + 6810) \cdot 4$$

Дарси 59

ТАҚСИМИ АДАД БА ҲОСИЛИ ЗАРБ

Дар ифодай $24 : (3 \cdot 4)$ 24 тақсимшаванда, $(3 \cdot 4)$ тақсимкунанда буда, аз ҳосили зарби ду адад иборат аст. Се тарзи ҳисоби қимати ин ифодаро дида мебароем.

$$\text{Тарзи 1. } 24 : (3 \cdot 4) = 24 : 12 = 2$$

Ҳосили зарбро ёфта, ададро ба натицаи зарб тақсим кардем.

$$\text{Тарзи 2. } 24 : (3 \cdot 4) = (24 : 3) : 4 = 8 : 4 = 2$$

Ададро ба ҳамзарби якум тақсим карда, сипас натиҷаро ба ҳамзарби дуюм тақсим кардем.

$$\text{Тарзи 3. } 24 : (3 \cdot 4) = (24 : 4) : 3 = 6 : 3 = 2$$

ХОТИР

Ададро ба ҳамзарби дуюм тақсим карда, натичаро ба ҳамзарби якум тақсим кардем. Натичаи ҳар се тарзи ҳисоббарорӣ ба ҳамдигар баробар мебошад. Тарзҳои дуюм ва сеюми ҳисоб осонтар аст.

К.М

491. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$72 : (9 \cdot 8)$$

$$36 : (6 \cdot 3)$$

$$28 : (7 \cdot 2)$$

492. Бо тарзи якум ҳисоб кунед:

$$14 : (2 \cdot 7)$$

$$60 : (10 \cdot 2)$$

$$63 : (7 \cdot 9)$$

493. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, мисолҳоро ҳисоб кунед.

$$60 : 20 \cdot 40$$

$$80 : 10 \cdot 70$$

$$2080 - 80 \cdot 1$$

$$1400 + 60 : 3$$

$$1990 - 30 \cdot 3$$

$$50 \cdot 6 - 70$$

494. Тайёра соати якум бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 472 км/соат парвоз кард. Тайёра чанд километр парвоз кардааст?

495. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$8 : (4 \cdot 1)$$

$$12 : (3 \cdot 2)$$

$$42 : (2 \cdot 7)$$

496. Бо тарзи якум ҳисоб кунед:

$$6 \cdot (7 + 5)$$

$$9 \cdot (6 + 4)$$

$$10 \cdot (4 + 5)$$

497. Суммаро ба адад тақсим кунед:

$$(17 + 21 + 13) : 3$$

$$(700 + 250 + 100) : 25$$

$$(40 + 25 + 75) : 5$$

$$(990 + 350 + 8200) : 10$$

ЗАРБ ВА ТАҚСИМ БА 10, 100, 1000

Ададҳои 10, 100, 1000 ва ғайра ададҳои яклухтанд. Барои ададро ба 10 зарб (даҳ маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш сифр илова кардан даркор аст.

Масалан,

$$\begin{array}{ll}
 712 \cdot 10 = 7120, & 4565 \cdot 10 = 45650 \\
 215 \cdot 10 & 342 \cdot 10 \\
 10 \cdot 118 & 10 \cdot 114 \\
 \end{array}
 \begin{array}{ll}
 758 \cdot 10 & 961 \cdot 10 \\
 10 \cdot 625 & 10 \cdot 235
 \end{array}$$

Ҳангоми зарб ба адади 100 (100 маротиба зиёд кардан) ададро навишта, аз пасаш дуто сифр илова кардан лозим аст.

Масалан,

$$\begin{array}{lll}
 64 \cdot 100 = 6400, & 40 \cdot 100 = 4000, & 50 \cdot 1000 = 50000 \\
 5638 \cdot 100 = 563800, & 200 \cdot 300 = 60000 \\
 72 \cdot 100 & 456 \cdot 100 & 98 \cdot 1000 \\
 724 \cdot 100 & 4563 \cdot 100 & 985 \cdot 1000
 \end{array}$$

Барои ададро ба 10 тақсим (10 маротиба кам) кардан аз адад якто сифр, барои ададро ба 100 тақсим (100 маротиба кам) кардан аз тақсимшаванда 2-то сифрро партофттан даркор аст.

Масалан:

$$\begin{array}{ll}
 480 : 10 = 48 & 4800 : 100 = 48 \\
 6500 : 100 = 65 & 76000 : 1000 = 76
 \end{array}$$

498. Компонентҳои амалҳоро номбар карда, ҷавоби мисолҳоро нависед:

$$\begin{array}{lll}
 700 : 10 & 8200 : 100 & 640 : 80 \\
 700 : 100 & 182000 : 1000 & 210 : 70 \\
 810 : 90 & 7200 : 800 & 360 : 60
 \end{array}$$

499. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll}
 100 \cdot 6 & 200 \cdot 100 & 800 \cdot 100 \\
 4000 : 10 & 5000 : 100 & 42000 : 1000 \\
 & & 200 \cdot 1000 \\
 & & 6200 : 100
 \end{array}$$

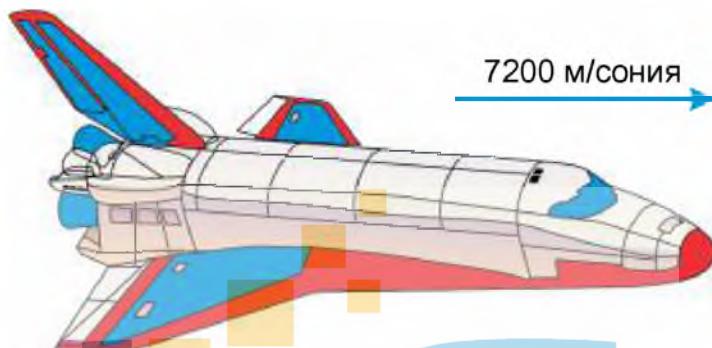

ХОТИР

m

aktab.tj

500 Киштии кайхонй бо суръати 7200 м/сония парвоз мекард. Вай дар 10 сония чанд метр парвоз мекунад?

501. Ҳисоб кунед:
5 км 160 м + 3 км 840 м   4 соат 35 дақ. – 2 соат 40 дақ.
6 м 72 см + 3 м 8 см   17 дақ. 59 сон. – 5 дақ. 59 сон.

502. Тарафҳои чоркунча 12 см, 8 см, 9 см, 4 см аст. Периметри ин чоркунчаро ёбед.
503. Ададҳои 72, 244, 560, 2537-ро 10 ва 100 маротиба зиёд кунед.

Намуна: $3456 \cdot 10 = 34560$ $3456 \cdot 100 = 345600$

504. Ададҳои 1600, 2800, 3500, 3000-ро аввал 10 маротиба, сипас 100 маротиба кам кунед.

Намуна:

$$2700 : 10 = 270, \quad 2700 : 100 = 27$$

505. Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ ва воҳидҳои вақтро нависед. Қоидаҳои 10, 100, 1000 маротиба зиёд ва кам карданро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

506. Бо калкулатор ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 21350 + 4500 & 11000 - 400 & 3254 \cdot 66 \\ 3185 \cdot 100 & 286400 : 100 & 104976 : 3 \end{array}$$

ЗАРБИ АДАДИ ЯКЛУХТ БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

1) $200 \cdot 4$. Ифодаро хонед ва номи компонентхоро гүед.
Кадомаш адади яклухт? Чунин ҳисоб кардан осон аст:
Тарзи 1.

$$200 \cdot 4 = 2 \text{ сад} \bar{y} \cdot 4 = 8 \text{ сад} \bar{y} = 800$$

Тарзи 2.

Ҳамзарби 2-юм адади 4-ро бо рақами якуми ҳамзарби аввала 2 зарб мекунем. Адади 8 ҳосил мешавад. Пас аз он ду сифирро менависем:

$$2 \cdot 4 = 8;$$

$$200 \cdot 4 = 800,$$

800 – ҳосили зарб.

2)	$300 \cdot 6$	$2000 \cdot 3$	$30000 \cdot 2$
	$800 \cdot 2$	$4000 \cdot 4$	$12000 \cdot 2$
			$40000 \cdot 3$
			$140000 \cdot 2$

Якчанд ададҳои чоррақамаи бо сифр тамомшавандаро номбар кунед. Кадом ададҳо шаш сифр доранд? Асри XX чанд солро дар бар мегирад? Пеш аз асри XX кадом аср буд? Пас аз асри XX кадом аср оғоз ёфт ва соли якуми он кадом сол буд?

507. Ҳисоб кунед:

$145 \cdot 10$	$320 \cdot 100$	$240 : 10$	$3050 : 10$
$1145 \cdot 10$	$450 \cdot 100$	$4240 : 10$	$1710 : 10$

508. Тартиби ичрои амалҳоро муайян намуда, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{aligned} & 8300 \cdot 10 - 1300 \cdot 10 && (7350 + 650) \cdot 100 \\ & 9000 : 100 + 9000 : 1000 && (7350 + 650) : 100 \end{aligned}$$

509. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{aligned} & 900 \cdot 10 - x = 750 && x : 6 = 200 \\ & (870 + x) - 153 = 834 && 240 : x = 10 \end{aligned}$$

510. Дарозии росткунча 6 см, бараш 2 см кўтоҳтар аст. Периметри росткунчаро ёбед.

511. Ҳисоб кунед:

$$300 \cdot 4$$

$$300 : 10$$

$$810 \cdot 2$$

$$860 : 10$$

$$420 \cdot 3$$

$$500 : 100$$

$$150 \cdot 2$$

$$300 : 100$$

512. Ҳисоб кунед:

$$125 \cdot 10$$

$$120 : 10$$

$$720 \cdot 10$$

$$720 : 10$$

$$4500 \cdot 100$$

$$4500 : 100$$

$$6800 \cdot 100$$

$$6800 : 100$$

Дарси 62

513. *Шифоҳӣ.* Ададҳои 15, 163, 410, 600-ро аввал 10 маротиба зиёд, сипас 10 маротиба кам кунед.

Фаҳмонед, ки чаро ин тарзи навишт қулай аст:

$$\begin{array}{r} 640 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3900 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 86000 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 145000 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$$

Ададро ба сифр зарб кунем, сифр ҳосил мешавад. Аз ин рӯ дар зери сифр ададро навиштан зарурат надорад.

514. Ҳисоб кунед:

$$12000 \cdot 4$$

$$24000 \cdot 6$$

$$76450 \cdot 3$$

$$99990 \cdot 5$$

515. Барои тайёр кардани тушбера 4 зувола хамир тайёр карданд.

Аз 3 зуволаи якхела ба ҳисоби миёна 95-той, аз як зуволаи калон 135-то тушбера тайёр намуданд. Тушбера ба 20 нафар расид. Ҳар кас ба ҳисоби миёна чандтой тушбера ҳӯрдааст?

Навишти қӯтоҳ:

3 зувола – 95-той

ба 20 н.

1 кас – ?-то

1 зувола – 135-то

516. Аз 3 тонна пахта 9000 м чит бофта мешавад. Аз 5 тонна пахта чанд метр чит бофта мешавад? Ифода тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

Навишти қӯтоҳ:

Аз 3 т – 9000 м

Аз 5 т – ? м

517. Шифохұ.

- 1) Ададхөи 50, 500, 5000, 50000-ро 10 маротиба зиёд кунед.
- 2) Ададхөи 120, 1200, 12000, 120000-ро 10 маротиба кам кунед.
- 3) $\frac{1}{3}$ ҳиссаи ададхөи 150, 180, 240 -ро ёбед.
- 4) $\frac{1}{4}$ ҳиссаи адад ба: 20, 80, 200, 500 баробар аст.
Ин ададро ёбед.

518. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$750 \cdot 4$$

$$180 \cdot 7$$

$$3600 \cdot 5$$

$$4200 \cdot 6$$

$$4600 \cdot 3$$

$$6250 \cdot 2$$

$$532000 \cdot 2$$

$$214200 \cdot 3$$

519. Ҳисоб кунед:

$$2000 : 100$$

$$4200 : 100$$

$$4400 : 200$$

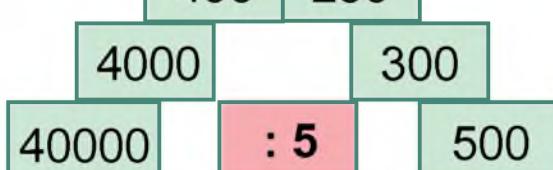
$$2800 : 20$$

$$9900 : 300$$

$$1200 : 300$$

520. Бозии «Кій зудтар?»

Чавобашро нависед:

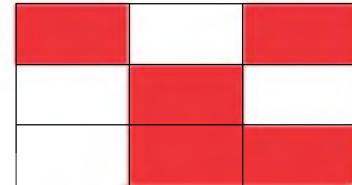
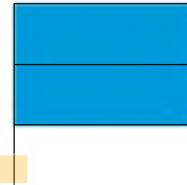
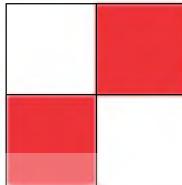
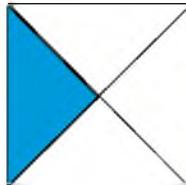

Дарси 63

К.Э

521. Кадом қисми фигураҳо ранг карда шудааст? Ин қисмҳоро бо каср ифода кунед.

522. Навишти кӯтоҳи масъаларо истифода бурда, 3-то масъала тартиб дода, онҳоро ҳал кунед.

$$S = 180 \text{ км}$$

$$v = 60 \text{ км /соат}$$

$$t = ?$$

$$t = 3 \text{ соат}$$

$$v = 60 \text{ км/соат}$$

$$S = ?$$

$$S = 180 \text{ км}$$

$$t = 3 \text{ соат}$$

$$v = ?$$

523. Тақвимро истифода бурда чор фаслро номбар кунед. Ҳар як фасл ҷанд ҳафта ва ҷанд рӯзро дар бар мегирад?

524. Ҳисоб кунед:

$$4500 : 10$$

$$4500 : 100$$

$$370 \cdot 10$$

$$3700 \cdot 10$$

$$8000 \cdot 10$$

$$9000 : 10$$

525. Дар 45 дақиқа хонандагон 4 дақиқаро ба ҳисоби шифоҳӣ, 3 дақиқаро ба диктанти математикий, 1 дақиқаро ба лаҳзай дамгирӣ, 20 дақиқаро ба ҳалли масъала ва вақти боқимондаро ба ҳалли мисолҳо сарф карданд. Онҳо мисолҳоро дар ҷанд дақиқа ҳисоб кардаанд?

526. Фарқи агадҳои 990 ва 900-ро 100 маротиба зиёд кунед. Суммаи агадҳои 2080 ва 20-ро 100 маротиба кам кунед.

527. Ҳисоб кунед:

$$(812672 - 639485) + 700 \cdot 2$$

$$(439683 + 381678) - 630 \cdot 7$$

$$260 \cdot 9$$

$$370 \cdot 4$$

528. 1) Ҳаттӣ ҳисоб кунед:

$$704807 - 4536 \cdot 6$$

$$367045 + 2172 \cdot 3$$

$$960 : 3$$

$$884 : 4$$

$$728 : 8$$

$$819 : 9$$

2) Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$10 \cdot (7 + 4)$$

$$28 : (4 \cdot 7)$$

529. Нури ададиро тасвир намуда, дар он ададҳои аз 21 то 24-ро қайд кунед.

530. Аз сето чӯбча рақами римии ёздаҳ созед. Аз се чӯбча боз кадом рақамҳои римиро сохтан мумкин аст?

Дарси 64

ЗАРБИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

Амали зарб аз ҷамъ кардани ҷамъшавандаҳои якхела иборат мебошад:

$$9 \cdot 3 = 9 + 9 + 9 = 27$$

Ҷамъро бо зарб иваз кунем, яке аз ҷамъшавандаҳо ҳамзарби якум (ё зарбшаванда), төъдоди ҷамъшавандаҳо ҳамзарби дуюм (ё зарбкунанда), сумма (ҳосили ҷамъ) ҳосили зарб мешавад. Ба саволҳои зерин ҷавоб дихед:

Дар амали зарб аدادҳо чӣ ном доранд? Ҳосияти зарби агад ба сифр чӣ гуна аст? Ҳосияти зарби агад ба 1 чӣ гуна аст? Мисол оред. Агар яке аз ҳамзарбҳо 1 бошад, ҳосили зарб ба ҷанд баробар мешавад? Агар яке аз ҳамзарбҳо 0 бошад-чӣ?

$$8 \cdot 1 = 8$$

$$1 \cdot 8 = 8$$

$$12 \cdot 0 = 0$$

$$0 \cdot 12 = 0$$

$$a \cdot 1 = a$$

$$1 \cdot a = a$$

$$c \cdot 0 = 0$$

$$0 \cdot c = 0$$

Тарзҳои зарби сумма ба агадро ба хотир оред.

$$1) (6 + 5) \cdot 3 = 11 \cdot 3 = 33$$

$$2) (6 + 5) \cdot 3 = 6 \cdot 3 + 5 \cdot 3 = 18 + 15 = 33$$

Тарзи 1.

Суммаро ёфта, натиҷаро ба агад зарб кардем.

Тарзи 2.

Ҳар як ҷамъшавандаро ба агад зарб карда, натиҷаҳоро ҷамъ кардем.

maktob.tj

Ифодаи 375 · 2-ро хонед ва онро хаттӣ ҳисоб кунед. Зарби ададҳои бисёрақама мисли зарби адади серақама ба адади яқрақама иҷро карда мешавад. Аввал воҳид, сипас даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра зарб карда мешавад.

$$\begin{array}{r} 2341 \\ \times \quad 2 \\ \hline 4682 \end{array}$$

2341 - ҳамзарби якум
2 - ҳамзарби дуюм
4682 - ҳосили зарб

531. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$1686 \cdot 3$$

$$2984 \cdot 2$$

$$1497 \cdot 4$$

$$4286 \cdot 2$$

- 2) Ададҳоро бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$4896,$$

$$18374,$$

$$459872$$

Фаҳмонед, ки амали зарби зерин чӣ тавр иҷро шуд.

$$2324 \cdot 2 = (2000 + 300 + 20 + 4) \cdot 2 = 2000 \cdot 2 + 300 \cdot 2 + 20 \cdot 2 + 4 \cdot 2 = 4000 + 600 + 40 + 8 = 4648$$

Дар ин мисол тарзи дуюми зарби сумма ба адад истифода шудааст. Ин тарзи ҳисоббарорӣ барои ҳисоби шифоҳӣ осон аст. Дар ифода ҳисоббарорӣ аз адади калонтарин сар шуд.

532. Қатораи барқӣ дар як соат 120 км масофаро тай кард. Қатора бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал намоед.

533. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 100 = 7500$$

$$125 \cdot x = 125000$$

$$400 : x = 50$$

$$x : 32 = 3232$$

534. Устои барқ ба хонаҳои дёҳаи нав бунёдшуда барои гузаронидани хати барқ 2192 м сим дошт. Барои ҳамаи хонаҳоро бо барқ таъмин намудан нисфи он ва чоряки он сим доштанаш даркор аст. Барои гузарондани хати барқ чанд метр сим лозим аст? Масъаларо ҳал карда, натиҷаро дар диаграмма тасвир намоед.

535. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(420 + 80) \cdot 2$$

$$(1500 + 500) \cdot 5$$

536. Ҳисоб кунед.

$$\begin{array}{r} \times 1634 \\ \hline 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 987 \\ \hline 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 2437 \\ \hline 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3995 \\ \hline 4 \end{array}$$

537. Тарафҳои секунча 4 см, 5 см, 3 см аст. Периметри ин секунчаро ёбед.

538. Дар 5 банд 25-той китоб ва дар 9 банди дигар 30 - той китоб баста шудааст. Ҳамагӣ чанд китоб баста шудааст.

539. Ҳисоб кунед:

$$6390 \cdot 70$$

$$5124 \cdot 10$$

$$8443 \cdot 20$$

$$9723 \cdot 20$$

$$53211 \cdot 100$$

$$58729 \cdot 200$$

Дарси 65

540. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} \times 34576 \\ \hline 4 \\ 138304 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 183743 \\ \hline 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 623574 \\ \hline 4 \end{array}$$

Тарзи ҳисоббарорӣ дар мисоли 1: Адади 4-ро ба воҳид баъд ба даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва даҳҳазорӣ зарб мекунем. 138304 – ҳосили зарб аст.

541. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(598 + x) - 79 = 901$$

$$(596 - x) + 803 = 805$$

$$2400 : x = 600$$

$$1375 - x = 998$$

542. Ҳисоб кунед:

$$(512\ 402 - 285\ 748) - 200\ 000$$

$$471\ 875 + (683\ 179 - 376\ 844)$$

$$53\ 246 \cdot 4$$

$$71\ 968 \cdot 3$$

543. 1) Касрҳоро хонед, сурат ва маҳраҷашонро номбар кунед:

$$\frac{4}{5}$$

$$\frac{3}{8}$$

$$\frac{5}{7}$$

$$\frac{7}{9}$$

2) Чоряки адад ба: 120, 150, 200 баробар аст. Ин ададро ёбед.

Д.м

544. Дарозии сұзанй 5 м, бараш 3 м аст. Периметри сұзаниро хисоб кунед.

545. Хисоб кунед:

$$847356 + (527938 + 412974)$$

$$743584 \cdot 2$$

$$958743 - (673251 + 178459)$$

$$267245 \cdot 3$$

546. Формулаҳои суръат, вакт, масофа, вохидҳои онҳоро ба хотир оред ва онҳоро дар дафтаратон нависед.

547. Росткунчае кашед, ки дарозиаш 9 см, бараш 4 см бошад. Периметрашро ёбед.

548. Суръати мошинҳо тавассути суръатсанч (спидометр) муайян карда мешавад. Оё шумо суръатсанчро мединед? Агар суръати мошин аз 60 км кам бошад, ақрабаки суръатсанч ба кадом тараф майл мекунад? Агар суръати мошин аз 100 км зиёд шавад-чй?

549. Наҳанг 240 км масофаро дар 6 соат, делфин ин масофаро дар 4 соат шино кард. Суръати делфин аз суръати наҳанг чй қадар зиёд аст?

550. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} \times 2046 \\ \hline 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 20406 \\ \hline 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 50048 \\ \hline 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 607035 \\ \hline 8 \end{array}$$

551. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$2075 - x = 948$$

$$(2075 - x) - 528 = 948$$

$$842 : x = 2$$

$$2929 : x = 101$$

К.М

552. Тайёраи мусофирикаш дар як соат 450 км масофаро тай кард. Тайёра бо чунин суръат дар 3 соат чй қадар масофаро тай мекунад?

553. Бо истифода аз ҷадвали зерин масъала тартиб дода онро ҳал кунед.

Намуди маҳсулот	Нарх	Микдор	Арзиш
Себ	?	20 кг	60 сомонӣ
Нок	5 сомонӣ	12 кг	?

554. Ду писарбача дар давидан мусобиқа карданд. Яке аз онҳо дар муддати муайян 320 м, дигараши 340 м давид. Кадоме аз онҳо тезтар давидааст?

Рақамҳои шавқовар ва ачойиб. Масофаи байни Замин ва Офтоб ба ҳисоби миёна 150 миллион километр аст. Ракетаи кайхонии баландсуръат ба Офтоб дар муддати 5 моҳ мерасад. Ин ракета ба Моҳ дар 10 соат мерасад. Агар ба ситораҳо парвози ин хел ракетаҳо имконпазир мешуд, он гоҳ ракета ба ситораи аз ҳама наздиктарин дар муддати 110000 сол мерасид.

Дарси 67

556. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(350 + 75) \cdot 2$$

$$(400 - 120) : 4$$

$$5 \cdot (170 - 40)$$

557. Ҳисоб кунед:

$$(427108 + 214317) - 37859$$

$$803715 - 673146 + 98768$$

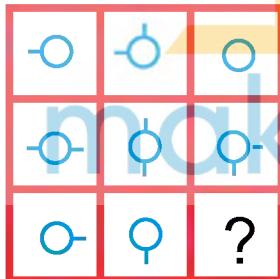
$$51347 \cdot 6$$

$$40715 \cdot 8$$

558. Се порча тасвир кунед: дарозии порчай якум 8 см 4 мм, дарозии порчай дуюм назар ба якум 2 маротиба кӯтоҳтар, дарозии порчай сеюм назар ба дуюм 3 см 5 мм дарозтар аст. Дарозии порчай сеюмро ёбед.

559. **Шифоҳӣ:** Ба ҷойи аломати савол қадом фигура мувоғиқ меояд?

А

Б

В

Г

560. Дарозии гулхона 48 м аст. Бараш назар ба дарозӣ 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри гулхонаро ёбед.

561. Бозии «Кі зудтар?» Ребусхоро ичро кунед.

$$\begin{array}{r} + 4 * 9 \\ * 5 7 \\ \hline 9 9 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 8 * 3 \\ * 1 * \\ \hline 5 3 7 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3 * 7 \\ 3 \\ \hline 1041 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 9 * 9 \\ 3 \\ \hline 2787 \end{array}$$

Д.М

562. Агар адади номаълумро 3 маротиба зиёд намуда, пас онро ба 2 тақсим кунем, адади 60 ҳосил мешавад. Муодила тартиб дода адади номаълумро ёбед:

563. Ҳисоб кунед:

$$97235 + 44374$$

$$205672 - 59891$$

$$72305 \cdot 6$$

$$80704 \cdot 3$$

$$368 : 4$$

$$729 : 9$$

Д.З

ТАҚСИМИ АДАДИ БИСЁРРАҚАМА БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

564. *Шифоҳӣ*:

- 1) Ҳосили тақсими ададҳои 22 ва 2, 44 ва 22-ро ёбед.
- 2) Ададҳои 450, 500, 120-ро 10 маротиба зиёд кунед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?
- 3) Дурустии амали зарбро бо қадом амал месанҷем? Дурустии амали тақсимро-ҷӣ?
- 4) Ададҳои 180, 240-ро ду маротиба кам кунед. Амали тақсим баръакси амали зарб аст. Дурустии амали тақсим бо амали зарб санҷида мешавад. Ва баръакс, дурустии амали зарб бо амали тақсим санҷида мешавад.

565. Бо ду тарз ичро кунед:

$$(21 + 33) : 3$$

$$(42 + 36) : 6$$

$$(72 + 18) : 9$$

Тарзи ҳисоби натицаи тақсими адади чоррақама ба адади якрақама чунин аст:

Тақсими адади бисёррақама ба адади якрақама мисли тақсими адади серақама ба адади якрақама сурат мегирад.

$$\begin{array}{r} 6842 \\ - 6 \\ \hline 8 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3421 \\ - 8 \\ \hline 4 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 4 \\ - 4 \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2 \\ - 2 \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 0 \\ - 0 \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 9752 \\ - 8 \\ \hline 17 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2438 \\ - 16 \\ \hline 15 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 12 \\ - 12 \\ \hline 32 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 32 \\ - 32 \\ \hline 0 \end{array}$$

6842 – тақсимшаванда, 2 – тақсимкунанда, 3421 – ҳосили тақсим.

Тарзи 1. Ҳазорро тақсим мекунем. 6 000 – аввалин тақсими нопурра аст. 6 ба 2 тақсим мешавад. 6-ро ба 2 тақсим кардем, 3 ҳосил шуд (ин 3 ҳазор буда, дар ҳосили тақсим 3 навишта мешавад). 3-ро ба 2 зарб кунем, 6 (6 – ин 6 ҳазор мешавад), 6-ро дар зери 6 навишта тарҳ кунем, сифр (0) ҳосил мешавад. Садиро тақсим мекунем. 8 садй – тақсими дуюми нопурра аст. 8-ро ба 2 тақсим кардем, ки 4 ҳосил шуд (ин 4 садй буда, дар ҳосили тақсим 4 навишта мешавад). 4-ро ба 2 зарб кунем, 8 мешавад. 8-ро дар зери 8 навишта, тарҳ кунем, сифр ҳосил мешавад. Ҳамин тавр, тақсимро давом медиҳем.

Тарзи 2. Дар мисоли дуюм ҳисоббарорй каме душвортар аст. Ҳазорро тақсим мекунем: 9 ҳазор – аввалин тақсими нопурра аст. 9 ба 4 тақсим мешавад. 9-ро ба 4 тақсим кунем, 2 мешавад – ин ду ҳазор аст, дар ҳосили тақсим 2-ро навиштем. 2-ро ба 4 зарб кардем, 8 ҳосил шуд (ин 8 ҳазор), 8-ро дар зери 9 навишта, тарҳ кунем, як мемонад, 1 ба 4 тақсим намешавад, зеро 1 аз 4 хурд аст, 7-ро менависем, 17-ро ба 4 тақсим кардем, 4 ҳосил шуд. 4-ро ба 4 зарб кардем 16 ҳосил шуд, 16-ро дар зери 17 навиштем ва аз 17 адади 16-ро тарҳ кардем, ки 1 бақия монд. Ҳамин тавр тақсим давом дода мешавад.

К.М

566. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

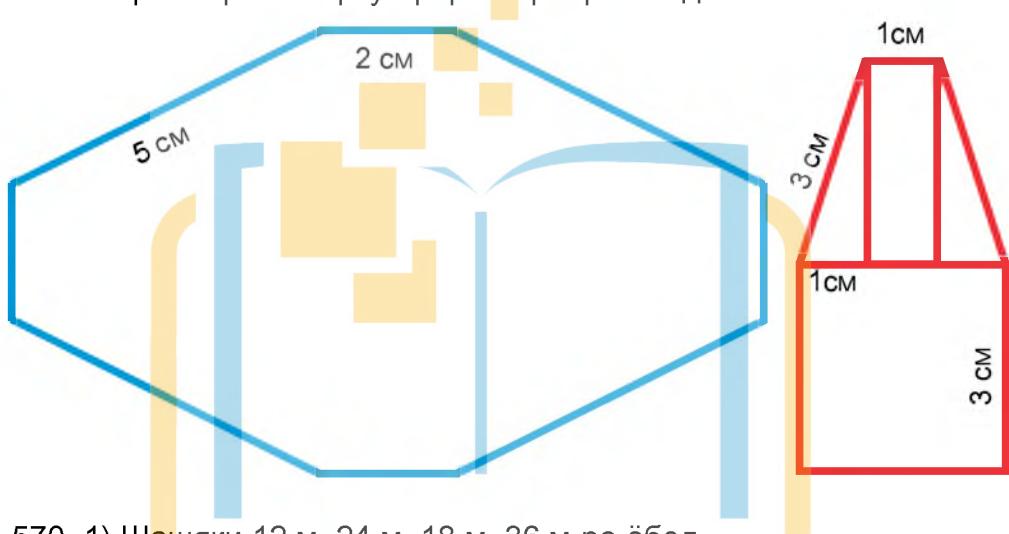
$$4845 : 3 \quad 6756 : 4 \quad 8344 : 7 \quad 7285 : 5$$

567. Дарозии тарафи квадрат 120 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. Натичаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

568. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$6464 : a = 8 \quad 3030 : x = 101 \quad 124124 : c = 4$$

569. Периметри бисёркунчаҳои зеринро ёбед:

570. 1) Шашяки 12 м, 24 м, 18 м, 36 м-ро ёбед.

2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи 15 кг, 20 кг, 30 кг-ро ёбед.

571. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$7752 : 4 \quad 8842 : 2 \quad 3735 : 3$$

Дарси 69

maktab.tj

572. Агар лимӯро ба қуттиҳои 10-килограммӣ андозанд, 12 қуттӣ даркор аст. Агар ба қуттиҳои 20-килограммӣ андозанд чанд қуттӣ лозим мешавад?

573. **Шифоҳӣ.** Қамар аз порчай сим секунҷаи баробартараф соҳт, ки тарафҳояш 6-сантиметрӣ буд. Аз ин порчай сим оё рост-кунча сохтан мумкин аст?

574. Дарозии порча 20 сантиметр аст. Чоряки дарозии порча чанд сантиметр мебошад?

575. Ҳисоб кунед:

$$15 \text{ км } 75 \text{ м} + 3 \text{ км } 207 \text{ м}$$

$$172 \text{ кг } 960 \text{ г} - 89 \text{ кг } 548 \text{ г}$$

$$4 \text{ соату } 37 \text{ дақ.} + 5 \text{ соату } 25 \text{ дақ.}$$

$$58 \text{ м } 89 \text{ см} - 29 \text{ м } 63 \text{ см}$$

576. Мұқосса кунед ($>$, $<$, $=$):

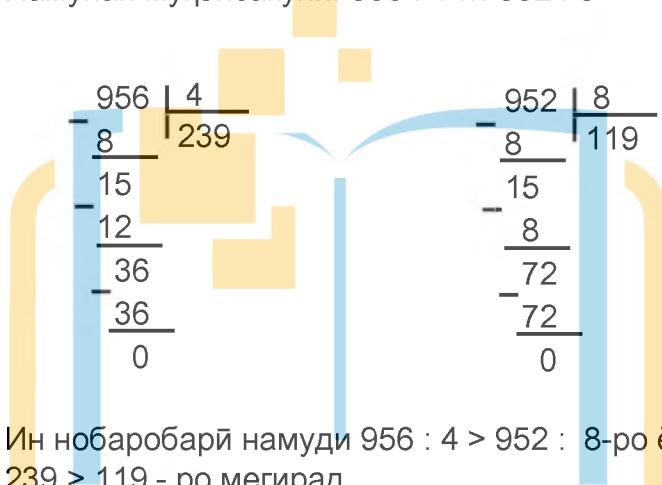
$$6074 + 895 \dots 895 + 6074$$

$$748 : 4 \dots 747 : 3$$

$$389 \cdot 5 \dots 389 \cdot 4$$

$$625 : 5 \dots 650 : 5$$

Намунаи мұқосасаңы: $956 : 4 \dots 952 : 8$

Ин нобаробарй намуди $956 : 4 > 952 : 8$ -ро ё намуди $239 > 119$ - ро мегирад.

577. Лижарон рүзи якум 4 соат бо суръати 18 км/соат ва рүзи дуюм 5 соат бо суръати 12 км/соат ҳаракат кард. Вай дар ду рүз чанд километр масофаро тай кард?

578. Ифода кунед:

$$2100 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$12384 \text{ м} = \dots \text{ км} \dots \text{ м}$$

$$4000 \text{ кг} = \dots \text{ т}$$

$$26596 \text{ кг} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

$$400 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$720 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

579 Ҳисоб кунед ва санчед:

$$4791 : 3 \quad 5376 : 4 \quad 9345 : 5 \quad 7041 : 3$$

580 Дар се деги 100-литра шарбати шафттолу пухта ба банкаҳои 4-литра андохтанд. Чанд банка шарбат шуд?

K.M

581. Қимати ифодаи 844279 + a -ро ҳангоми $a = 101, 874, 150\ 973, 672001, 900028$ будан ҳисоб кунед.

582. Муодилаҳоро ҳал кунед.

$$(4200 : x) \cdot 6 = 2100$$

$$(3333 : x) \cdot 101 = 3333$$

$$x + 395 = 9120 : 20$$

$$(x \cdot 77) : 101 = 7777$$

583. Ҳосили тақсими ададҳои 8577 ва 9-ро 100 маротиба зиёд кунед.

584. Секунчае тасвир намоед, ки тарафҳояш 8 см, 5 см ва 4 см бошад. Периметри онро ёбед.

585. Ҷадвалро пур кунед.

a	956		2720	2929		2244
b		217		101	713	561
a : b	4	4	4		4	

586. Падар 6 километр роҳро дар 2 соат ва писар ин масофаро дар 3 соат тай кард. Суръати ҳаракати падар ва писарро дар алоҳидагӣ ҳисоб кунед.

587. Бозии «Кӣ зудтар мейбад?»

$$\begin{array}{r} 604 \\ + 187 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 161 \\ 512 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 417 \\ 256 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 400 \\ + 204 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 673 \\ 379 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 294 \\ 106 \\ \hline \end{array}$$

588. Суммаи ададҳои 22 ва 8-ро 3 маротиба кам кунед.

589. Ҳисоб намоед:

$$7488 : 9$$

$$7281 : 9$$

$$4260 : 3$$

$$5637 \cdot 3$$

$$3764 \cdot 4$$

$$2986 \cdot 5$$

Д.М

590. Ҳосили зарби ададҳои 219 ва 3-ро 10 воҳид зиёд кунед.
591. Хочагӣ ба мағоза 2412 кг гелос, олу ва зардолу фиристод. $\frac{1}{4}$ ҳиссаи он гелос, $\frac{1}{2}$ ҳиссаи он олу ва боқимондааш зардолу буд. Ба мағоза чӣ қадар зардолу фиристоданд?

592. Муодилаҳоро хонед ва онҳоро ҳал кунед:

$$x + 750 - 980 = 287$$

$$x \cdot 30 + 300 = 3030$$

$$437 - x - 164 = 235$$

$$6464 : x - 64 = 6400$$

К.М

593. Ҳисоб кунед:

$$574563 + 4285 - 12346$$

$$635 \cdot 9 : 3 + 3876$$

$$721 \cdot 4 : 4 - 396$$

$$2364 : 4 \cdot 5 - 2955$$

594. Ҷамшед ададе фикр карда, онро 5 маротиба зиёд намуд. Дар натиҷа 45 ҳосил шуд. Адади фикркардашударо ёбед.

595. Ҳисоб кунед:

$$48 \text{ дақиқа} + 12 \text{ дақиқа} + 1 \text{ соат}$$

$$24 \text{ соат} - 15 \text{ дақиқа} + 45 \text{ дақиқа}$$

$$164 \text{ км } 300 \text{ м} + 700 \text{ м}$$

$$12 \text{ т } 750 \text{ кг} - 950 \text{ кг}$$

Дарси 71

596. Аз рӯйи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед.

Суръат	Вақт	Масофа
7 км/соат	8 соат	?

597. Дар иди солинавӣ мағоза барои бачаҳо 700-то тӯхфа тайёр кард. Ҳар як тӯхфа 2-той себ, 5-той чормағз дошт. Барои тӯхфа ҳамагӣ ҷандто себ ва чормағз сарф шуд?

598. Муодилаҳоро ҳал кунед.

$$(x - 24) - 50 = 160$$

$$(x + 40) \cdot 10 = 1010$$

$$(4170 - x) + 300 = 2300$$

$$(27 : x) = 2727 : 101$$

599. Дар 4 соат фил 20 км роҳро тай кард. Суръати филро ёбед. Масъалаи баръакс тартиб дихед ва онро ҳал кунед.
600. Дар рӯзи истироҳат 90 нафар писар ва 3 маротиба камтар дуҳтарон ба сайри боғи ботаникӣ рафтанд. Ҳамагӣ чанд нафар ба сайр рафтанд?
601. Ҳисоб кунед ва дурустии ҳисобро бо амали зарб санҷед:
- $$1240 : 4 \quad 2035 : 5 \quad 3204 : 4 \quad 4008 : 2$$
- 602.** Қимати ифодай $180 \cdot b$ -ро ҳангоми $b = 5, 6, 7, 9$ будан ёбед.
- 603.** Аз 5 сар мурғ 2-тоаш сафед аст. Мурғҳои сафед кадом ҳиссай мурғҳоро ташкил медиҳанд?

Дарси 72

ЗАРБИ АДАД БА АДАДҲОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

Тарзҳои зарби адад ба ҳосили зарбро ба хотир меорем:

$$1) 8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 20 = 160$$

Ҳосили зарб ($4 \cdot 5$)-ро ёфта, натиҷаи он (20)-ро ба адади 8 зарб кардем.

$$2) 8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 4 \cdot 5 = 32 \cdot 5 = 160$$

Адади 8-ро ба ҳамзарби якум 4 зарб карда, натиҷа (32)-ро ба ҳамзарби дуюм 5 зарб кардем. Ҳосили зарб 160 тағиیر наёфт.

$$3) 8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 5 \cdot 4 = 40 \cdot 4 = 160$$

Адади 8-ро ба ҳамзарби дуюм 5 зарб карда, натиҷа (40)-ро ба ҳамзарби якум 4 зарб кардем.

Ҳосили зарб 160 боз тағиир наёфт.

Чунон ки мебинем, аз се тарзи ҳисоббарорӣ тарзҳои якум ва сеюмаш нисбатан осонтар аст, чунки дар онҳо адади яклухт ҳамзарб мебошад.

604. Ифодаҳоро бо се тарз ҳисоб кунед.

$$14 \cdot (10 \cdot 3) \quad 9 \cdot (6 \cdot 5) \quad 15 \cdot (2 \cdot 4)$$

Тарзи ҳисобкуниро шарҳ дихед:

Тарзи 1.

$$\begin{array}{r} \times 240 \\ 20 \\ \hline 4800 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 6534 \\ 300 \\ \hline 1960200 \end{array}$$

Тарзи 2.

$$\begin{array}{r} \times 3200 \\ 400 \\ \hline 1280000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 320 \\ 20 \\ \hline 6400 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 50700 \\ 700 \\ \hline 35490000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 100800 \\ 80 \\ \hline 8064000 \end{array}$$

Тарзи 3.

$$\begin{array}{r} \times 5200 \\ 4100 \\ \hline 52 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 208 \\ \hline 21320000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 5200 \\ 410 \\ \hline 52 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 208 \\ \hline 2132000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3000 \\ 20 \\ \hline 60000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 41000 \\ 32 \\ \hline 123 \\ + 82 \\ \hline 1312000 \end{array}$$

Ҳангоми зарби ададҳои бо сифр тамомшаванда (ададҳои яклухт) сифрҳоро бо ҳамдигар зарб кардан шарт нест. Ададҳои аз ҳамзарҳои ғайрисифрӣ ҳосил мешударо зарб карда, ба ҳосили зарб аз рост ҳамон микдор сифр илова мекунем, ки ин микдор дар ҳар ду ҳамзарби додашуда ҳаст.

$$\text{Масалан, } 47 \cdot 20 = 940; \quad 210 \cdot 30 = 6300;$$

$$4200 \cdot 500 = 2100000; \quad 310 \cdot 400 = 124000 \text{ ва ғайра.}$$

605. Ҳисоб кунед:

$$273 \cdot 400$$

$$629 \cdot 300$$

$$348 \cdot 500$$

$$1621 \cdot 400$$

$$398 \cdot 500$$

$$546 \cdot 600$$

$$473 \cdot 200$$

$$3236 \cdot 800$$

606. Дарозии боти росткунҷашакл 192 м, бара什 назар ба дарозӣ 92 м кӯтоҳ аст. Тарафҳои боти чоркунҷашакл 30 м, 28 м, 15 м, 16 м мебошад. Периметри қадом бот қалонтар аст?

607. Вазни як халта орд 50 кг буда, аз вазни халтаи навъи дигар 5 кг зиёдтар аст. Вазни халтаи навъи дигарро ёбед. Вазни 100 халта чунин навъи орд чӣ қадар мешавад?

608. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 198 \cdot 30 & 443 \cdot 200 \\ 207 \cdot 200 & 4380 \cdot 300 \end{array} \quad \begin{array}{ll} 3273 \cdot 400 & 3030 \cdot 3000 \\ 3240 \cdot 5000 & 2081 \cdot 4000 \end{array}$$

609. Аз рўйи чадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед.

Суръат	Вақт	Масофа
90 км/соат	?	270 км
50 км/соат	25 соат	?

610. Росткунчае кашед, ки тарафҳояш 12 см ва 8 см бошад. Периметри ин росткунчаро ёбед.

611. Аз коғаз ду секунчаи яхела буред ва аз онҳо квадрат, чоркунча, секунча созед. Боз чӣ хел фигураи геометрий соҳтан мумкин аст?

Дарси 73

612. Ҳисоб кунед.

$$\begin{array}{ll} 140 \cdot 200 & 5600 \cdot 50 \\ 504 \cdot 100 & 506 \cdot 3000 \end{array} \quad \begin{array}{ll} 1420 \cdot 300 & 2300 \cdot 1900 \\ 2077 \cdot 200 & 330 \cdot 4200 \end{array}$$

613. Ислом масъаларо дар 6 дақиқаю 45 сония ҳал кард. Гулноза барои ҳалли ин масъала 2 дақиқаю 30 сония камтар вақт сарф кард. Гулноза барои ҳалли масъала чӣ қадар вақт сарф кардааст?

614. Аз рўйи чадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед.

Суръат	Вақт	Масофа
50 км/соат	?	2500 км
100 км/соат	20 соат	?
?	88 соат	8888 км

615. Муодилаҳоро ҳал кунед.

$$(x + 60) = 981 : 9$$

$$654 : 6 = x : 100$$

$$(600 : x) \cdot 50 = 500$$

$$(721 : x) \cdot 10 = 1030$$

К.м

616. Муқоиса кунед ($>$, $<$, $=$):

$$34539 + 748$$

$$34539 + 745$$

$$270 \cdot 50$$

$$270 \cdot 60$$

$$75468 - 468$$

$$75468 - 368$$

$$1460 \cdot 10$$

$$1460 \cdot 20$$

617. Қимати ифодаҳои $2593 + b$ ва $2593 \cdot b$ -ро ҳангоми $b = 20$ ва $b = 200$ будан ҳисоб кунед.

618. Ҳисоб кунед:

$$3 \cdot 200 \cdot 800$$

$$760 \cdot 300$$

$$4270 \cdot 500$$

$$9687 \cdot 300$$

$$789 \cdot 900$$

$$3437 \cdot 300$$

$$1836 \cdot 600$$

$$2704 \cdot 600$$

619. Ду порча қашед, ки дарозии якумаш 8 см, дуюмаш ду маротиба қўтоҳтар бошад.

620. Тарафҳои майдони секунчашакл 22 м, 18 м, 20 м аст. Периметри майдонро ёбед.

Дарси 74

ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

621. Ҳисоб кунед:

$$60 : 20$$

$$120 : 30$$

$$1400 : 70$$

$$420 : 60$$

$$600 : 20$$

$$560 : 70$$

$$2800 : 20$$

$$810 : 90$$

Намуна:

$$80 : 40 = 2$$

$$150 : 30 = 5$$

$$1800 : 60 = 30$$

$$8 : 4 = 2$$

$$15 : 3 = 5$$

$$180 : 6 = 30$$

Ҳангоми тақсими адади бо сифр тамомшаванд (яклухт) ададе, ки дар натиҷаи партофтани сифрҳо ҳосил мешавад ба тақсимкунанда тақсим карда мешавад. Ба ҳосили ин тақсим ҳамон миқдор сифре, ки онро адади тақсимшаванд дашт илова карда мешавад

К.М

Масалан,

- 1) $640 : 2 = 320$, чунки $64 : 2 = 32$
- 2) $37200 : 4 = 9300$, чунки $372 : 4 = 93$

Ин қоида дуруст аст, агар адади пас аз партофтани сифрхो ҳосилшуда ба тақсимкунанда бе бақия тақсим шавад.

Масалан, барои $140 : 5$ ин қоида амал намекунад.

622. Аз 10 қуттый 600 кг асал гирифта мешавад. Аз 40-то чунин қуттый чй қадар асал гирифтан мүмкін аст? Аз 100 қуттый-чй?

623. Ду мошини сабукрав аз ду шаҳр ба роҳ баромада, пас аз 4 соат бо яқдигар воҳӯрданд. Масофаи байни шаҳрҳо 480 км аст. Мошини якум бо суръати 50 км/соат ҳаракат мекард. Суръати мошини дуюмро ёбед. Суръати кадом мошин зиёдтар аст?

Тақсими бақиядорро ичро кунед:

Намуна: 1) $67 : 10 = 6$ (б. 7)

Адади 67 ба 10 бе бақия тақсим намешавад. 67 шаш даҳӣ дорад. 67-ро ба 10 тақсим кунем, 6 ҳосил шуда 7 бақия мемонад.

Санчиш:

$$10 \cdot 6 + 7 = 60 + 7 = 67$$

$$2) 548 : 100 = 5 \text{ (б. 48)}$$

Адади 548 ба 100 бе бақия тақсим намешавад.

548 панҷто садӣ дорад. 548-ро ба 100 тақсим кунем, 5 ҳосил мешавад ва 48 бақия мемонад.

Санчиш:

$$5 \cdot 100 + 48 = 500 + 48 = 548$$

Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад.

624. Тақсими бақиядорро ҳисоб кунед:

$132 : 10$	$874 : 10$	$335 : 100$	$2001 : 1000$
$243 : 10$	$999 : 100$	$777 : 100$	$4010 : 1000$
$210 : 100$	$77 : 10$	$418 : 100$	$1002 : 1000$
$304 : 100$	$81 : 10$	$632 : 100$	$3005 : 1000$

Д.М

625. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед:
1) Суммаи ададҳои 1060 ва 440-ро 100 маротиба кам кунед.
2) Фарқи ададҳои 8900 ва 800-ро 100 маротиба зиёд кунед.

626. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$(57285 + 7283) \cdot 2$$

$$4 \cdot (20848 - 9735)$$

$$(78964 + 11735) : 3$$

$$12546 : 6 + 2387 \cdot 3$$

627. Бозии «Кӣ зудтар?»

Ададеро фикр кунед, ки агар онро ба 100 тақсим кунем, 4 бақия монад.

Дарси 75

628. Адади шашрақамай калонтарине нависед, ки дар он сето рақами 1 бошад. Адади шашрақамай хурдтарине нависед, ки дар он 3-то рақами 2 бошад. Фарқи ададҳои навиштаатонро ёбед.

629. Хочагӣ 9600 кг гандуми баҳорӣ чамъ овард. Баъди хушк ва тоза кардан $\frac{1}{8}$ ҳиссаи гандум кам шуд. Гандуми боқимонда ба 120 халтаи баробар андохта шуд. Вазни як халта гандумро ёбед.

630. Тақсимшаванда 84200, тақсимкунанда 100 аст. Ҳосили тақсимро ёбед.

631. Ҳосили зарби ададҳои 396 ва 200-ро 4 маротиба кам кунед.

632. Муқоиса кунед ($>$, $=$, $<$):

8 сомонию 5 дирам ... 805 дирам

10 сомонию 20 дирам ... 10 сомонию 50 дирам

5 соат 18 дақ. ... 4 соат 18 дақ.

21 т 100 кг ... 12 т 900 кг

633. Ифода кунед:

Бо дирам:

$$15 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

$$4 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

Бо кг:

$$75 + 280 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$110 + 150 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$6 \text{ сомонӣ} = \dots \text{ дирам}$$

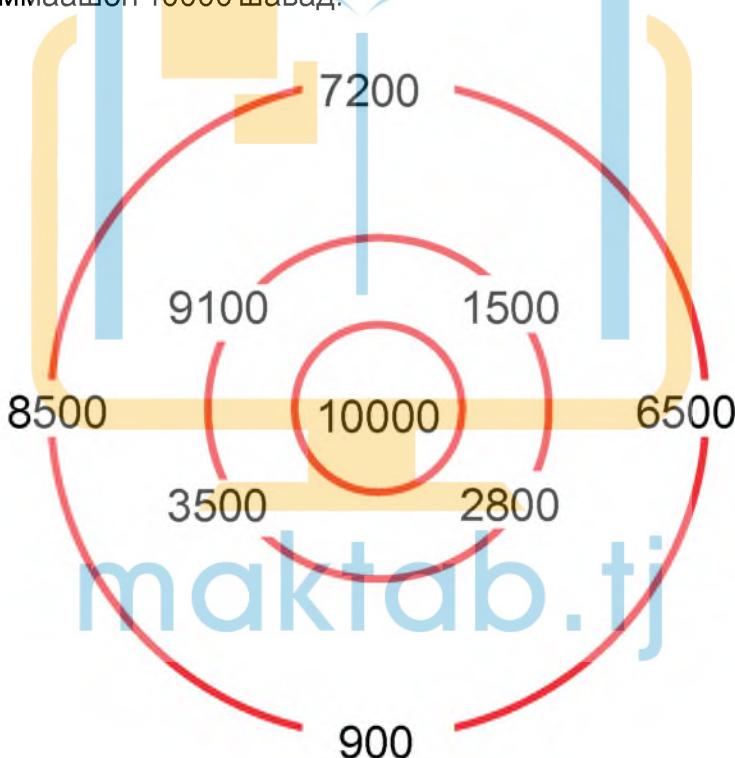
$$12 \text{ сомонӣ} = \dots \text{ дирам}$$

634. Квадрати тарафҳояш 4-сантиметрӣ кашед. Периметри ин квадратро ҳисоб намоед.

635. **Муаммо.**

Аз ҳар як ҳалқа якторӣ ададро тавре интихоб кунед, ки суммаашон 10000 шавад.

636. Аз қатори ададҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ҳамаи ададҳои ҷуфтро бо ҳамдигар зарб кунед.

637. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 3240 : 40 & 5760 : 60 \\ 3840 : 80 & 8280 : 90 \end{array} \quad \begin{array}{ll} 42500 : 500 & 129600 : 200 \\ 64800 : 600 & 872400 : 300 \end{array}$$

638. Талабагони мактабҳои Пахтаобод барои зиёрат ва тамошо бо автобус ба Қалъаи Ҳисор ва баъд ба Душанбе омаданд. Онҳо 1 соату 5 дақиқа Қалъаи Ҳисорро, 3 соату 50 дақиқа Душанберо тамошо карданд. Барои сафар ҳамагӣ 9 соат вақт сарф шуд. Онҳо чанд соат дар роҳ буданд?

К.М

639. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 180 : 60 & 300 : 100 \\ 240 : 40 & 420 : 10 \end{array} \quad \begin{array}{ll} 1200 : 200 & 15000 : 300 \\ 2400 : 100 & 25000 : 500 \end{array}$$

640. Дарозии росткунҷа 15 см 5 мм ва бараҷаш 3 см аст. Периметри росткунҷаро ёбед.

641. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

$$69 : 30 \quad 169 : 30 \quad 841 : 40 \quad 2202 : 50$$

К.Э

642. Росткунҷаҳоро аз рӯйи додашудаҳои ҷадвал тасвир кунед. Кадоме аз ин росткунҷаҳо периметри калонтардорад?

№ р/т	Дарозӣ	Бар	Периметр
1	10 см	4 см	
2	8 см	6 см	

643. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 140 : 20 & 400 : 200 \\ 180 : 30 & 450 : 45 \end{array} \quad \begin{array}{ll} 1600 : 800 & \\ 2700 : 270 & \end{array}$$

644. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 216 : 2 \dots 218 : 2 & 428 : 4 \dots 428 : 2 \\ 670 : 67 \dots 670 : 10 & 918 : 2 \dots 914 : 2 \end{array}$$

Хосияти тағийрёбии сумма:

Мисолҳои зеринро дида мебароем.

$$1) 25 + 5 = 30$$

$$25 + 6 = 31$$

$$2) 30 + 20 = 50$$

$$29 + 20 = 49$$

а) Дар ҷуфти якум ҷамъшавандаҳои якум якхела буда, ҷамъшавандай дуюм зиёд шуд. Сумма ҳам зиёд шуд, яъне тағийр ёфт.

б) Дар ҷуфти дуюм ҷамъшавандаҳои дуюм якхела буда, ҷамъшавандай якум кам шуд, сумма низ кам шуд, яъне сумма тағийр ёфт. Ин аст алоқамандии байнӣ ҷамъшавандаҳо ва сумма. Яъне ҳангоми тағийр ёфтани яке аз ҷамъшавандаҳо ё ҳар дуи онҳо сумма (ҳосили ҷамъ) тағийр мёёбад.

Хосияти тағийрёбии фарқ:

$$3) 12 - 4 = 8$$

$$12 - 5 = 7$$

$$4) 40 - 8 = 32$$

$$42 - 8 = 34$$

а) Дар ҷуфти якум тарҳшавандаҳо якхела буда, яке аз тарҳкунанда зиёд карда шудааст. Аз ин амал фарқ кам шуд, яъне тағийр ёфт.

б) Дар ҷуфти дуюм, баръакс, тарҳшаванда зиёд буда, тарҳкунандаҳо якхелаанд. Аз ин фарқ низ зиёд шуд, яъне фарқ тағийр ёфт. Ин аст алоқамандии байнӣ тарҳшаванда, тарҳкунанда ва фарқ. Аз мисолҳо чунин ҳулоса бармеояд: ҳангоми афзудани тарҳкунанда ва бетағийр мондани тарҳшаванда фарқ кам мешавад. Дар ҳолати зиёд шудани тарҳшаванда фарқ зиёд мешавад.

645. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағийрёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

$$120 + 10$$

$$300 - 100$$

$$150 + 40$$

$$700 - 40$$

$$120 + 20$$

$$300 - 200$$

$$150 + 60$$

$$700 - 50$$

646. Лаклак дар як рӯз 320 км парвоз мекунад. Лаклак дар 30 рӯз чанд километр парвоз карда метавонад?
647. Бобо аспасвон аз як дөхөн ба дөхөн дигар дар 2 соат расид. Масофаи байни дөхөн 24 км аст. Суръати аспро ёбед.

648. Муодилаҳоро ҳал кунед:
- $$(4 \cdot x) + 600 = 800$$
- $$(600 - x) \cdot 4 = 800$$
- $$(x - 780) : 2 = 380$$
- $$(500 - x) = 648 : 6$$
649. Ба қайди муҳтасари ҷадвал нигаред.

Номи бачаҳо	Фирдавс	Мавлуда	Лола
Синну сол	14-сола	се сол қалон	як сол хурд

Аз рӯйи шарти муҳтасар масъала тартиб дода, онро ҳал кунед.

650. 2 дақиқа дар атрофи ҳавлиятон қадам занед ва миқдори қадамҳоятонро ҳисоб кунед. Дар 10 дақиқа ҷадам задан мумкин аст?

651. Ҳисоб кунед:

$$80 + 40$$

$$85 + 40$$

$$500 - 400$$

$$500 - 300$$

$$6\,000 - 400$$

$$6\,000 - 500$$

652. Роҳи мошингарди Душанбе – Қўргонтеппа соли 1928 соҳта шуда буд. Ҳоло ба соҳтани роҳ чанд сол шудааст?

ТАГИЙРЁБИИ ҲОСИЛИ ЗАРБ ВА ТАҚСИМ

Ҳосияти тағийрёбии ҳосили зарб.

Дар ҷуфти ин баробариҳо чӣ тағийир ёфт?

$$10 \cdot 2 = 20$$

$$10 \cdot 3 = 30$$

$$24 \cdot 3 = 72$$

$$25 \cdot 3 = 75$$

Дар ҷуфти якум ҳамзарбҳои якум якхела буда, ҳамзарби дуюм зиёд карда шудааст. Аз ин сабаб ҳосили зарб зиёд шуд, яъне тағийир ёфт. Дар ҷуфти дуюм баръакс, ҳамзарбҳои дуюм якхела буда, ҳамзарби якум зиёд шуд, ҳосили зарб низ зиёд шуд, яъне тағийир ёфт. Чунин аст алоқамандии байни ҳамзарбҳо ва ҳосили зарб. Яъне ҳангоми кам ё зиёд шудани яке аз ҳамзарбҳо ва бетағийир мондани ҳамзарби дигар ҳосили зарб кам ё зиёд мешавад.

653. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса кунед:

$$16 : 2 = 8$$

$$18 : 2 = 9$$

$$280 : 10 = 28$$

$$280 : 20 = 14$$

Дар ҷуфти якум тақсимшаванда тағийир ёфта, тақсимкунанда бетағийир монд. Аз ин ҳосили тақсим зиёд шуд, яъне тағийир ёфт. Дар ҷуфти дуюм тақсимшавандаҳо якхела буда, тақсимкунанда ду маротиба зиёд аст. Аз ин ҳосили тақсим ду маротиба кам шуд, яъне тағийир ёфт. Ин аст алоқамандии байни тақсимшаванда ва тақсимкунандаю ҳосили тақсим. Яъне ҳангоми афзудани тақсимшаванда ҳосили тақсим зиёд шуда, ҳангоми кам шуданаш кам мешавад. Ҳангоми афзудани тақсимкунанда ҳосили тақсим кам мешавад.

654. Ҳисоб кунед:

$$200 \cdot 10$$

$$300 \cdot 30$$

$$500 \cdot 50$$

$$700 \cdot 30$$

$$200 \cdot 20$$

$$400 \cdot 30$$

$$600 \cdot 50$$

$$700 \cdot 40$$

655. Ҳисоб кунед.

$$200 : 4$$

$$360 : 6$$

$$800 : 20$$

$$6000 : 100$$

$$220 : 4$$

$$360 : 4$$

$$1000 : 20$$

$$6000 : 200$$

Ҳосили тақсим чӣ тавр тағирир ёфт?

К.м

656. Муқоиса кунед ва гӯед, ки ҳосили тақсим чӣ хел тағирир ёфт?

$$32 : 16$$

$$2000 : 100$$

$$2400 : 100$$

$$64 : 32$$

$$1000 : 50$$

$$4800 : 200$$

Хулоса. Агар тақсимшаванда ва тақсимкунандаро ба миқдори баробар зиёд кунем, ҳосили тақсим тағирир намеёбад.

657. Аз майдони наздиҳавлӣ як оила 560 кг, оилаи дуюм 60 кг камтар, оилаи сеюм баробари миқдори оилаи якуму дуюм картошка ҷамъоварӣ кард. Онҳо якҷоя чӣ қадар картошка ҷамъ карданд?

К.э

658. Аз рӯйи қайди мухтасари ҷадвал масъала тартиб дода, онро ҳал кунед.

Шумораи рӯзҳои корӣ	Дар бригадаи якум	Дар бригадаи дуюм	Дар ҳар ду бригада
	?	7 рӯз зиёдтар	47

659. Дарозии арғамчин 40 м аст. Вай ба ду қисм тавре ҷудо шудааст, ки яке аз қисмҳо аз қисми дигара什 4 маротиба зиёд аст. Дарозии ҳар як қисмро ёбед.

660. Ҳисоб кунед:

$$9 : 3$$

$$72 : 8$$

$$60 : 20$$

$$300 : 100$$

$$12 : 3$$

$$72 : 9$$

$$80 : 20$$

$$600 : 200$$

661. Бозии «Кі зудтар?»

Аз рақамҳои 5, 6, 8 истифода бурда 3-той адади серақама, шашрақама ва ҳафтрақама нависед. Як адади шашрақамаро ба синфҳо чудо карда, мавқеи рақамҳоро муайян кунед.

Дарси 79

ЗАРБ БА АДАДХОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

Зарби адади дурақама ба дурақамаро низ дар сутун навишта, ҳисоб кардан осон аст.

Масалан:

$$\begin{array}{r} 25 \\ \times 39 \\ \hline 225 \\ + 75 \\ \hline 975 \end{array}$$

Санчиш:

$$\begin{array}{r} 1) \quad - 975 | 39 \\ \quad \quad 78 | 25 \\ \hline \quad 195 \\ - 195 \\ \hline \quad \quad 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \quad - 975 | 25 \\ \quad \quad 75 | 39 \\ \hline \quad 225 \\ - 225 \\ \hline \quad \quad 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 376 \\ \times 234 \\ \hline 1504 \\ + 1128 \\ \hline 87984 \end{array}$$

Тарзи ҳисобкуй.

Ҳамзарбҳо ададҳои дурақама. Зарб меқунем: аввал воҳиди ҳамзарби дуюмро ба ҳамзарби якум зарб карда, ҳосили зарби нопурраи якум 225-ро ҳосил кардем. Сипас, бо хонаи даҳии ҳамзарби дуюм 3 ҳамзарби якумро зарб карда, зарби нопурраи дуюм 75-ро ҳосил кардем. Ҳангоми бо даҳихо зарб кардан ҳосили зарби нопурраи дуюм аз зери даҳӣ навишта мешавад. Ҳосили зарби нопурраи якум – 225 ва дуюм – 75-ро ҷамъ кардем 975 ҳосил шуд.

Ҷавобашибро меҳонем: 975 – ҳосили зарби пурра аст. Зарби адади серақама ба адади серақама низ ҳамин тавр иҷро карда мешавад.

К.М

662. Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} \times 74 \\ 26 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 93 \\ 37 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 58 \\ 43 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 875 \\ 843 \\ \hline \end{array}$$

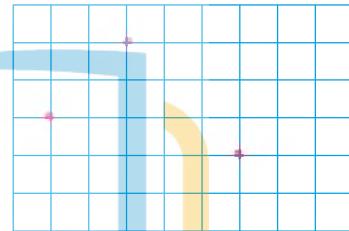
$$\begin{array}{r} \times 992 \\ 641 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 631 \\ 641 \\ \hline \end{array}$$

663. 1) Квадрати дилхөх қашед ва қуллаҳои онро бо ҳарфҳо ишора

карда, номи квадрат ва тарафҳои онро нависед.

2) Нуқтаҳоро бо ҳамдигар
пайваст кунед, секунча
ҳосил мешавад. Ба
қуллаҳои секунча ҳарф
гузошта, номи секунча ва
тарафҳояшро нависед.

664. Амалҳоро ичро кунед:

$$(32805 : 9 \cdot 40) - 8472$$

$$720 \cdot 30 : 30 + 720$$

$$560423 - (94 \cdot 28 : 2)$$

$$960 \cdot 20 : 20 - 960$$

Д.М

665. Муодила тартиб дода онро ҳал кунед:

а) Ҳосили зарби адади номаълум ва 50-ро 5 маротиба кам
карданд. Натиҷа 90 ҳосил шуд.б) Тақсимшаванда 357, тақсимкунанда номаълум, ҳосили
тақсим 7 аст.

666. 1) Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} \times 56 \\ 41 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 93 \\ 27 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 789 \\ 324 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 837 \\ 243 \\ \hline \end{array}$$

2) Аз китоб тарзи ҳисобкуниро хонед.

667. Як адад аз шаш ҳазор, дигараш аз шаш садӣ иборат аст. Ин
ададҳо оё ба яқдигар баробаранд? Дар зери ҷавоби дуруст ҳат
кашед.

- а) ҳа в) не

Дарси 80

668. Ҳисоб кунед:

$$29 \cdot 38$$

$$346 \cdot 215$$

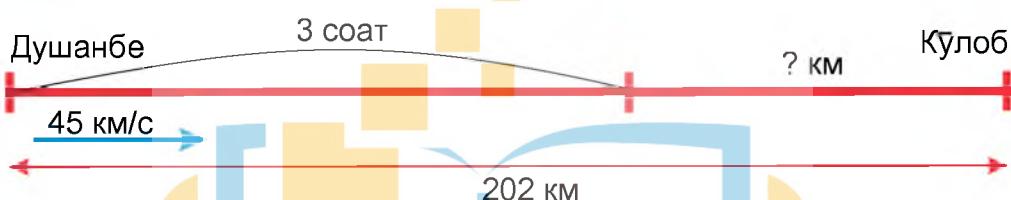
$$3249 \cdot 12$$

$$47 \cdot 25$$

$$239 \cdot 278$$

$$2673 \cdot 23$$

669. Масофаи байни Душанбе ва Кӯлоб 202 км аст. Аз Душанбе автобус бо суръати 45 км/соат ҳаракат карда, 3 соат роҳ рафт. То Кӯлоб боз чанд километр роҳ монд? Боду тарз ҳал кунед.

670. Барои пухтани шир 20 дақиқаю 22 сония ва барои пухтани ширбириңч 4 маротиба зиёд вақт сарф карданд. Ширбириңч дар чанд соату чанд дақиқа ва чанд сония пухтааст?

К.э

671. Аз рақамҳои дохили секунчаҳо 3-то адади серақама, аз рақамҳои дохили квадратҳо 4-то адади чорракама ва аз ҳамаи ин рақамҳо 3-то адади ҳафттрақама нависед ва онҳоро хонед. Ададҳои ҳафттрақамаро ба синфҳо ҷудо кунед. Дар зери синфи якум як хат, синфи дуюм ду хат, синфи сеюм хати мавҷнок кашед.

672. Ҷавоби мисоли якумро истифода бурда, ҷавоби мисоли дуюмро нависед:

$$320 + 80 = 400$$

$$190 - 60 = 130$$

$$25 \cdot 10 = 250$$

$$320 + (80 + 20) =$$

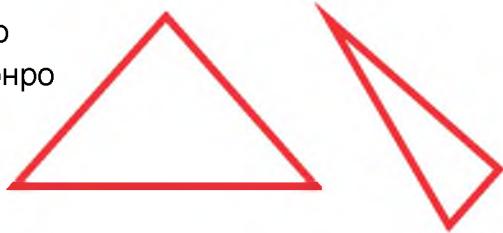
$$190 - (60 - 20) =$$

$$25 \cdot (10 \cdot 2) =$$

Сумма чӣ хел тағиیر ёфт? Фарқ-ҷӣ? Ҳосили зарб-ҷӣ?

673. Тарафҳои секунҷаҳоро чен карда периметрашонро ҳисоб кунед.

К.М

674. Ҳисоб кунед:

$$239 \cdot 463$$

$$4357 \cdot 26$$

$$35143 \cdot 12$$

675. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$1) \ a \cdot 124, \ ҳангоми a = 301$$

$$2) \ 2727 : c, \ ҳангоми c = 101$$

Дарси 81

ТАҚСИМ БА АДАДҲОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

Фаҳмонед, ки тақсим чӣ хел иҷро шуд?

$$\begin{array}{r} 4452 \\ - 424 \\ \hline 212 \\ - 212 \\ \hline 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} | 53 \\ 84 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x 84 \\ 53 \\ \hline + 252 \\ \hline 4452 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 54782 \\ - 516 \\ \hline 318 \\ - 258 \\ \hline 602 \\ - 602 \\ \hline 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} | 86 \\ 637 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} x 637 \\ 86 \\ \hline + 3822 \\ \hline 5096 \\ \hline 54782 \end{array}$$

Дар мисоли 1-ум: хатчай болои 445 нишон медиҳад, ки аввал 445-ро ба 53 тақсим мекунем, чунки 44 аз 53 хурд ($44 < 53$). Тарзи ҳисоббарорӣ: тақсимшаванда ҷоррақама, тақсимкунанда дурақама. 44 аз 53 хурд, 445-ро ба 53-тақсим кардан лозим аст. Дар ҳосили тақсим адади дурақама ҳосил мешавад. Тақсим мекунем: 445-ро на ба 53, балки ба 50 тақсим кунем, 8 мешавад. Онро дар ҳосили тақсим менависем. 53-ро бо 8 зарб кунем, 424 ҳосил мешавад. Аз 445 адади 424-ро тарҳ карда, 21-ро пайдо кардем, ки ин бақия аст. Бақияро бо тақсимкунанда муқоиса мекунем: $21 < 53$.

Тақсимро давом медиҳем.

21 дахию 2 воҳид 212 – ин дуюм тақсимшавандай нопурра аст. 21-ро ба 5 тақсим кунем, 4-тогӣ мерасад. 53-ро ба 4 зарб кунем 212 ҳосил мешавад. 4-ро дар ҳосили тақсим менависем. Тарҳ мекунем: аз 212 адади 212-ро тарҳ кунем 0 ҳосил мешавад. Ин нишон медиҳад, ки ичрои амали тақсим ба охир расидааст. 84 ҳосили тақсим мебошад.

Чаро ҳосили зарби дуюми нопурра (432) дар зери ҳосили

$$\begin{array}{r}
 46224 \\
 - 432 \\
 \hline
 3024 \\
 - 3024 \\
 \hline
 0
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 \text{Санчиш:} \\
 \times 432 \\
 \hline
 107 \\
 \hline
 3024 \\
 + 432 \\
 \hline
 46224
 \end{array}$$

зарби нопурраи якум (3024) аз зери садиҳо навишта шуд? Барои санчиш ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда зарб кардем, тақсимшаванд ҳосил шуд. Ҳамин тавр, ададҳои панҷрақама ва шашрақама ба адади серақама тақсим карда мешаванд.

К.М

676. Тақсимро ичро кунед ва санҷед:

$$936 : 78$$

$$2014 : 38$$

$$5035 : 95$$

$$216 : 12$$

$$4028 : 53$$

$$8904 : 53$$

$$2448 : 12$$

$$46224 : 432$$

$$178353 : 171$$

?

677. Периметри росткунча 24 см аст. Бари росткунча 4 см, мебошад. Дарозии росткунчаро ёбед.

678. Хочагӣ ба осиёб 675 сантнер гандум, назар ба ин 75 сантнер камтар ҷав ва назар ба ҷав 63 сантнер зиёдтар арзан бурд. Хочагӣ ба осиёб чӣ қадар ғалла бурдааст?

679. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$26 \cdot x = 26 \cdot 3 \quad (3520 - x) : 24 = 144 \quad x + 80 = 8240 : 40$$

К.Э

680. *Шифоҳӣ.*

1) Якчанд адади дурақамаро номбар кунед, ки онҳо ба адади дурақама бе бақия тақсим шаванд.

Намуна: $84 : 21 = 4$.

2) Якчанд адади дурақамаро номбар кунед, ки онҳо ба адади дурақама бо бақия тақсим шаванд.

Намуна: $97 : 41 = 2$ (б. 15).

681. Агар мөшинин боркаш дар 3 соат 156 км масофаро тай кунад, вай бо қадом суръат ҳаракат кардааст?

682. Амали тақсимро ичро кунед ва онро санҷед:

$$144 : 12$$

$$288 : 24$$

$$275 : 25$$

$$550 : 25$$

$$3\,672 : 36$$

$$1\,836 : 18$$

683. Дарозии порчаи АС ба 10 см баробар аст. Дарозии порчаи АВ назар ба порчаи АС 2 маротиба хурд аст. Дарозии порчаи АВ-ро ёбед. Порчаҳои АВ ва АС-ро дар дафтар тасвир кунед.

Дарси 82

684. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

$$589 : 73$$

$$658 : 69$$

$$447 : 55$$

$$892 : 64$$

$$324 : 91$$

$$559 : 61$$

685. Амалҳоро ичро кунед:

$$463\,650 : 50 + 270 : 30$$

$$768 : 96 + 996 \cdot 5$$

$$270 : 45 + 128 : 32$$

$$(7945 \cdot 5) - 3990 : 3$$

$$(525 : 25) + 768 : 24$$

$$848 : 16 + 840 : 12$$

686. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$7777 : x = 9999 : 99$$

$$(454 + x) : 7 = 100$$

$$34 \cdot x = 6868$$

$$(60 - x) : 2 = 25$$

?

687. Мошини сабукрав дар 100 км 10 литр бензин сарф мекунад. Барои тай намудани 1300 км чанд литр бензин сарф мешавад? Муодила тартиб дода масъаларо ҳал кунед.

688. Периметри майдони варзишӣ 320 метр буда, дарозиаш 100 метр аст. Бари майдони варзиширо муйян кунед.

689. Аз нӯҳ як ҳиссаи адади 135 ва ҳаштаки адади 320-ро ёбед.
690. Ададеро ба 16 ҳиссаи баробар тақсим намуда, адади 48-ро ҳосил намуданд. Ин адад чанд аст?
691. Ададеро ба 100 тақсим карда дар ҳосили тақсим 50-ро ҳосил карданд. Ин ададро муайян кунед.
692. Ҷадвалро пур кунед:

Тақсимшаванд	235480	262770	41925	6464
Тақсимкунанд	58	57	63	64
Ҳосили тақсим				101
Бақия				0

693. Ҳисоб кунед:

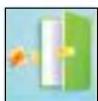
$$24 \cdot 30 + 3240 : 3$$

$$1280 : 2 - 18 \cdot 30$$

$$5555 : 55 - 2222 : 101$$

$$105 \cdot 30 + 5005 : 5$$

Қисми ҳамворӣ, ки дар дохили фигура ҷойгир аст масоҳати фигура мебошад. Масоҳати фигураҳоро чен кардан мумкин аст. Ба сифати воҳиди ченаки масоҳат, масоҳати квадрате қабул карда шудааст, ки тарафи он 1 м аст. Чунин квадрат воҳидӣ ном дорад. Масоҳати ин квадрат ҳамчун 1 метри квадратӣ қабул шудааст. Ин масоҳат ин тавр навишта мешавад: $1 \text{ м} \cdot 1 \text{ м} = 1 \text{ м кв.}$ (тарафи рости ин баробарӣ ин тавр хонда мешавад: як метри квадратӣ). Агар метрро ба миллиметр, сантиметр, детсиметр баргардонем, он гоҳ масоҳат бо миллиметри квадратӣ, сантиметри квадратӣ, детсиметри квадратӣ ифода карда мешавад.

$$1 \text{ м кв.} = 1 \text{ м} \cdot 1 \text{ м} = 1000 \text{ мм} \cdot 1000 \text{ мм} = 1000000 \text{ мм кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 100 \text{ см} \cdot 100 \text{ см} = 10000 \text{ см кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 10 \text{ дм} \cdot 10 \text{ дм} = 100 \text{ дм кв.}$$

Як километри квадратӣ масоҳати квадратест, ки тарафаш 1 километр аст. Масоҳати ҷойҳои калон, ба монанди ноҳия, вилоят ва давлатҳо бо километри квадратӣ (км. кв) муайян карда мешавад.

$$1 \text{ км кв.} = 1000000 \text{ м кв.}$$

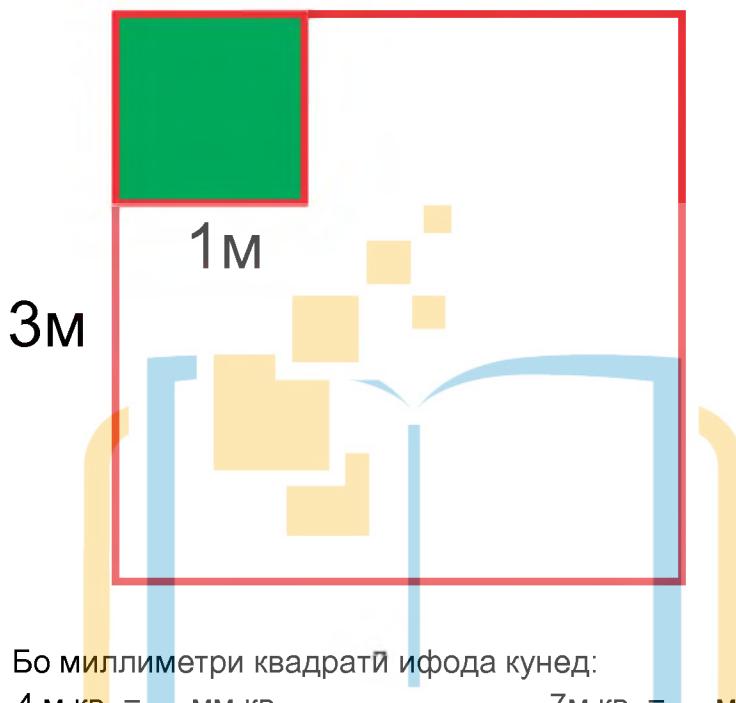
Воҳиди дигари масоҳат ин гектар (га) мебошад.

$$1 \text{ га} = 10000 \text{ м кв.}, \quad 1 \text{ га} = 100 \text{ ар}$$

Як гектар масоҳати квадратест, ки тарафаш 100 м аст. Сотих (арам) масоҳатест, ки ба 100 м кв. баробар аст. Ин масоҳат ба масоҳати квадрати тарафаш 10 м баробар аст. Мухтасар (ар) навишта мешавад.

$$1 \text{ ар} = 100 \text{ м кв.}$$

694. Тарафи квадрат 3 м аст. Дар он чандто квадрати вохидй чойгир шуда метавонад?

695. Бо миллиметри квадратй ифода кунед:

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

696. Бо сантиметри квадратй ифода кунед:

$$2 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$4 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$6 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

697. Ифода кунед:

$$3000000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$600 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$5000000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$2 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$3 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

698. Квадрати тарафаш 4 м буда аз чандто квадрати вохидй иборат аст?

699. Ифода кунед:

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$8 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

ЧАДВАЛИ МАСОҲАТ

1) Воҳидҳои ченакҳои дарозиро номбар кунед.

2) Ҷадвали ченакҳои дарозиро хонед. Ҷадвали ченакҳои масоҳат ба ҷадвали ченакҳои дарозӣ вобаста аст.

Сантиметри квадратиро бо см кв., дектиметри квадратиро бо дм.кв., метри квадратиро бо м кв., километри квадратиро бо км.кв ишора мекунанд.

Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ

$$1 \text{ см} = 10 \text{ мм}$$

$$1 \text{ дм} = 10 \text{ см}$$

$$1 \text{ м} = 10 \text{ дм}$$

$$1 \text{ м} = 100 \text{ см}$$

$$1 \text{ км} = 1000 \text{ м}$$

Воҳидҳои дарозӣ:

ММ, СМ, ДМ, М, КМ.

Хулоса. Агар тарафи квадрат 10 мм бошад, масоҳаташ 100 мм кв. мешавад. Агар ин ададро бо см.кв иваз кунем, он гоҳ $100 \text{ мм кв.} = 1 \text{ см кв.}$ мешавад, чунки $10 \text{ мм} = 1 \text{ см}$ аст. Агар тарафи квадрат 10 см бошад, масоҳаташ 100 см кв. мешавад. Агар ин ададро бо дм кв. иваз кунем, он гоҳ $100 \text{ см кв.} = 1 \text{ дм кв.}$ мешавад, чунки $10 \text{ см} = 1 \text{ дм}$. Тарафи квадрат 100 см бошад, масоҳаташ 10000 см кв. мешавад. Агар ин ададро бо метри квадратӣ иваз кунем, он гоҳ $10000 \text{ см кв.} = 1 \text{ м кв.}$ мешавад.

Ҷадвали воҳидҳои масоҳат

$$1 \text{ см кв.} = 100 \text{ мм кв.}$$

$$1 \text{ дм кв.} = 100 \text{ см кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 100 \text{ дм кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 10000 \text{ см кв.}$$

$$1 \text{ км кв.} = 1000000 \text{ м кв.}$$

Воҳидҳои масоҳат:

ММ кв., СМ кв., ДМ кв., М кв., КМ кв.

700. 1) Тарафи квадрат 20 см аст. Ин квадрат аз чандто квадрати воҳидӣ иборат аст?
- 2) Бари пардаи хона 5 м, баландиаш 3 м аст. Периметри пардаро ёбед. Натиҷаро бо дм. ифода намоед.

701. Ифода кунед:

$$3 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$2 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$300 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$6 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$5 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$800 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

702. Бозии «Кї зудтар ба марра мерасад?»

703. Тақсими бақиядорро ичро кунед ва дурустиашро санчед:

$$468721 : 744$$

$$1488746 : 744$$

$$174098 : 468$$

Тақсими бақиядор чй тавр санчида мешавад?

704. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санчед:

$$692604 : 212$$

$$1696636 : 212$$

$$646646 : 646$$

$$313313 : 313$$

$$2262602 : 202$$

$$505505 : 101$$

705. Ҷадвалро пур кунед:

a	60	65	70	75	80
b	5	5	5	5	5
$a \cdot b$				365	
$a : b$				15	

1 км кв. = 1000000 м кв.

1000000 мм кв. = 1 м кв.

10000 мм кв. = 1 дм кв.

100 мм кв. = 1 см кв.

706. Ба детсиметри квадратй ифода кунед:

20000 мм кв. = ... дм кв.

400000 мм кв. = ... дм кв.

30000 мм кв. = ... дм кв.

660000 мм кв. = ... дм кв.

Намуна:

$$770000 \text{ мм.кв} = 77 \text{ дм.кв}$$

707. Ба миллиметри квадратй ифода кунед:

2 дм кв. = ... мм кв.

15 дм кв. = ... мм кв.

5 дм кв. = ... мм кв.

40 дм кв. = ... мм кв.

9 дм кв. = ... мм кв.

50 дм кв. = ... мм кв.

708. Хисоб кунед:

3 дм кв. + 645 мм кв.

8 дм кв. – 20000 мм кв.

6 дм кв. + 1648 мм кв.

10 дм кв. – 15000 мм кв.

Намуна:

$$20 \text{ дм кв.} + 945 \text{ мм кв.} = 200000 \text{ мм кв.} + 945 \text{ мм кв.} =$$

$$= 200945 \text{ мм кв.}$$

709. То 1 см.кв пурра кунед:

1	50 мм.кв	99 мм.кв	43 мм.кв	5 мм.кв	56 мм.кв
см.кв.				95 мм.кв	

710. *Шифохай*

1) Масоҳати 125 сантиметри квадратиро 4 маротиба,

8 маротиба ва 16 маротиба зиёд кунед.

Натиҷаро бо детсиметри квадратй ифода кунед.

2) 10 дм кв. назар ба 100 дм кв. чанд маротиба кам аст?

711. Масоҳатҳои додашударо бо тартиби афзуншавӣ нависед.

5 м кв.,

5 дм кв.,

5 см кв.,

555 дм кв.

712. Ифода кунед:

$$1 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$4 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$10 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

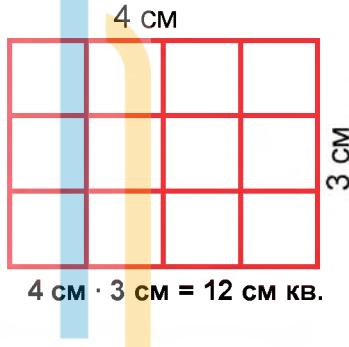
713. То 1 км кв. пурра кунед:

1 км кв.	500000 м кв.	999999 м кв.	346851 м кв.
		1 м кв.	

Дарси 86

Дарозии росткунча 4 см ва бараш 3 см аст. Дарозиро ба 4 қисм ва барро ба 3 қисми баробар чудо карда, охирҳои қисмҳоро бо ҳам пайваст кардем. Чандто квадрати воҳидӣ ҳосил шуд? Ҳисоб карда мебинем, ки квадратҳои воҳидӣ 12-тоанд. Яъне масоҳати росткунчаба 12 см кв. баробар аст.

Масоҳати росткунча ба ҳосили зарби дарозӣ ва бараш баробар аст.

Формулаи масоҳат

$$S = a \cdot b$$

S – масоҳат

a – дарозӣ

b – бар

714. Дарозии тарафҳои росткунча ба 8 см ва 6 см баробар аст. Ин росткунчаро дар дафтар тасвир намуда онро ба квадратҳои воҳидӣ чудо кунед. Муайян кунед, ки ин росткунча чандто квадрати воҳидӣ дорад? Масоҳати ин росткунчаро ёбед.

715. Дарозии дафтар 20 см бараش 16 см аст. Масоҳати рўйи дафтарро ёбед.

Навишти кўтоҳ:

$$a = 20 \text{ см}$$

$$b = 16 \text{ см}$$

$$S = ?$$

Ҳал:

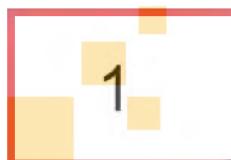
$$S = a \cdot b$$

$$S = 20 \text{ см} \cdot 16 \text{ см} = 320 \text{ см кв.}$$

Чавоб: 320 см кв.

716. Дар асоси ченкунини тарафҳои фигураҳои додашуда чадвалро пур кунед.

Рақами	росткунча	Дарозӣ (см)	Бар (см)	Масоҳат (см.кв)
1				
2				

К.М

717. Масоҳати росткунча S -ро аз рўйи тарафҳои он а ва b ҳисоб кунед.

$$a = 135 \text{ м} \quad b = 27 \text{ м}$$

$$a = 254 \text{ м} \quad b = 18 \text{ км}$$

$$a = 423 \text{ см} \quad b = 25 \text{ м}$$

Намуна: $a = 423 \text{ см}, b = 15 \text{ м}$

$$b = 15 \text{ м} = 1500 \text{ см}$$

$$S = a \cdot b = 423 \text{ см} \cdot 1500 \text{ см} = 634500 \text{ см кв.}$$

718. Ифода кунед:

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.} \quad 4 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.} \quad 7 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

719. Бо м.кв ифода кунед:

$$30000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.} \quad 80000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

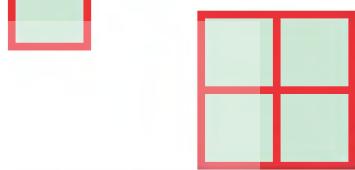
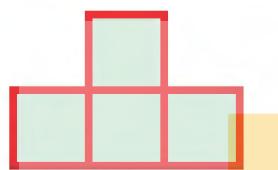
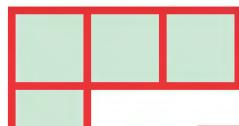
$$60000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.} \quad 10000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

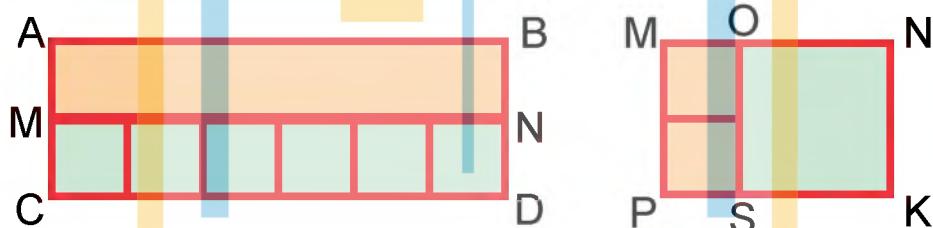
720. Росткунчаеро тасвир кунед, ки дарозиаш 2 см ва бараши 4 см бошад. Масоҳат ва периметри росткунчаро ёбед.

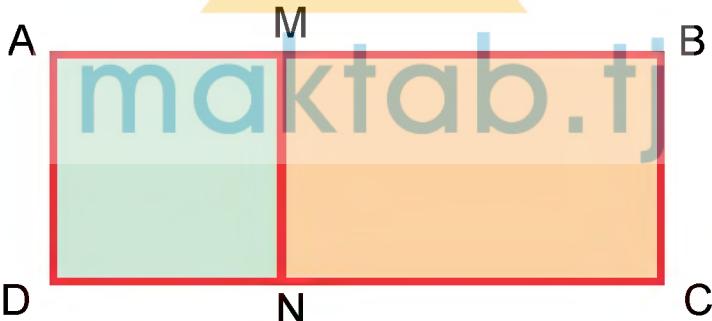
721. Муайян кунед, ки оё масоҳати фигураҳои зерин ба ҳамдигар баробаранд?

722. Масоҳати росткунчаҳоро ёбед. Росткунчаҳои ABNM ва ABDC аз чанд квадрати воҳидӣ иборатанд? Росткунчаи MOSP ва квадрати ONKS-чӣ?

723. Масоҳати росткунчаи AMND ва росткунчаи MBCN-ро ёбед. Оё масоҳати росткунчаи ABCD ба суммаи масоҳатҳои росткунчаҳои MNDA ва MBCN баробар шуда метавонад?

724. Масоҳати росткунча ба 32 см² баробар аст. Дарозии росткунча 8 см аст. Бари росткунҷаро ёбед.

725. Шифоҳӣ. Масоҳати фарши росткунҷашакли ду хонаро ёбед.
Андозаи фаршҳо дар ҷадвали зерин оварда шудааст:

Хонаҳо	Дарозӣ (м)	Бар (м)	Масоҳат (м кв.)
якум	7 м	4 м	
дуюм	6 м	4 м	

726. Ҷадвалро пур кунед:

Рақами росткунҷа	1	2	3	4
Дарозӣ (см)	36	24	15	8
Бар (см)	2	4	5	6
Периметр (см)				
Масоҳат (см кв.)				

727. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 60) \cdot 7 = 7070$$

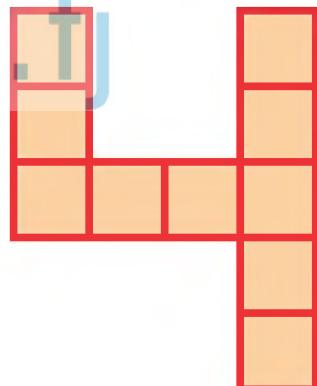
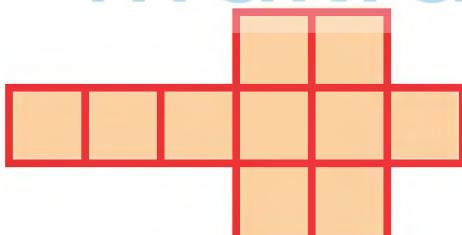
$$(40 + x) \cdot 6 = 1818$$

$$(x - 50) : 2 = 50$$

$$(90 - x) : 2 = 40$$

728. Ин фигураҳо ба ҷандо квадратҷаи воҳидӣ ҷудо карда шудаанд? Масоҳати ҳар як фигуруро ёбед. Оё масоҳати фигураҳо баробаранд?

Чӣ тавре медонем, росткунчае, ки тарафҳояш ба ҳамдигар баробаранд, квадрат ном дорад. Агар дар формулаи масоҳати росткунча инро ба эътибор гирем, яъне дар формулаи $S = a \cdot b$, $a = b$ гузорем, он гоҳ формулаи масоҳати квадрат $S = a \cdot a$ мешавад. Ҳамин тариқ, барои ёфтани масоҳати квадрат тарафи онро ба худаш зарб кардан даркор аст.

Масъала:

Дарозии тарафи квадрат ба 6 см баробар аст. Ин квадрат чандто квадрати воҳидӣ дорад. Дар расми овардашуда ҳисоб карда мебинем, ки квадратҳои воҳидӣ 36-тоанд. Яъне, масоҳати квадрат ба 36 м² баробар аст. Аз тарафи дигар $6 \cdot 6 = 36$ аст. Тарафи квадратро бо ҳарфи a ишора мекунем ва барои ёфтани масоҳат аз формулаи масоҳати квадрат

$$S = a \cdot a$$

истифода мебарем:

Навишти кӯтоҳ:

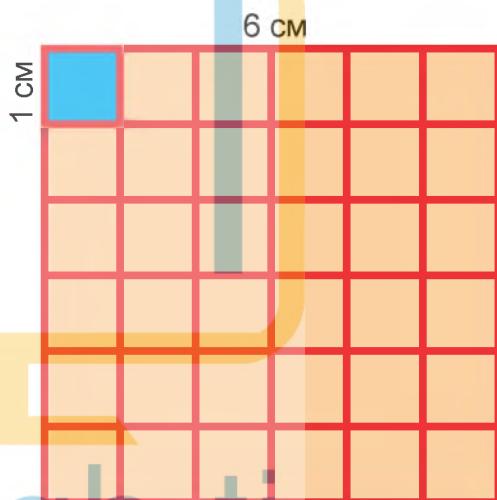
$$a = 6 \text{ см}$$

$$\text{Ҳал: } S = a \cdot a = 6 \text{ см} \cdot 6 \text{ см} = 36 \text{ см}^2.$$

Ҷавоб: 36 см².

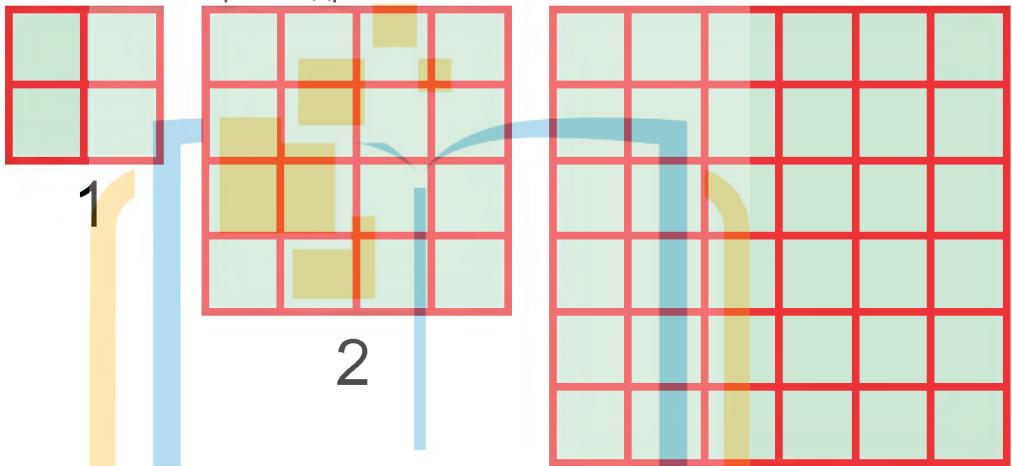
Дар мисоли ҳалли масъала дидем, ки формулаи масоҳати квадрат дуруст аст.

729. Тарафи квадрат 10 см мебошад. Масоҳат ва периметри квадратро ёбед.
730. Периметри квадрат 40 м аст. Тараф ва масоҳати квадратро ёбед.

731. Майдони варзишии волейбол чй қадар масоҳат дорад, агар бараш 8 м ва дарозиаш 8 м зиёдтар бошад? Оё майдони волейболро ба ду квадрат ҷудо кардан мумкин аст? Масоҳати квадратшакли майдони волейболро ёбед.

732. 1) Масоҳати фигураи якум 4 см кв. (Эзоҳ: масоҳати 4 катаки дафтар ба 1 см кв. баробар аст). Масоҳати фигураи дуюм чанд сантиметри квадратӣ мешавад? Масоҳати фигураи сеюм чанд сантиметри квадратӣ аст?

2) Масоҳати ин фигураго ёбед.

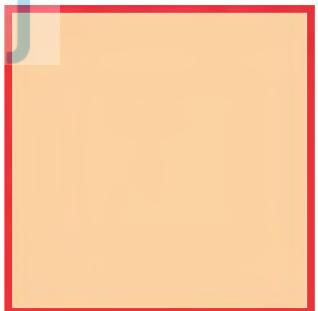
733. 1) Тарави квадратҳоро чен кунед ва ҷадвалро пур кунед.

2

3

2) Масоҳати квадратҳоро ёбед.

Рақами квадрат	Тарафи квадрат (см)	Масоҳат (см.кв)
1		
2		
3		

К.М

734. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$7 \cdot 9 : x = 7$$

$$x \cdot 6 = 206 \cdot 6$$

735. Квадрати тарафаш 12-сантиметра кашед. Дар он квадратҳои воҳидиро нишон дода, миқдори онҳоро ҳисоб кунед. Масоҳати ин квадратро аз рӯйи формула ёбед.

736. Амалҳоро ичро кунед:

$$(20200 - 9895) : 9 \cdot 102$$

$$(456 \cdot 307 + 18240) : 76$$

Дарси 89

737. Дар гармхонаи гулпарварӣ 240 қаламчаи гули садбарг парвариш мекарданд. Аз ин гулҳо $\frac{1}{4}$ ҳиссааш зард, $\frac{1}{6}$ ҳиссааш сафед, боқимондааш гули сурҳ буд. Дар гармхона чандто қаламчаи гули сурҳ буд?

?

738. Дарозии росткунҷа 8 см ва бари он 1 см аст. Периметр ва масоҳати росткунҷаро ёбед. Формулаи периметри росткунҷа ва баъд формулаи масоҳати росткунҷаро истифода кунед.

739. Амалхоро ичро кунед:
- $$(37540 - 2896) \cdot 0 + 738845 = 60440 \cdot 4 \cdot 27$$
- $$(12370 - 6370) : 300 + 5986 = 60440 : 8 \cdot 31$$
740. **Шифоҳӣ.**
- 1) $\frac{1}{4}$ ҳиссаи агадҳои 8000, 6400, 3600-ро ёбед.
  - 2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи агад ба: 40, 90, 200 баробар аст. Ҳуди агадро ёбед.

К.Э

741. **Шифоҳӣ.** Аз рӯйи чадвал се масъала тартиб дода, онҳоро ҳал кунед.

Дарозӣ (м)	Бар (м)	Масоҳат (м кв.)
14	10	?
?	10	140
14	?	140

Оё масъалаҳои дуюму сеюм ба масъалаи якум баръакс шуда метавонанд?

742. Шумо дар чадвал дарозии бузургтарин дарёҳои ҷаҳонро мебинед:

Дарёҳо	Дарозӣ (км)
Нил	6670
Амур	4444
Об	5409
Амазонка	6448

Аз нақша истифода бурда, диаграмма созед.

743. Дарозии толори варзиши мактаб 24 метр, бараш 8 метр кӯтоҳтар аст. Масоҳати толори варзишро ёбед.
744. Росткунчаи дарозиаш 4 см ва бараш 2 сантиметро бурида, оред. Квадрати тарафаш 6 сантиметро бурида, оред.

Агар ду қуллаи муқобили росткунчаро бо хати рост пайваст кунем, он гоҳ росткунча ба ду секунчаи росткунча ҷудо мешавад.

Аз сабаби бо ҳам баробар будани тарафҳои муқобили росткунча тарафҳои ин секунчаҳо бо ҳамдигар баробаранд. Масоҳати секунчаҳо низ ба ҳам баробар мешаванд: онҳо ба нисфи масоҳати росткунча баробаранд. **Масоҳати секунчаи росткунча ба нисфи ҳосили зарби тарафҳое, ки кунци ростро ташкил медиҳанд, баробар аст.**

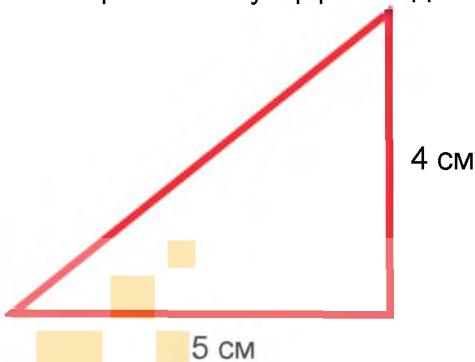

Тарафҳои кунци рости секунчаи росткунча ба 3 см ва 4 см баробаранд. Масоҳаташро ёбед.

Ҳал: Мувофиқи формулаи масоҳати секунчаи росткунча

$$S = a \cdot b : 2 = 3 \text{ см} \cdot 4 \text{ см} : 2 = 12 \text{ см кв.} : 2 = 6 \text{ см кв.}$$

745. Тарафҳои кунчи рости секунчаи росткунча ба 5 см ва 4 см баробар аст. Масоҳати ин секунчаро ёбед.

746. Масоҳати секунча 15 м^2 аст. Дарозии яке аз тарафҳои кунчи рости он 5 м мебошад. Дарозии дигар тарафи кунчи рост ёфта шавад.

747. Масоҳати росткунча 16 дм^2 аст. Масоҳати секунчаҳои росткунчае, ки дар натиҷаи пайваст кардани ду қуллаи росткунча ҳосил мешаванд, чанд сантиметри квадратӣ аст?

748. Тарафҳои секунчаи росткунча чунинанд: $a = 2 \text{ м}$, $b = 30 \text{ дм}$; $a = 40 \text{ мм}$, $b = 2 \text{ см}$; $a = 16 \text{ см}$, $b = 6 \text{ дм}$. Масоҳати ин секунчаҳо ёфта шавад.

749. Тарафҳои кунчи рости яке аз секунчаи росткунча 2 дм ва 12 см , тарафҳои секунчаи дигар 60 см ва 4 см аст. Доир ба масоҳати онҳо чӣ гуфтан мумкин аст? Оё масоҳати секунчаҳо баробаранд?

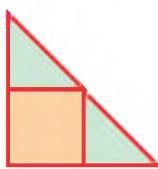
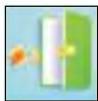

750. Тарафҳои кунчи рости секунчаи росткунча 3 м ва 7 м аст. Тарафҳои кунчи рости секунчаи дигар 400 см ва 5 метр аст. Масоҳати кадоме аз онҳо калон мебошад?

751. 1) Дар дафтар росткунчаеро тасвир кунед, ки дарозии тарафҳояш 7 см ва 4 см бошад. Масоҳати ин росткунчаро ёбед.
2) Ду қуллаи муқобили ин росткунчаро пайваст намуда масоҳати секунчаҳои росткунчаро ёбед.

Дарси 91

Тарафҳои секунчаро, ки кунчи ростро ташкил медиҳанд, чен кунед. Ҳар яки ин тарафҳо ба 2 см баробар аст. Дар дохили он квадрате созед, ки қуллаҳояш дар тарафҳои секунча ҷойгиранд. Ҷаро ин квадрат воҳидӣ аст? Секунчай росткунча ба як квадрат ва ду секунчай росткунча ҷудо карда шуд. Секунчаҳои ҳосилшударо аз рӯйи тарафи ба кунҷҳои рост муқобилбуда пайваст намуда боз як квадрат ҳосил мекунем. Масоҳати секунча ба $s = 2 \cdot 2 : 2 = 2 \text{ см}^2$ баробар аст. Ин масоҳат ба суммаи масоҳатҳои квадрати воҳидӣ ва секунчаҳои росткунча баробар мебошад. Пас масоҳати ҳар ду секунчай росткунча 1 см² аст. Ин секунчаҳо баробарпаҳлу буда, паҳлуюшон ба 1 см баробар аст. Яъне аз ин ду секунча як квадрати воҳидӣ соҳтан мумкин аст.

752. Муайян кунед, ки масоҳати ин фигураҳо чанд сантиметри квадратӣ аст?

753. Аз картон ду секунчай масоҳаташон 2 см квадратӣ буред. Аз ин ду секунча як квадрат созед. Дарозии тарафҳои квадратро чен кунед. Масоҳати квадратро ёбед. Масоҳати квадрат ба масоҳати ду секунчай росткунча баробар аст ё не?

754. Тарафҳои кунчи рости секунчай росткунча ба 2 см ва 4 см баробар аст. Масоҳати ин секунчаро ёбед.

755. Росткунчай дарозиаш 4 см ва 2 см-ро тасвир намоед. Онро ба ду секунчай росткунча ҷудо намуда, масоҳати секунчаҳоро ёбед.

756. Масоҳати квадрат 36 см кв. аст. Масоҳати секунчаҳои росткунчаро, ки дар натиҷаи пайваст кардани қуллаҳои муқобил пайдо мешаванд, ёбед.

757. 1) Квадрати масоҳаташ 64 см кв. тасвир намуда, аз рӯйи он масоҳати секунчаи росткунчаро муайян кунед.

2) Аз коғаз росткунчай дарозиаш 16 см ва бараши 18-сантиметрӣ бурида оред.

Дарси 92

758. Ифода кунед:

$$600 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$2500 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$1200 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

759. Росткунчай тайёркардаатонро дар рӯйи миз гузоред ва масоҳаташро ёбед. Росткунчаро аз рӯйи кунҷҳои муқобил ду қат кунед ва буред. Секунчаҳоро рӯйи ҳамдигар гузоред. Секунчаҳо яхела ва бо ҳамдигар баробаранд. Масоҳати як секунча чанд сантиметри квадратӣ будааст? Масоҳати дуто чунин секунча чанд сантиметри квадратӣ мешавад? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

760. Масоҳати росткунчаро аз рӯйи тарафҳои a ва b ёбед:

$$a = 125 \text{ м}$$

$$b = 25 \text{ м}$$

$$a = 550 \text{ км}$$

$$b = 18 \text{ км}$$

$$a = 323 \text{ м}$$

$$b = 18 \text{ мм}$$

761. Бо миллиметри квадратӣ ифода кунед:

$$8 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$2 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$12 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$7 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

762. Ҳисоб кунед:

$$32653 \text{ дм кв.} + 86754 \text{ дм кв.}$$

$$1 \text{ дм кв.} + 50 \text{ см кв.}$$

$$785634 \text{ дм кв.} - 423156 \text{ дм кв.}$$

$$3 \text{ дм кв.} + 3 \text{ см кв.}$$

763. Амалҳоро иҷро кунед ва дурустии онҳоро санҷед:

$$237809 + 18358$$

$$206954 : 506$$

$$6574 \cdot 6 + 24397$$

$$705602 - 45\ 797$$

$$4276 \cdot 34$$

$$8424 : 6 + 35\ 273$$

764. Квадрате кашед, ки периметраш ба 24 см баробар бошад.
Масоҳати квадратро ёбед.

765. Шифоҳӣ.

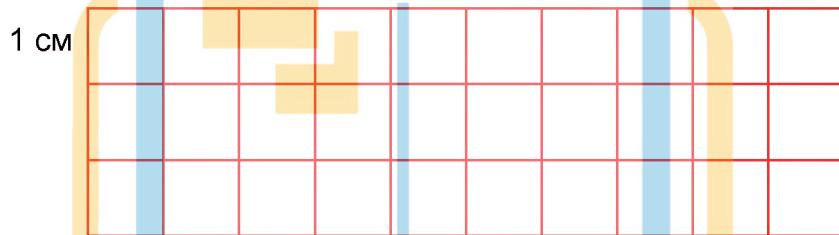
10 дона себро ба 8 нафар чунон тақсим кунед, ки ба ҳама баробар расад.

Дарси 93

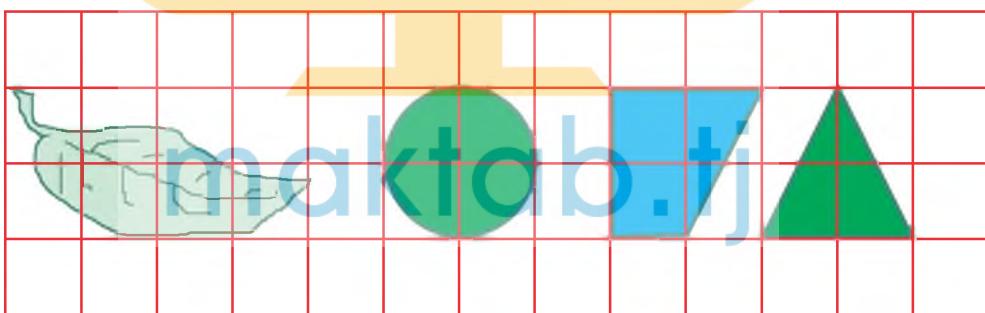
ПАЛЕТКА ВА ИСТИФОДАИ ОН

Масоҳати фигураҳоеро, ки шакли росткунча ва ё квадратро надоранд, бо палетка муайян кардан мумкин аст. Палетка аз коғази шаффофф соҳта шуда, аз квадратҳои тарафҳояш 1-сантиเมตรӣ иборат аст. Масалан, ин фигура 30-то квадрати

тарафҳояш 1-сантиметрӣ дорад. Масоҳати ин фигура ба 30 сантиметри квадратӣ баробар аст. Аз рӯйи палетка масоҳати барг, доира, чоркунча ва секунчаро ҳисоб кунед.

Барг, доира, секунча, чоркунча ва монанди инҳо шакли росткунча ва квадрат надоранд. Бинобар ин масоҳати онҳо бо палетка ҳисоб карда мешавад. Масалан, масоҳати барг чунин ҳисоб карда мешавад.

Масоҳати як катаки палетка ба 1 см кв. баробар аст. Чуноне ки аз расм дида мешавад, барг қарип 2-то катаки пурра, яъне 2 см кв. ва 2-то катаки нопурраро (нимтогиро) ишғол менамояд. Агар 2-то катаки нопурраро 1-то катаки пурра ҳисоб кунем, масоҳаташ 1 см кв. мешавад. 2 см кв.-ро ба 1 см кв. ҷамъ кунем, 3 см кв. мешавад.

Ҷавоб: Масоҳати барг 3 см кв. аст.

Ба ин монанд масоҳати доира, чоркунча ва секунчаро аз рӯйи катакҳои палетка ҳисоб кунед.

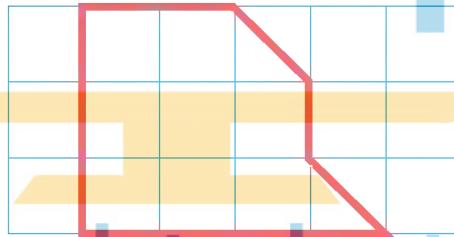
766. Палеткаро дар рӯйи дasti чап гузоред: аввал катакҳои пурра, сонӣ нопурраашро ҳисоб карда, масоҳати рӯйи дasti чапро муайян кунед. Масоҳати ҷар ду дастатон ҷанд сантиметри квадратӣ мешавад?

Паррандаи аз ҳама хурдтарин дар дунё калибра мебошад. Масоҳати бадани ин парранда 5 см кв. аст. Ин парранда дар дasti шумо ҷойгир шуда метавонад?

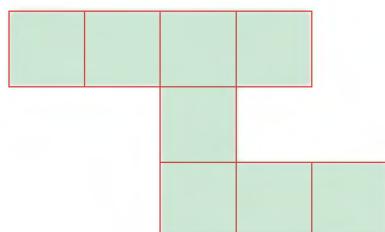

767. Аз рӯйи палетка масоҳати шашкунчаро ёбед.

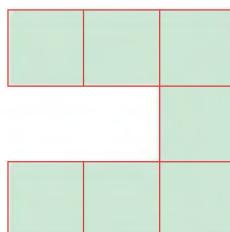

768. 1) Масоҳати ин фигураҳоро ҳисоб кунед.

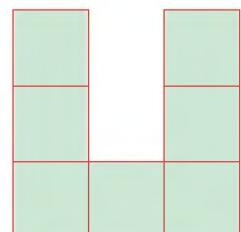
A

B

C

К.М

2) Кадоме аз ин фигураҳо масоҳати якхела доранд?

А ва В

А ва С

В ва С

769. Масоҳати росткунча 48 см.² мебошад. Дарозии росткунча ба 8 см баробар аст. Бари росткунҷаро муайян кунед.

770. Масоҳати фигураҳоро аз рӯйи палетка ҳисоб кунед.

Боби 9. ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ БУЗУРГИҲО. МИЛЛИАРД

Даро 94

ЗАРБИ БУЗУРГИҲО БА АДАД

771. Дар як сония садо дар ҳаво ба масофаи 330 м паҳн мешавад. Адади 330 м-ро бо детсиметр ифода кунед.

772. 1) Шумо ба чамъ ва тарҳи бузургиҳо шинос ҳастед.

Масалан:

$$50 \text{ кг} + 20 \text{ кг} = 70 \text{ кг}, \quad 42 \text{ кг} - 3 \text{ кг} = 39 \text{ кг}$$

Зарби бузургиҳо ба адад ба мисли зарби адад ба адад ичро мешавад. $4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$.

2) Ифодаро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои 4 кг 217 г ва 2; адади 4 кг 217 г-ро 2 маротиба зиёд кардан.

Тарзи ҳисобкунӣ. Ифодаро навишта, ҳамзарби якумро бо бузургиҳои якхела иваз намуда, сипас онро дар сутун навишта, ҳисоб кардан қулай аст.

Масалан:

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} = 4217 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 434 \text{ г} - ҳосили зарб$$

$$\times 4217 \text{ г}$$

$$\begin{array}{r} \\ \\ \\ \\ \hline & 2 \\ \hline & 8434 \text{ г} \end{array}$$

К.М

773. 3 дм 2 см · 4   9 м 23 см · 3   2 соату 18 дақ. · 3
8 кг 125 г · 2   5 т 100 г · 5   15 дақ. 22 сон · 2
774. Аз рўйи чадвали додашуда масъала тартиб дода, онро ҳал кунед.

Масоҳати хона

Умумий	73 м кв.
Манзили зист	45 м кв.
Масоҳати боқимонда	?

775. Бари росткунча 2 дм 4 см, дарозиаш ду маротиба зиёдтар аст. Дарозӣ ва периметри росткунчаро ёбед.
776. Дарозии қалам 15 см 5 мм аст. Дарозии 2-то чунин қалам чӣ қадар мешавад? Дарозии 4-тоаш-ҷӣ?
777. Бо хаткашак дарозии қаламатонро чен кунед ва натиҷаро 3 маротиба зиёд намоед.
778. Дарозии қаламро чен кунед ва онро бо дарозии ручкаатон муқоиса карда, гӯед, ки қадоми онҳо дарозтар аст?
779. Квадрати шавқовар:

180	330	630	...	260	310	810	...
150		270	...		290		...
90		240	...	90	280		...

780. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 3 \text{ м } 20 \text{ см } \cdot 4 & 15 \text{ см } 2 \text{ мм } \cdot 4 & 80 \text{ кг } 400 \text{ г} + 3 \text{ кг } 200 \text{ г} \\ 5 \text{ т } 100 \text{ г } \cdot 7 & 9 \text{ дм } 3 \text{ см } \cdot 3 & 20 \text{ км } 62 \text{ м} + 50 \text{ км } 8 \text{ м} \end{array}$$

781. Дарозии 1 дона чүбчаи гүгирд 5 см 3 мм аст. Агар чунин чүбчаҳоро паси ҳам гузорем, дарозии 60 дона чүбчаи гүгирд чи қадар мешавад? Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

782. Дарозии ҳавлии росткунчашакл 42 м, бараш 7 м күтохтар аст. Периметр ва масоҳати ин ҳавлиро ёбед.

783. Дарозии ҳавлии росткунчашакл аз бараш 7 м зиёдтар аст. Бари ҳавлй 35 м мебошад. Периметр ва масоҳати ин ҳавлиро ёбед.

784. Қимати ифодаҳои $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$, $a : b$ -ро ҳангоми $a = 248$, $b = 124$ будан, ёбед.

785. Агар дар як шабонарӯз ба 10 сар гов 500 г намак лозим бошад, дар як ҳафта чи қадар намак даркор мешавад?

786. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} + \\ 19 \text{ км } 035 \text{ м} \\ 17 \text{ км } 723 \text{ м} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - \\ 45 \text{ т } 350 \text{ г} \\ 22 \text{ т } 436 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + \\ 125 \text{ кг } 475 \text{ г} \\ 285 \text{ кг } 605 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - \\ 143 \text{ км } 078 \text{ м} \\ 68 \text{ км } 003 \text{ м} \\ \hline \end{array}$$

787. Ҳисоб кунед:

$$689 \cdot 42$$

$$263 \cdot 152$$

$$284 \cdot 34$$

$$129 \cdot 114$$

$$28938 : 42$$

$$4608 : 36$$

$$39976 : 152$$

$$14706 : 114$$

788. Ифода кунед:

Бо дм: 90 м = ... дм

72 м 8 дм = ... дм

Бо км: 50000 м = ... км

160000 м = ... км

789

Одамони кураи Замин дар як дақиқа 4000 тонна хўрок истеъмол мекунанд. Одамони кураи Замин дар як соат чи қадар хўрок истеъмол мекунанд?

6 м 68 см : 4

Шумо ҳисоби мисолҳои $28 \text{ см} : 4 = 7 \text{ см}$, $36 \text{ кг} : 9 = 4 \text{ кг}$ ва монанди инҳоро медонед. Ҳоло тақсими бузургиҳоро ба адад дида мебароем. $6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4$. Ифодаро меҳонем: Ҳосили тақсими ададҳои $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ ба 4; адади $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ -ро 4 маротиба кам кардан; $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ – тақсимшаванда, 4 – тақсимкунанда. Тарзи ҳисоббарорӣ. Ифодаро навишта, тақсимшавандаро бо адад иваз меқунем, сипас онро дар сутун навишта, мисли тақсими адади серақама ба адади яқрақама тақсим меқунем.

$$6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4 = 1 \text{ м } 67 \text{ см}$$

$$6 \text{ м } 68 \text{ см} = 668 \text{ см}$$

1 м 67 см – ҳосили тақсим

Бузургиро ба адад зарб ё

тақсим кунем бузургӣ

ҳосил мешавад.

$$\begin{array}{r} 668 \\ - 4 \\ \hline 167 \\ - 4 \\ \hline 26 \\ - 24 \\ \hline 28 \\ - 28 \\ \hline 0 \end{array}$$

790. Ҳисоб кунед:

$$7 \text{ т } 92 \text{ кг} : 9$$

$$8 \text{ соат } 54 \text{ дақ} : 2$$

$$5 \text{ кг } 120 \text{ г} : 4$$

$$9 \text{ дақ}, 42 \text{ сон} : 6$$

$$15 \text{ м } 24 \text{ см} : 6$$

$$24 \text{ сомонию } 8 \text{ дирам} : 8$$

791. Дарозии боғи росткунҷашакл ба 520 м баробар буда, аз бараҷ 2 маротиба дарозтар мебошад. Масоҳати боғро ёбед.

792. Дарозии кӯрпача ба 3 м 60 см баробар аст. Бари он назар ба дарозиаш 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Масоҳати кӯрпачаро ёбед.

793. Сӯзанак дар як сония 10 метр парвоз меқунад. Вай дар як дақиқа чанд метр парвоз карда метавонад?

794. **Шифоҳӣ.** Дар таркиби 1000 г (ё ки 1 л) оби нӯшокӣ 10 г намак ҳаст. 10000 г (10 л) оби нӯшокӣ чанд грамм намак дорад?

Д.М

795. Ифода навишта, қиматашро ҳисоб кунед:
Фарқи ададҳои 210905 ва 210403-ро ба фарқи ададҳои
18445 ва 18300 зарб кунед.

Д.М

796. Суммаи ададҳои 3848 ва 2495-ро ба фарқи ададҳои 2848 ва
2495 зарб кунед.

797. Ҳисоб кунед:

$$2 \text{ км } 225 \text{ м} \cdot 4$$

$$6 \text{ кг } 132 \text{ г} : 6$$

$$4 \text{ соат } 24 \text{ дақ} : 4$$

$$3 \text{ т } 135 \text{ кг} \cdot 6$$

$$8 \text{ км } 244 \text{ м} : 9$$

$$2 \text{ соат } 12 \text{ дақ} : 2$$

$$6 \text{ км } 150 \text{ м} : 10$$

$$70 \text{ кг } 180 \text{ г} \cdot 3$$

$$6 \text{ соат } 20 \text{ дақ} \cdot 5$$

Дарси 97

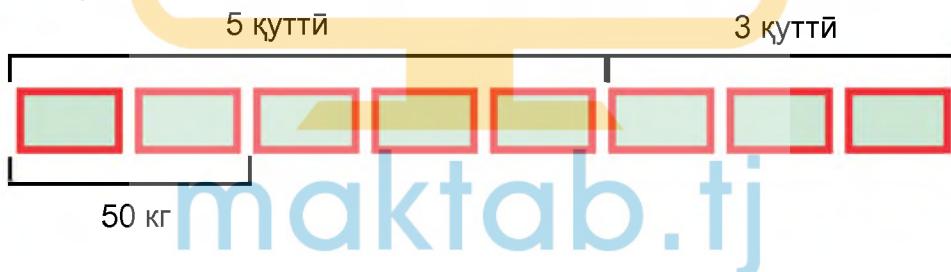
798. 1) Дарозии росткунча 28 см 5 мм, бараш 6 см аст. Периметр ва масоҳати ин росткунчаро ёбед.

?

- 2) Ададҳои 9 дм 2 см ва 3 дм-ро истифода бурда, ба ҳисоб кардани масоҳати росткунча масъала тартиб дихед ва онро ҳал кунед.

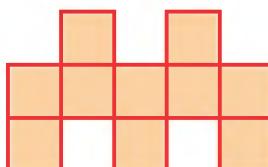
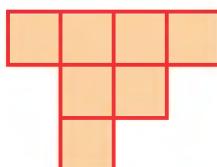
К.Э

799. Аз рўйи расми овардашуда, масъала тартиб дихед ва онро ҳал кунед.

maktab.tj

800. Масоҳати ҳар як фигурано, ки аз квадратҳои воҳидӣ иборат аст муайян кунед.

801. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб намоед:

$$156 \cdot 248 + 206 \cdot 134 \quad (31\ 960 - 365 \cdot 50) : 30$$

$$302 \cdot 217 - 303 \cdot 113 \quad (701000 - 565500) : 100 \cdot 809$$

802. **Шифоҳӣ.**

$\frac{2}{7}$ ҳиссаи адади 84-ро ёбед. $\frac{3}{5}$ ҳиссаи адади 95-ро ёбед. Барои ёфтани ҳиссаи адади **додашуда**, ададро ба маҳраҷ тақсим карда, натиҷаро ба сурат зарб мекунем.

Мисол, $\frac{2}{3}$ ҳиссаи адади **42**-ро ёбед.

$$42 : 3 \cdot 2 = 28 \quad \text{ё ки } 42 : 3 \cdot 2 = 14 \cdot 2 = 28.$$

Адади 28 аз се ду ҳиссаи адади 42 аст.

803. Дар ферма рӯзи якум 2324 л, рӯзи дуюм 56 л зиёдтар, рӯзи сеюм назар ба рӯзи дуюм 120 л зиёдтар шир дӯшиданд. Ферма дар 3 рӯз чӣ қадар шир истеҳсол кардааст?

804. Ифода кунед:

$$124 \text{ дақ.} = \dots \text{ соат} \dots \text{ дақ.}$$

$$271 \text{ см} = \dots \text{ м} \dots \text{ см}$$

$$1050 \text{ кг} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

$$830 \text{ дирам} = \dots \text{ сомонию} \dots \text{ дирам}$$

805. Кӯли Сарез (дар Помир) соли 1911 пайдо шуда, дар баландии 3260 м воқеъ гаштааст. Ҷойи чуқуртаринаш 496 м аст. Андозаҳои ин кӯл тағиیر ёфта меистанд. Масоҳаташ 80 км кв. аст. Зимиston ях мекунад. Ададҳои 3260 метр ва 496 метрро бо сантиметр ифода кунед.

806. Тарафи квадрат 6 см аст. Масоҳат ва периметри квадратро ёбед.

809. 1) Дар оила 6 нафаранд. Агар ҳар яки онҳо рӯзе 400 граммӣ нон хӯрад, дар як сол тахминан ба ин оила чӣ қадар нон лозим мешавад? (Як солро 365 рӯз ҳисоб кунед.)

2) Дар оила 6 нафаранд. Агар дар оила рӯзе 4-той нон сарф шавад, дар як моҳ барои ин оила чандто нон сарф мешавад? Дар як сол-ҷӣ?

(Як моҳро 30 рӯз, як солро 365 рӯз ҳисоб кунед.)

810. Агар $c = 208$, $d = 70$; $c = 424$, $d = 300$; $c = 3082$, $d = 9$ бошад, қимати ифодаҳои $c - d$ ва $c \cdot d$ -ро ҳисоб кунед.

811. *Шифоҳӣ.*

$$352 \cdot 100$$

$$1352 \cdot 100$$

$$35200 : 100$$

$$135200 : 100$$

$$9999 : 9$$

$$16888 : 8$$

$$720 \cdot 100$$

$$4720 \cdot 100$$

812. Ду киштӣ аз ду бандар, ки масофаашон 800 км аст, дар як вақт ба муқобили ҳамдигар шино карданд. Киштии якум бо суръати 90 км/соат, киштии дуюм бо суръати 70 км/соат ҳаракат мекард. Баъд аз 2 соат масофаи байни киштиҳо чанд километр мешавад?

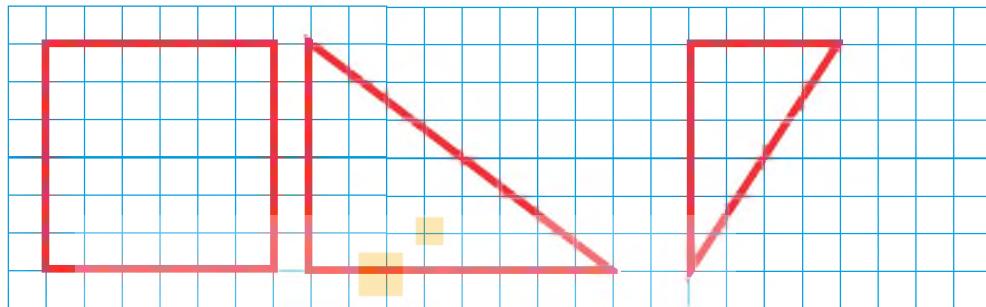

813. Қаламро аз коғаз наканда оё фигураи зеринро кашида метавонед?

814. Агар масоҳати як катаки таҳтаи шоҳмот ба 16 см кв. баробар бошад, масоҳати 64-то катаки шоҳмотро ёбед.

815. Квадратчаҳоро ҳисоб карда, масоҳати фигураҳоро ёбед (4 катақи дафтар ба 1 см кв. баробар аст).

816. Муодилаҳоро ҳал кунед.

$$1764 : x = 147 \cdot 3$$

$$(x \cdot 24) - 104 = 4096$$

$$25 + (x + 2485) = 625000$$

$$432 + (144 : x) = 444$$

817. Сангпушти даштӣ дар 5 дақиқа 30 метр роҳ рафт. Сангпушти даштӣ дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад?

818. Тӯқумшуллук (холазун) дар 5 дақиқа 1 м 50 см масофаро тай кард. Суръати тӯқумшуллукро дар як дақиқа ёбед.

Дориши

99

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР ДОИРАИ МИЛЛИАРД

819

Синфи 4 миллиард			Синфи 3 миллионҳо			Синфи 2 ҳазориҳо			Синфи 1 воҳидҳо		
Разрядҳо (миллиард)			Разрядҳо (миллионҳо)			Разрядҳо (ҳазориҳо)			Разрядҳо (садӣ)		
Садӣ	Даҳӣ	Яқӣ	Садӣ	Даҳӣ	Яқӣ	Садӣ	Даҳӣ	Яқӣ	Садӣ	Даҳӣ	Яқӣ
									1	2	3
									2	4	7
		2	9	4	3	5	7	3	2	1	2
	2	8	9	3	4	7	5	1	3	9	1
3	4	5	2	7	1	4	8	5	1	7	3

Д.М

820. Ададхоро хонед:

3210928,   24518627,   202000102,
999315180,   1000000000,   100000001.

1 миллиард чандто сифр дорад?

2 миллиард-чй? 10 миллиард-чй?

3) Ададхоро хонед ва онҳоро нависед:

4315718403,   1217423985,   25132741967.

Миллиард адади ниҳоят **калон** аст.

Д.М

821. Бо рақамҳо нависед: се миллиону як саду бисту панҷ ҳазору ҳаштсаду шонздаҳ, як миллиард, ду миллиарду ду, даҳ миллиард. Агар 1900 солро ба дақиқа гардонем, он гоҳ ин адад аз як миллиард дақиқа кам аст. Ин нишон медиҳад, ки миллиард адади хеле калон аст.

822. 1) Вазни як лақамоҳӣ 150 кг, зағорамоҳӣ 25 кг мешавад. Ин ададхоро бо грамм ифода намоед.

2) Агар вазни як хӯши гандум 1 г бошад, дар 10000 хӯша чанд грамм гандум ҳаст? Дар 80000 хӯша-чӣ? Вазнҳоро бо килограмм ифода кунед.

823. Агар як нафар хонанда ба ҳисоби миёна дар як сол 135 кг 50 г нон истеъмол кунад, ў дар як рӯз чанд грамм нон истеъмол мекардааст? (Як солро 365 рӯз қабул кунед.)

824. **Шифоҳӣ:** Ададхоро хонед ва онҳоро дар дафтаратон нависед:

1 000 000	1 000 000 000	6 000 000 000
10 000 000	10 000 000 000	7 000 000 001
100 000 000	100 000 000 000	9 000 900 009

Намуна: 100 000 000 000 – сад миллиард.

Намуна: 1 000 000 000 – 1 миллиард.

825. Як хочагӣ дар мавсим 2 т 500 кг, хочагии дигар назар ба ин 750 кг камтар ангур чамъ овард. Ду хочагӣ ҳамагӣ чӣ қадар ангур чамъ оварданд?

826. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(636 - a) \cdot 2 = 198$$

$$(288 : a) : 2 = 144$$

$$7\ 025 - a = 3003 + 1\ 096$$

$$(144 : a) + 18 = 30$$

2) Ҷавоби чистонро ёбед: Он чист, ки 12 тамошобин дораду се бозингар.

827. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(64 \cdot x) = 3232 + 3232$$

$$54 \cdot (x - 200) = 5454$$

$$(x : 500) \cdot 200 = 400$$

$$(500 + x) : 2 = 400$$

828. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ км } 300 \text{ м} \cdot 5$$

$$7 \text{ т } 825 \text{ г} \cdot 4$$

$$12 \text{ км } 250 \text{ м} \cdot 2$$

$$6 \text{ с } 921 \text{ г} \cdot 3$$

Джони 100

829. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$100000 - (31518 : 153 + 57150)$$

$$24750 : 15 + 36007 \cdot 12$$

830. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$$214351280$$

$$1728401933$$

$$12451736905$$

$$43712583639$$

831. 1) Дар гармхона барои сабзондани якто қӯҷати карам 36 см кв. ҷой лозим аст. Дарозии гармхона 45 м, бара什 24 м мебошад. Дар чунин гармхона чандто қӯҷати карам сабзондан мумкин аст?

- 2) Замин росткунчашакл буда, дарозиаш 400 м, бараш нисбат ба дарозиаш 4 маротиба күтохтар аст. Масоҳат ва периметри ин заминро ёбед.

832. Ҳисоб кунед ва дурустии чавобашро дар калкулятор санҷед:

$$13279 + 4\ 332$$

$$29873 - 6734$$

$$289 \cdot 56$$

$$14128 : 2 + 226$$

833. Агар суръати пиёдагард дар як соат 4 км 800 м бошад, үдар як дақиқа чй қадар роҳ меравад?

834. 1) Бо метр ва детсиметр ифода кунед:

$$435 \text{ дм} = \dots \text{ м} \dots \text{ дм}$$

2) Бо метри квадратӣ ифода кунед:

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

3) Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

$$12524 \text{ кг} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

835. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

$$300 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$10000 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$20000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

Намуна: $600 \text{ дм кв.} = 6 \text{ м кв.}$

$$30000 \text{ см кв.} = 300 \text{ дм кв.} = 3 \text{ м кв.}$$

Дарси 101

836. Дар шаҳр барои ободонӣ 800000 бех ниҳоли дарахтҳои гуногун ва гули садбарг шинонданд. Аз онҳо 100000-тоаш ниҳоли сарв ва 120000-тоаш ниҳоли сӯзанбарг буда, боқимондааш ниҳоли гули садбарг буд. Чандто ниҳоли гули садбарг шинонда шуд?

837. Аз 12 кг лаблабуи қанд (лаблабуи сафед) 2 кг шакар гирифтан мумкин аст. Аз 48000 кг лаблабуи қанд чй қадар шакар гирифтан мумкин аст?

Д.М

838. Нобаробарй нависед ва дурустии онҳоро санчед.

1) Ҳосили зарби ададҳои 95 ва 47 аз ҳосили тақсими ададҳои 94 ва 47 калон аст?

2) Суммаи ададҳои 3968 ва 2743 аз ҳосили зарби ададҳои 264 ва 35 хурд аст?

Намуна: Фарқи ададҳои 41 637 ва 25 198 аз ҳосили зарби ададҳои 79 ва 64 калон аст:

Санчиш:

$$\begin{array}{r} 41637 \\ - 25198 \\ \hline 16439 \end{array}$$

$$16\,439 > 5\,056$$

Нобаробарй дуруст аст.

$$\begin{array}{r} 79 \\ \times 64 \\ \hline 316 \\ + 474 \\ \hline 5056 \end{array}$$

839. Ҳисоб кунед:

1) **Шифоҳӣ.** Мошини ҳисоббарор дар 10 сония 50 ҳазор амали ҷамъ ва тарҳро ҳисоб карда метавонад. Дар як сония мошин чандто ҷунин амалҳоро иҷро менамояд?

$$2) 126 \cdot 257 + 281 \cdot 132$$

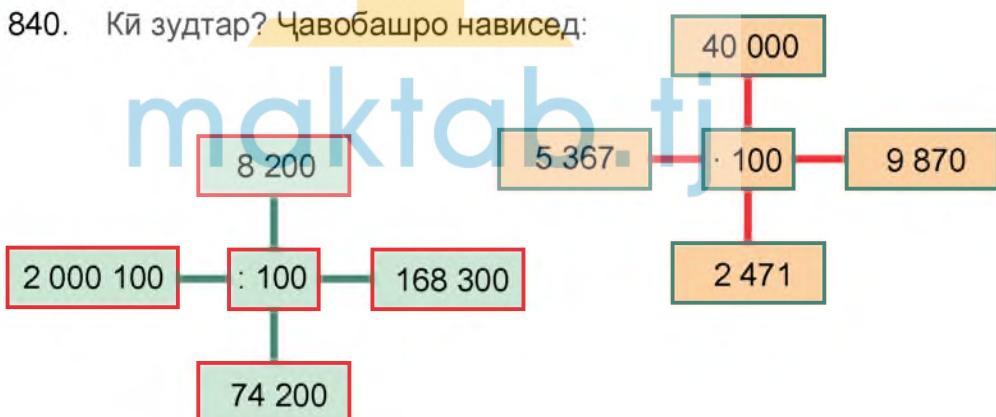
$$406 \cdot 234 - 306 \cdot 143$$

$$168140 : 28 - 844008 : 264$$

$$143620 : 172 + 24745$$

Ба соати синф нигаред. Барои ҳалли як мисол чанд дақиқа сарф шуд?

840. Кӣ зудтар? Ҷавобашро нависед:

841. Ададхоро хонед ва онҳоро нависед:

$$818828346,$$

$$170349825,$$

$$451000906$$

$$12427657908,$$

$$10000001,$$

$$30000000003.$$

842. 1) $\frac{1}{4}$ ҳиссаи адад ба 48 баробар аст. Ин ададро ёбед.

2) $\frac{2}{5}$ ҳиссаи адади 250-ро ёбед.

843. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$645673\ 000 + x = 1000000000$$

$$120041231 - x = 63545231$$

$$1000000001 - x = 109108107$$

844. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$8899 : 11$$

$$222222 : 22$$

$$777777 : 111$$

$$2002 : 2$$

$$121212 : 12$$

$$101010 : 101$$

Дарс 02

845. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$888888 + 112131$$

$$484848124 + 42282804$$

$$606060 + 603129$$

$$62812404 + 500500450$$

Барои санчиш чӣ кор кардед? Фаҳмонед.

846. Ададхоро хонед ва онҳоро нависед:

$$7289123, \quad 25315\ 412, \quad 119777400, \quad 21345118516,$$

$$100002300001, \quad 100001002003, \quad 123321456987.$$

847. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми: $a = 360, b = 20;$

$a = 3600, b = 200; a = 720, b = 40$ будан ҳисоб кунед.

848. Ҳисоби шифоҳӣ:

1) $\frac{1}{6}$ ҳиссаи адад ба 300 баробар аст. Ин ададро ёбед.

2) Нисфи адад ба 800 баробар аст. Ададро ёбед.

3) $\frac{3}{5}$ ҳиссаи адади 450-ро ёбед.

849. 1) Оё қимати ин ифодаҳоро бо ду тарз ҳисоб кардан мумкин аст?

$$(58 + 23) : 9 \quad (49 + 14) : 3 \quad (33 + 30) : 21$$

Ба хотир гиред! Дар ин ифодаҳо ҷамъшавандашои 58 ва 23 ба адади 9 тақсим намешаванд.

2) Кӣ ба ин монанд ифода оварда метавонад?

850. Дар ададҳои зерин воҳидҳои ҳамаи разрядҳоро нишон дихед:

$$\begin{array}{ll} 62475, & 79460, \\ 909765432, & 100987123456. \end{array}$$

Ҳазорро бо ҳарфи «ҳ», садиро бо ҳарфи «с», даҳиро бо ҳарфи «д», воҳидро бо ҳарфи «в» ишора кунед.

851. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 324600 + 60001 & 162300060 + 456180730 \\ 2983 + 34232 & 21589242 + 33006087 \end{array}$$

852. Нобаробарӣ навишта, дурустиашро санҷед:

- 1) Фарқи ададҳои 96589 ва 6580 аз суммаи ададҳои 96589 ва 6580 хурд аст.
- 2) Ҳосили зарби ададҳои 575 ва 25 аз ҳосили тақсими ин ададҳо калон аст.

853. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(42 + 21) : 7 \quad (63 + 54) : 9 \quad (5454 - 4545) : 9$$

854. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

10000 см кв. = ... м кв.	20000 дм кв. = ... м кв.
40000 см кв. = ... м кв.	55000 дм кв. = ... м кв.
880000 см кв. = ... м кв.	63000 дм кв. = ... м кв.
950000 см кв. = ... м кв.	83000 дм кв. = ... м кв.
1000000 см кв. = ... м кв.	1000000 дм кв. = ... м кв.

855. Дар майдони варзиш 2500 нафар дұхтар, 5 маротиба зиёд писар ва 1000 нафар калонсол ба сифати тамошобин чамъ омада буданд. Ҳамаи тамошобинон чанд нафараңд?
856. Ададхоро ба синфқо чудо кунед. Дар зери синфи якум як хат, синфи дуюм ду хат, синфи сеюм хати мавчнок кашед: 3 457 912,   15 402 747,   222 543 987,   100 000 001.

Дәрсі 103

857. Дарозии дарёи Ванҷ 103 км, масоҳати ҳавзааш 2070 км кв. аст. Ифода кунед:

$$103 \text{ км} = \dots \text{ м}, \quad 2070 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

Д.М

858. Муодила тартиб дода, онро ҳал намоед:
- 1) Суммаи ду адад 11378 аст, чамъшавандай дуюм 4035 аст. Чамъшавандай якумро ёбед.
  - 2) Ба адади 7343 ададеро чамъ карда, 11378-ро ҳосил карданد. Чамъшавандай номаълумро ёбед.

859. **Шифоҳӣ.** Стансия «Мир» 130 тонна вазн дошта, 15 сол парвоз кард (солҳои 1986 – 2001). Ин ададхоро бо килограмм ва шабонарӯз ифода кунед:

$$130 \text{ т} = \dots \text{ кг} \quad 15 \text{ сол} = \dots \text{ шабонарӯз}$$

860. **Шифоҳӣ.** Восток-1 аввалин киштии кайҳонӣ буд. Дар он 12 апрели соли 1961 Юрий Гагарин ба кайҳон парвоз кард. Киштӣ аз космодром соати 9-у 7 дақиқаи вақти Москва сар дода шуда, атрофи заминро як маротиба давр зад ва соати 10-у 55 дақиқа ба Замин нишаст. Ӯ чӣ қадар парвоз кардааст?

К.М

861. Вазни киштии Восток-1 ба 6 т 170 кг ва дарозиаш ба 7 м 35 см баробар буд. Ин агадҳоро бо килограмм ва сантиметр ифода намоед.

862. Дар киштии Восток-6 аввалин кайҳоннавардзан Валентина Терешкова 16 июня соли 1963 ба кайҳон парвоз карда, бо Восток-5 дар парвози гурӯҳӣ иштиrok намуд. Дар 70 соату 42 дақиқаи парвоз Восток-6 атрофи заминро 48 маротиба давр зад. Бо дақиқа ифода кунед:

$$70 \text{ соату } 42 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

863. Қимати ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(34005 - 25007) \cdot (49 + 38)$$

$$(57208 + 51192) : (163 + 37)$$

864. Соли 1963 дар Тоҷикистон 2300000 нафар аҳолӣ буд. Масоҳати Тоҷикистон 143100 км кв. аст. Ҳоло аҳолии Тоҷикистон чӣ қадар мебошад?

865. Суммаи агадҳои 7308 ва 207-ро 9 маротиба зиёд кунед.

866. Дарозии аз ҳама калонтарин гитара (асбоби мусиқӣ) дар дунё 3 м 7 см буда, вазнаш 136 кг аст. Ин гитара соли 1980 дар Америка сохта шудааст.

$$\text{Иваз кунед: } 3 \text{ м } 7 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$136 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

Дарси 104

867. Ададҳоро хонед:

7310623,

84605710,

639712814,

4301716215,

981406507123,

999999999,

100000000000,

200000000000

Таърифи муодиларо ба хотир оварда ва ба он мисол оред.

Масалан, $(29 + 34) : 9 = 7$ баробарӣ аст.

Агар дар ин баробарӣ яке аз ҷамъшаванд 34-ро номаълум қабул кунем, муодилаи $(29 + x) : 9 = 7$ ҳосил мешавад ва ин муодилаи дуамала мебошад. Мехонем:

- 1) $(29 + x)$ – тақсимшаванд, 9 – тақсимкунанда, 7 – ҳосили тақсим;
- 2) суммаи ададҳои 29 ва x -ро ба 9 тақсим (9 маротиба кам) кунем 7 ҳосил мешавад.

Ҳал: Барои ёфтани тақсимшавандай номаълум $(29 + x)$ ҳосили тақсим 7-ро бо тақсимкунанда 9 зарб мекунем: $29 + x = 7 \cdot 9$. Тарафи ростро ҳисоб мекунем (63 ҳосил мешавад). $29 + x = 63$. Қоидай ёфтани ҷамъшавандай номаълумро ба хотир оварда ҳал намуданро давом медиҳем: $x = 63 - 29$. $x = 34$. Қимати x -ро ёфтаем. Дар боло қоидай ёфтани ададҳои номаълум ду маротиба истифода шуд. Зеро тақсимшаванд аз суммаи ду адад – адади маълум 29 ва номаълум x иборат буд.

Санчиши ҳал:

$$(29 + 34) : 9 = 7$$

$$63 : 9 = 7$$

$$7 = 7$$

Ҳалли муодила дуруст будааст, чунки дар ҳар ду тараф ададҳои яхела ҳосил шуд.

maktab.tj

868. Муодилаҳоро хонед ва онҳоро ҳал намоед:

$$(x + 298) : 2 = 224$$

$$(1900 - x) : 3 = 600$$

$$3050 + x = 9548 - 1232$$

$$4073 - x = 1302 + 807$$

869. Як тарафи майдони сөкунчашакл 1200 м, тарафи дуюм ба $\frac{1}{3}$ ҳиссаи тарафи якум баробар буда, тарафи сеюм аз тарафи дуюм 3 маротиба зиёдтар аст. Периметри ин майдонро ёбед.

870. Барои як бех ниҳоли анҷир замини дарозиаш 5 м ва бараш 4 м лозим аст. 300 бех ниҳоли анҷир чӣ қадар масоҳатро ишғол мекунад?

871. Ҳисоб кунед:

$$338 : 26$$

$$2924 : 172$$

$$3456 : 108$$

$$15336 : 2$$

$$26 \cdot 13$$

$$172 \cdot 17$$

$$108 \cdot 32$$

$$7668 \cdot 2$$

К.М

Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед ва гӯед, ки дар ҷуфтни ифодаҳо натиҷаи зарб бо натиҷаи таксим чӣ хел алоқамандӣ дорад? Оё гуфта метавонем, ки ифодай дуюм барои санҷиши дурустии қимати ифодай якум тартиб дода шудааст?

872. Дарозии росткунча 9 м, бараш назар ба дарозиаш 1 м 50 см кӯтоҳтар аст. Периметр ва масоҳати росткунчаро ёбед. (Ададҳоро бо детсиметр ифода намуда, сипас масъаларо ҳал кунед.)

873. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$218 : 7$$

$$303 : 3$$

$$506 : 25$$

$$2121 : 2$$

$$2363 : 19$$

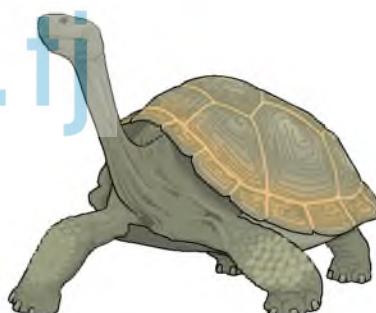
874. Сангпушти пиронсол (номаш Туи Малила) соли 1777 таваллуд шуда,

188 сол умр дидашт. Малила дар қадом аср таваллуд шуда, дар қадом аср фавтидааст?

875. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x \cdot 4 = 598 - 90$$

$$x \cdot 6 = 570 - 90$$

Дарси 10·5

876 1) Адади 10-рақамаи калонтарин ва адади 10-рақамаи хурдтаринро нависед. Фарқи ин ададҳоро ёбед.

2) Аҳолии курраи Замин соли 2005 6 миллиарду 250 миллион нафар буд. Соли 2009 дар курраи Замин 6 миллиарду 750 миллиону 375 ҳазор одам зиндагӣ мекард. Дар муддати 5 сол аҳолӣ чӣ қадар зиёд шудааст?

3) Ададҳоро хонед:

121233644566;

899977885541;

700088756901;

978987456982.

877. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 2311429 \\ - 1719238 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 74237647 \\ - 32143967 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 37428783 \\ - 12941262 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 7000009 \\ - 1212316 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8014293 \\ - 3257242 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 9112397 \\ - 8293242 \\ \hline \end{array}$$

878. Амалҳоро ичро кунед:

$$2746251 - (527462 - 467385)$$

$$41753 \cdot 3759 - 753214 + 6123674 : 2$$

$$4645973 - 2713219 + 7519467 : 3$$

879. Дар мағоза 249-то тӯби калон ва се маротиба камтар тӯби хурд буд. $\frac{1}{2}$ ҳиссаи тӯбҳо фурӯхта шуд. Дар мағоза чандто тӯб монд?

880. Тартиби ичрои амалҳоро дар ифодаҳо нишон дода, қиматашонро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$315724 \cdot 70 - 182916 : 9 \quad 143 \cdot (75698 - 63449) - 4383$$

$$1967 \cdot 40 - 135009 : 3 \quad 206 \cdot (63278 - 60709) + 2104$$

881. Дар сутунча навишта ҳисоб кунед:

$$743223 - (307 \cdot 42) \quad 1228 : 307 + 175 \cdot 100 \quad 84000 : 1000$$

$$506 \cdot 278 \quad 137632 : 506 \quad 175000 \cdot 1000$$

882. Дар Ҳиндустон шахсе зиндагӣ мекард, ки қадаш 57 см, вазнаш 17 кг буд. Ин агадҳоро бо миллиметр ва грамм иваз кунед.

Дарси 106

883. Дарозии айвон 16 м, бараш 6 м аст. Барои ранг кардани фарши айвон 6 қуттӣ ранг хариданд, ки ҳар қадомаш 3 кг буд. Агар ба 1 м кв. 250 грамм ранг сарф шавад, оё рангҳои харидашуда барои ранг кардани фарши айвон кифоя аст?

884. Росткунчае қашед, ки бараш 8 см, масоҳаташ 72 см кв. бошад. Периметри ин росткунчаро ёбед.

885. Иваз кунед:

$$15 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$28 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$1500 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$2800 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

886. Ҳисоб кунед:

$$(65284 : 76 - 117 : 9) \cdot 163$$

$$100000 - (143620 : 172 + 24745)$$

887. Зарбро ичро кунед:

$$72 \text{ кг } 205 \text{ г} \cdot 4$$

$$15 \text{ м } 09 \text{ см} \cdot 5$$

$$5 \text{ см } 4 \text{ мм} \cdot 2$$

888. Ҷадвали воҳидҳои дарозиро номбар кунед. Ҷадвали воҳидҳои масоҳатро номбар кунед. Масоҳати росткунча чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро нависед. Периметри росткунча чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат- чӣ? Формулаҳоро нависед.

Карбос матоест бофташ дағалтар, рангаш ба қофази навъи дуюм монанд аст. Аз ҳафиёти Муғ зиёдтар аз 100 порҷаи матои пахтагини ба карбос монанд ёфт шудааст, ки бешубҳа, маҳсули дasti суғдиёни аввали асри 8 (VIII) буданд. Онҳо 16 намуд доштанд. Дар марказҳои боғандагии Панҷакенту Самарқанд карбосҳои сифатан хубтар ёфт шудаанд.

(Аз карбос либос, қанор, халта медұхтанд.) Ин нишон медиҳад, ки дар ҳамон давр дар ин үйде санъати боғандагы тараққы карда будааст.

889. Ҳисоб кунед:

$$561473 + 48349 - 238768$$

$$136872 \cdot 4 - 20175 \cdot 2$$

$$6600320 - 2000300 + 4123$$

$$127872 \cdot 5 + 40303 \cdot 7$$

Дәрілік 17

890. Вазни харсанг 300 тонна мебошад. Ин ададро бо килограмм ифода кунед, сипас бо грамм ифода карда, адади ҳосилшударо хонед.

891. Дарозии хона 9 м, бараң 6 м мебошад. Барои фарши ин хонаро аз гилемҳои андозаашон 3 м ва 2 м рүйпүш намудан, чандто гилем лозим мешавад?

Намунаи ҳал:

Масоҳати хона чиң қадар аст?

$$9 \text{ м} \cdot 6 \text{ м} = 54 \text{ м}^2 \text{ -- масоҳати хона.}$$

Масоҳати гилем чиң қадар аст?

$$3 \text{ м} \cdot 2 \text{ м} = 6 \text{ м}^2 \text{ -- масоҳати як гилем.}$$

Барои ин хона чандто ҳамин хел гилем лозим мешавад?

$$54 \text{ м}^2 : 6 \text{ м}^2 = 9\text{-то гилем.}$$

Чавоб: Барои ин хона 9-то гилем лозим мешавад.

(Саволҳо дар дафттар навишиша намешаванд.)

892. Бары хона 6 м, дарозиаш 12 м аст. Барои рүйпүш кардани фарши ин хона аз палосҳои андозаашон 2 м ва 3 м чандто палос лозим мешавад?

893. Аз заминҳои обчакорӣ бо 8 мошин 12 маротиба ба анбор картошка оварданд. Ҳар як мошин 1500 кг картошка овард. Ҳамаи картошкагои овардаро ба 4 анбор ҷой карданд. Дар ҳар як анбор чанд тонна картошка ҷой карданд?

894. 1) Кі зудтар?

$$566 \cdot 100$$

$$7520 : 10$$

$$890 \cdot 100$$

$$712 \cdot 100$$

$$5890 : 10$$

$$1450 \cdot 10$$

$$37400 : 10$$

$$63000 : 100$$

2) Дар як сол ба ҳисоби миёна 60000 нақанг дошта мешавад. Агар вазни миёнаи як нақанг 50 тонна бошад, он гоҳ вазни шикори яксолай нақанғұ چанд тоннаро ташкил медиҳад? (Як солпро 365 рұз ҳисоб карда масъаларо ҳал кунед).

3) 10,100 маротиба зиёд кардани адад чи маънно дорад?
10,100 маротиба кам кардани адад - чи?

895. Кадом ададҳо бо суммаи разрядій иваз шудаанд?

$$5000 + 400 + 7 =$$

$$70000 + 8000 + 900 + 50 + 1 =$$

$$200000 + 50000 + 400 + 70 + 3 =$$

$$900000 + 9000 + 900 =$$

896. Бо рақамҳо нависед: Як миллиону ҳафтсаду панч ҳазор, даҳ миллиард, ёздах миллиону яксаду бист ҳазор, даҳ миллиарду се ҳазору чор.

897. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x \cdot 36 = 1\ 296$$

$$529 : x = 23$$

$$364 - (x - 71) = 245$$

898. Ҳисоб кунед:

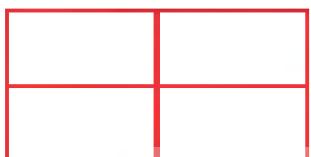
$$199325 - 119 \cdot 805$$

$$158 - 17072 : 176$$

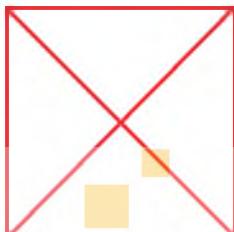
$$7575 : 25 \cdot 333$$

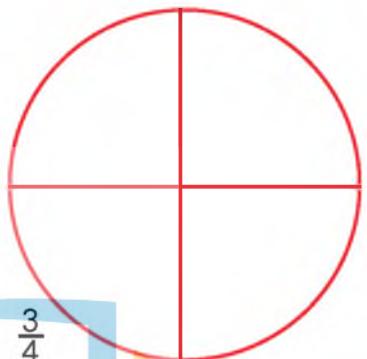
899. 2-то адади ҳафтрақама, 2-то адади ҳаштрақама навишта, суммаи онҳоро ёбед ва онҳоро ба разрядҳо ҷудо кунед.
900. Ҳиссаи додашудаи фигураҳоро ранг кунед.

$$\frac{2}{4}$$

$$\frac{1}{4}$$

$$\frac{3}{4}$$

Дарси 10

901. Барои қӯдакистон бозичаҳои нархаш якхела хариданд. Аввал 14-то бозича, баъд 6-тои дигар хариданд. Барои хариди охирин 24 сомонӣ кам пул доданд. Ҳар як бозича чанд сомонӣ арзиш дорад? Ҳамаи харид ҷӣ қадар мешавад?

Ҳалли масъала:

1) $14 - 6 = 8$ -то кам	4) $6 \cdot 3 = 18$ сомонӣ
2) $24 : 8 = 3$ сомонӣ	5) $42 + 18 = 60$ сомонӣ
3) $14 \cdot 3 = 42$ сомонӣ	Ҷавоб : Ҳамаи харид 60 сомонӣ

Ҳар як баробарӣ дар раванди ҳалли масъала чиро мефаҳмонад?

902. Масоҳати ҳавзаи дарёи Варзоб 1740 км² мебошад. (Варзоб шоҳоби рости дарёи Кофарниҳон аст.) Манбааш пиряҳҳо ва барф аст. Дарёҳои Зиддӣ ва Майхӯра бо ҳам пайваст шуда дарёи Варзобро ба вучуд меоранд. Дарозиаш 71 км аст. Агар аз саргаҳи дарёи Зиддӣ ҳисоб кунем дарозиаш 96 км аст. Поёноби дарёро аз ҷойи якшавии дарёи Лучоб то якшавӣ бо дарёи Кофарниҳон дарёи Душанбе низ меноманд.

Иваз кунед:

$$1740 \text{ км.кв} = \dots \text{ м.кв}, \quad 71 \text{ км} = \dots \text{ м}, \quad 71000 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

Д.М

903. Ифода тартиб дихед ва қиматашро ҳисоб кунед:
- 1) Ҳосили зарби ададҳои 438 ва 17-ро 17 маротиба кам кунед.
  - 2) Суммаи ададҳои 19374 ва 8727-ро 5693 воҳид кам кунед.

904. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{r} + \\ 89 \text{ м } 12 \text{ см} \\ 18 \text{ м } 79 \text{ см} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - \\ 27 \text{ соату } 43 \text{ дақ.} \\ 8 \text{ соату } 19 \text{ дақ.} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + \\ 108 \text{ кг } 320 \text{ г} \\ 240 \text{ кг } 637 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

905. Муодилаҳоро ҳал кунед

$$7 \cdot x = 427$$

$$x \cdot 17 = 374$$

$$x \cdot 33 = 33033$$

906. Дарозӣ ва бари росткунҷаро чен карда, масоҳати онро ёбед.

907. Агар вақт ва суръат маълум бошад, масофа чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаи ёфтани масофаро нависед. Суръат ва масофа маълум бошад, вақт чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро оред. Аз рӯйи ҷадвал масъала тартиб дихед ва онро ҳал намоед:

Намуди автомобил	Суръат	Вақт	Масофа
сабукрав	75 км/соат	4 соат	? км
боркаш	50 км/соат	? соат	200 км

Боби 10. МАШҚХОИ МУСТАҲКАМКУНИЙ

Даро

МУСТАҲКАМКУНИИ МАВЗӮҲОИ ПЕШИНА

908. Маводи зарурӣ барои ғӯрагач (шпаклёвка) кардани фарши 1 метри квадратии хона дар ҷадвал оварда шудааст:

Номи мавод	Миқдори мавод барои 1 м кв.	Барои 10 м кв. ҳисоб кунед
Алиф	176 г	
Ширеш	2 г	
Собуни чомашӯйӣ	4 г	
Бӯри майдашуда	321 г	

909. Ҳисоб кунед:

$$8916 : 2$$

$$5508 : 9$$

$$609 \cdot 5$$

$$8916 : 6$$

$$5508 : 3$$

$$780 \cdot 4$$

910. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 426 = 426 + 74$$

$$793 - x = 198 - 2$$

$$x + 89 = 204 : 2$$

911. Ҳисоб кунед:

$$5 \cdot (498 + 603)$$

$$(1386 + 1794) : 2$$

$$8 \cdot (4327 - 2824)$$

$$(4106 - 764) : 3$$

912. Ҷавобашро нависед.

1) Ададҳои 315, 427, 809-ро 1000 маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои 214300, 48700, 9167000-ро 100 маротиба кам кунед.

913. Динозавре, ки қадаш 20 – 25 метр аст, 150 тонна вазн дорад. Ададҳои 20 м, 25 м-ро бо сантиметр, 150 тоннаро бо килограмм ифода намоед.

914. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 120 = 400 : 2 \quad x - 75 = 42 : 2 \quad 22 : x = 11$$

915. Ҳисоб кунед:

$$345 - 0 \cdot 73 + 40 \quad 610 + 0 - 110 \cdot 1 \quad 88 - 8 : 1$$

Дарси 110

916. Штурмурғи африкой 100 кг вазн дошта, гүшташро истеъмол мекунанд. Вазни 75-то штурмурғро ҳисоб кунед. (Натиҷаро бо сентнер ва грамм ифода кунед).

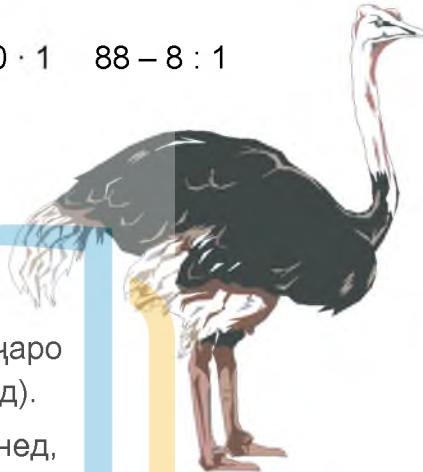

917. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса кунед, монандӣ ва фарқи онҳоро муайян намоед.

$$350 + 50 = 400 \quad 700 - 20 = 680$$

$$350 + (50 + 40) = 440 \quad (700 - 100) - 580 = 20$$

Ин чо сумма ва фарқ чӣ ҳел тафйир ёфт?

918. Тайёраи ТУ-154 бо 164 нафар мусофири, ки вазнашон 9800 кг аст, парвоз мекунад. Вазни мусофирион аз вазни умумии тайёра 87200 кг сабук аст. Вазни тайёра бо бораш чанд килограмм аст?

919. 1) Амалҳоро ичро кунед:

$$(40210 - 39408) \cdot 6 \quad 21\ 078 + 43\ 263 : 3$$

$$(4320 + 1728) : 96 \quad (31031 : 31 \cdot 13) + 103103$$

2) Кор бо калкулятор:

$$8880 : 4 + 2000 \quad 900 \cdot 5 - 500968 \cdot 59 - 528$$

920. 1) $876 : 219$

$$219 \cdot 4$$

$$6768 : 846$$

$$846 \cdot 8$$

$$\begin{array}{r} 8 \\ 9 \\ 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} : \\ 2 \\ 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 4 \\ 2 \\ 4 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} . \\ . \end{array}$$

2) Бо рақамчо нависед: ду миллиард, се миллиону яксаду панчоҳ ҳазор.

921. Дарозӣ ва бари хонаатон (ё ҳавлӣ)-ро чен карда, периметри онро ҳисоб кунед.

Дар Муғ зиёда аз 40 порчаи матои абрешиими гуногунранг ёфт шудааст. Қисми зиёди онҳо дар Суғд истеҳсол мешуданд. Матои абрешиим бо номи «дебо» маъмул буд. Ҳар як либосвории дебо 100 дирҳам арзиш дошт. Мувофиқи ҳуҷҷатҳои Муғ нархи як асп 200 дирҳам, гов 11 дирҳам будааст. Ҳамин тариқ, ба ду либоси «дебо» як аспи хуб ва ба яктояш 16 буққа ё 9 гов ҳаридан мумкин буд. Дар асри 8-ум нархи мол таҳминан чунин буд: Кафш 1 ё 2 дирҳам, асп 200 дирҳам, лаҷом 2 дирҳам; гов 11 дирҳам; куртаи занона 15 дирҳам. Дар он замон тангаҳои биринҷӣ ҳамчун пул дар муомилот буданд.

Дарси 111

922. Аз намунаи ифодаи якум истифода бурда, қимати ифодаҳои дигарро ҳисоб кунед:

$$1214 : 2 = (1000 + 200 + 10 + 4) : 2 = 1000 : 2 + 200 : 2 + 10 :$$

$$2 + 4 : 2 = 500 + 100 + 5 + 2 = 607$$

$$3\ 333 : 3 = \quad 848 : 4 = \quad 777 : 7 =$$

Д.М

923. Нобаробарӣ нависед ва дурустии онҳоро санҷед:

1) Фарқи ададҳои 4739 ва 739 аз ҳосили зарби ададҳои 70 ва 25 калон аст.

2) Ҳосили тақсими ададҳои 896 ва 224 аз ҳосили зарби ададҳои 224 ва 50 хурд аст.

3) Ҳосили тақсими ададҳои 628 ва 314 аз ҳосили зарби ададҳои 527 ва 0 калон аст.

Намуна: $6342 - 342 > 50 \cdot 48$

Санҷиш: $6000 > 2400$

924. 1) Як майна дар тобистон 7 кг 500 г ҳашаротро мөхүрад.
10 майна чи қадар ҳашаротро мөхүрад?
2) Даҳ майна 75 кг ҳашарот мөхүрад. Як майна чи қадар ҳашаротро мөхүрад? Оё масъалаи дуюм назар ба масъалаи якум масъалаи баръакс шуда метавонад?

925. Чадвалро пур кунед ва онро шарҳ дихед:
1) Тарҳшаванда тағийирёбанда ё бетағийир аст?
2) Тарҳқунанда-чи?

Тарҳшаванда	500	500	500	500
Тарҳқунанда	50	60	70	80
Фарқ				

- 3) Фарқ чи хел тағийир ёфт?

Агар тарҳшаванда бетағийир буда, тарҳқунанда зиёд шавад, фарқ ҳамон қадар воҳид кам мешавад. Агар тарҳшаванда зиёд шаваду тарҳқунанда бетағийир монад, фарқ ҳамон қадар воҳид зиёд мешавад.

Мисол:

$$80 - 10 = 70$$

ё ки

$$80 - 10 = 70$$

$$90 - 10 = 80$$

$$(80 + 10) - 10 = 80$$

926. Қуфти баробариҳоро муқоиса кунед, монандӣ ва фарқи онҳоро гӯед.

$$175 - 75 = 100$$

$$300 - 50 = 250$$

$$175 - (75 + 10) = 90$$

$$(300 - 20) - 50 = 230$$

$$1000 - 400 = 600$$

$$1000 - (400 - 100) = 700$$

927. Нобаробарӣ нависед. Фарқи ададҳои 525 ва 25 аз суммаи ин ададҳо хурд аст. Баробарӣ нависед. Ҳосили зарби ададҳои 70 ва 3 ба суммаи ададҳои 200 ва 10 баробар аст.

К.М

928. Киштии кайхонии “Союз-9” дар кайхон 18 шабонарӯз парвоз кард. Ин чанд соатро дар бар мегирад.

929. Ба зарби адади серақама ба дурақама дуто мисол навишта, онҳоро ҳисоб намоед.

930. Қурутоб чист? Кй қурутоб тайёр карда метавонад? Масолеҳи қурутоб (барои 2 нафари калонсол ё 4 нафари хурдсол) якто фатири гарми калон, ки вазнаш 400 грамм аст, 200 грамм чакка, 300 грамм пиёз, 150 грамм маскази чӯшон (ё равғани зазир), 2 – 5-то бандча кабудӣ (кашнич, шибит, мувофиқи талаб қаламфур).

Матнро хонед, ба он саволҳо гузашта, масъала созед ва онро ҳал намоед. Ҳангоми саволгузорӣ кабудӣ (**гашиз**, шибит, қаламфур) ба назар гирифта нашавад.

Дарси 112

931. Шифоҳӣ.

1) Дар ифодаи $20 + 8$ агар яке аз ҷамъшавандҳоро 5 воҳид зиёд кунем, он гоҳ қимати суммаи он чӣ тавр тафийир меёбад?

2) Агар дар ин ифода яке аз ҷамъшавандҳоро 5 воҳид кам кунем, қимати суммаи он чӣ тавр тафийир меёбад?
 $20 + 8 = 28$ $20 + (8 + 5) = 33$ $(20 - 5) + 8 = 23$

3) Агар тарҳшавандаро бетафийир гузашта тарҳкунандаро зиёд кунем (ба 2, 10, 20 воҳид), фарқ чӣ тавр тафийир меёбад? Масалан, $7 - 3 = 4$, $7 - (3 + 2) = 2$.

4) Масъалаи баръакс. Агар тарҳшавандаро зиёд карда, тарҳкунандаро бетафийир гузорем, фарқ чӣ тавр тафийир меёбад? Масалан, $12 - 4 = 8$ $(12 + 8) - 4 = 16$

932. Қимати ҷуфтни ифодаҳоро ҳисоб карда, онҳоро муқоиса намоед:

$$1200 + 200$$

$$1200 + 200$$

$$2500 - 400$$

$$(1200 + 30) + 200$$

$$1200 + (200 - 30)$$

$$2500 - (400 + 100)$$

К.э

933. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал намоед:

- 1) Сайёхон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи якум 120 км роҳро тай карданд. Сайёхон рӯзи дуюм чанд километрро тай карданд?
- 2) Сайёхон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи дуюм 130 км роҳро тай кардаанд. Сайёхон рӯзи якум чанд километрро тай карданд? Масъалаи дуюм нисбат ба масъалаи якум чӣ гуна масъала аст?

К.м

934. Ҳисоб кунед.

$$284 \cdot 52$$

$$173 \cdot 24$$

$$68 \cdot 274$$

$$198 \cdot 112$$

$$6768 : 846$$

$$5264 : 752$$

$$896 : 224$$

$$876 : 219$$

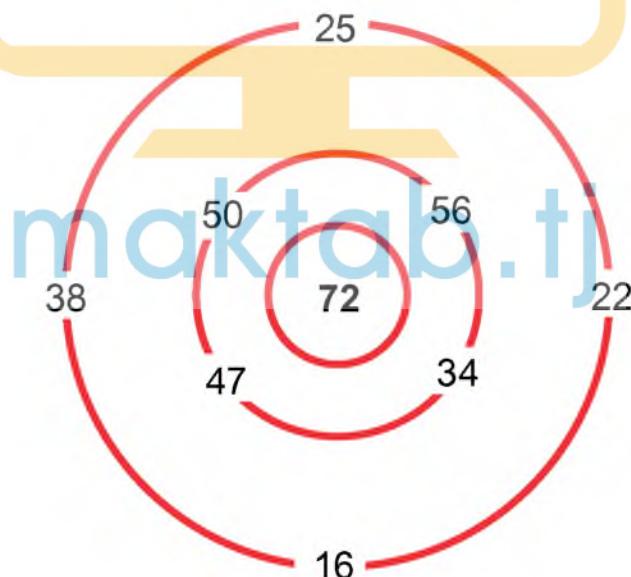
935. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед.

$$126 \cdot 257 + 281 \cdot 132$$

$$(4\,848 - 848) : 40$$

936. Қимати ифодаи $b : 11$ -ро ҳангоми $b = 121$ ва $b = 1111$ будан ҳисоб кунед.

937. Бозии лабиринт. Аз ҳар як ҳалқа якторӣ ададро тавре интихоб кунед, ки суммаашон 72 шавад.

Дарси 113

938. Чадвалро аз назар гузаронед. Дар чадвал барои 10 м.кв замин меъёри кишти тухми сабзавотро мебинед. Шумо барои 100 м кв. меъёри кишти тухми сабзавотро ҳисоб карда, онҳоро дар қатори холӣ нависед:

Номи сабзавот	Тухмӣ барои 10 м кв.	Тухмӣ барои 100 м кв.
Карам	25 г	
Сабзӣ	8 г	
Бодиринг	15 г	
Лаблабу	18 г	
Шалғам	3 г	
Лубиё	100 г	

939. Қимати ифодаҳоро муқоиса намоед ва ба ҷойи нуқтаҳо аломати мувофиқ ($>$, $<$, $=$) гузоред:

$$520 \cdot 100 \dots 520 \cdot 10$$

$$850 : 10 \dots 850 : 10 + 100$$

$$3 \cdot (100 + 20) \dots 3 \cdot 100 + 3 \cdot 20$$

$$(20 + 10) : 10 \dots 20 : 10 + 10 : 10$$

940. Ҳаттӣ ҳисоб намоед:

$$204 \cdot (5201 - 4245) + 847$$

$$200050 - 216 : 108 \cdot 5$$

941. *Шифроҳӯ*.

- 1) Хонанда соати 7-у 40 дақиқа ба мактаб рафта, соати 12-у 55 дақиқа ба хона баргашт. Ӯ барои рафту омад ва дарс чӣ қадар вақт сарф намуд? Як дарс 45 дақиқа давом кунад, 4 дарс чанд дақиқа давом мекунад? (Натиҷаро бо соат ифода кунед.)

942. Хонанда дар як рӯз барои ба мактаб рафта омадан 40 дақиқа сарф кард. Ӯ барои ин дар 5 рӯз чанд дақиқа сарф мекунад?

943. Дар тамоми чаҳон бештар аз 200 зоти асп, аз ҷумла дар Тоҷикистон 13 зоти асп ҳаст. Қади асп аз 50 см то 185 см, вазнаш аз 60 кг то 1500 кг мешавад. Асп 25 – 30 сол умр мебинад. Аз ададҳои 50 см ва 185 см; 60 кг ва 1500 кг; 25 ва 30 сол истифода бурда, се нобаробарӣ нависед.

944. Ададҳоро хонед:

$$3\ 758, \quad 375\ 800, \quad 3\ 750\ 800, \quad 4\ 521\ 824\ 653$$

945. Иваз кунед:

$$2 \text{ соат } 15 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.} \quad 2 \text{ дақ. } 20 \text{ сония} = \dots \text{ сония}$$

946. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$870270 : 30$$

$$350700 : 70$$

$$9 \text{ т } 200 \text{ кг} \cdot 4$$

$$120 \text{ кг } 500\text{г} \cdot 3$$

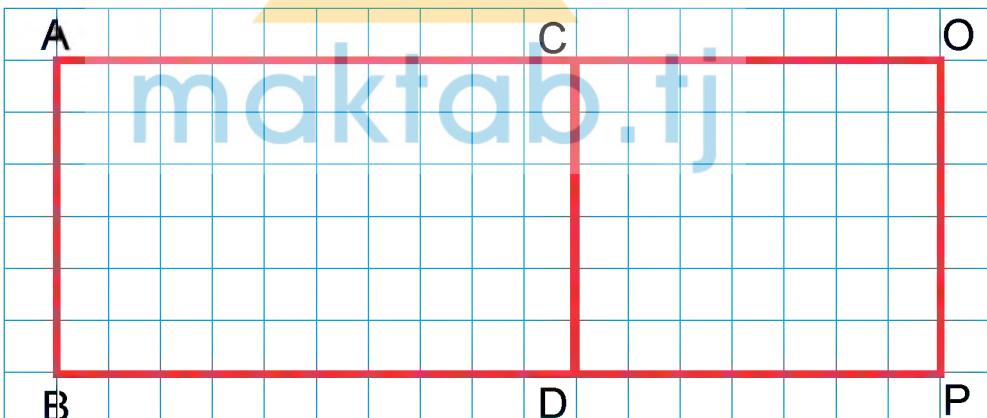
$$600 \text{ км } 60 \text{ м} : 60$$

$$933 \text{ м } 93 \text{ см} : 3$$

Дарси 114

947. Аз катакҳои нақша истифода бурда, масоҳати росткунҷаи ABDC ва квадрати CDPO-ро муайян намоед: (масоҳати 1 катакро 1 см. кв ҳисоб кунед).

К.М

948. Дарахти чинор аз 600 то 800 сол, арча аз 700 то 1000 сол умр мебинад. Ин дарахтҳо аз чанд то чанд аср умр мебинанд?

949. Ба мағозаи китобфурӯшӣ як миқдор китоби дарсӣ оварданд. Вақте ки 273 китобро фурӯхтанд, 567 китоб монд. Ба мағоза чандто китоб овардаанд? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал намоед.

950. Ин ададҳоро хонед:

$$3214185736, \quad 4000000000, \quad 7623904815.$$

Онҳо чандрақамаанд?

951. Соли 1971 дар ҷаҳон зиёда аз шасту шаш миллион сар асп буд. Соли 1976 миқдори аспҳо дар Тоҷикистон ба сию ҷорӯрӣ сар мерасид. Ин ададҳоро бо рақамҳо нависед.

952. **Шифоҳӣ.** Диљи одами солим дар як соат 4800 маротиба мезанад. Диљи одам дар як дақиқа чанд маротиба мезанад?

953. Қавсҳоро тавре гузоред, ки баробарӣҳо дуруст бошанд:

$$550 : 11 + 6 \cdot 5 = 280 \quad 880 - 80 : 20 \cdot 5 = 200$$

954. Дар муодилаҳо компонентҳоро номбар намуда, онҳоро ҳал намоед. Ҷуфтти муодилаҳо муқоиса кунед, онҳо чӣ монандӣ доранд?

$$280 : x = 14$$

$$x - 90 = 110$$

$$(280 : x) + 120 = 140$$

$$(x - 90) \cdot 2 = 220$$

955. Як халта картошка 50 кг вазн дорад. Бист халта картошка чй қадар вазн дорад?

956. Дар аввали бозӣ дар тахтаи шоҳмот 32-то мӯҳра буд. Дар охири бозӣ дар тахта 10-то мӯҳраи сафед ва аз он 6-то зиёд мӯҳраи сиёҳ монд. Дар аввали бозӣ мӯҳраҳои рӯйи тахтаи шоҳмот назар ба мӯҳраҳои сиёҳ чанд маротиба зиёд буд?

957. Ададҳоро хонед ва ба разрядҳо ҷудо кунед:

64002, 827003, 3200004, 51376, 405000

Дарси 115

958. Иваз кунед:

$$4127 \text{ м} = 4 \text{ км } 127 \text{ м}$$

$$6341 \text{ м} =$$

$$195 \text{ см} = 1 \text{ м } 95 \text{ см}$$

$$2450 \text{ кг} =$$

959. 40 халта шакар, ки ҳар қадомаш 50 кг вазн дорад, чанд тонна мешавад? 100 халтааш-ҷӣ?

960. Дарозии порчаҳоро ҷен кунед ва қиматашонро нависед:

961. Ҳисоб кунед:

$$149808 : 24$$

$$322296 : 39$$

$$751464 : 4$$

$$254800 : 5$$

962. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед: ҳосили тақсими ададҳои 7680 ва 48 аз ҳосили тақсими ададҳои 192 ва 6 чанд воҳид зиёд аст?

963. Баробарӣ нависед ва дурустиашро санҷед: ҳосили тақсими ададҳои 360 ва 12 ба ҳосили зарби ададҳои 15 ва 2 баробар аст.

964. Кадоме аз ин касрҳо ба кадом нақша мувофиқ аст?

Чавобхои дурустро муайян кунед.

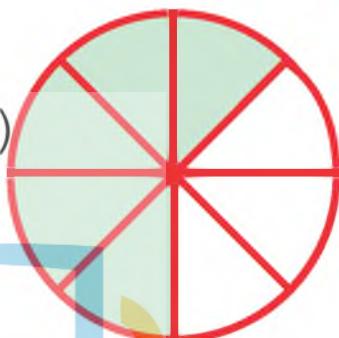
1)

2)

3)

A $\frac{3}{4}$

B $\frac{1}{2}$

C $\frac{5}{8}$

965.

Ҳисоб кунед:

$$(47968 - 42812) \cdot 324$$

$$(60000 - 14052) : 547$$

Дарси 116

966. Ифода навишта қиматашро ҳисоб кунед:

1) Адади 18792 аз 58 чанд маротиба зиёд аст?

2) Адади 75 аз 18450 чанд маротиба хурд аст? Барои донистани он ки як адад назар ба адад дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст чӣ бояд кард?

967. Суръати автомобил дар 1 соат 72 км аст. Суръати автомобил дар як дақиқа чӣ қадар аст? (72 км-ро бо метр ифода карда, ҳал намоед.)

968. Суръати аспи зоти арабӣ (зоти қадими саворӣ) дар 2 дақиқа 1800 метр мебошад. Суръати аспи зоти арабӣ дар як соат чанд километр аст?

969. Суръати автомобил ба ҳисоби миёна дар як дақиқа 1 км 200 м, суръати аспи арабӣ дар як дақиқа 900 м аст. Ин ададҳоро истифода бурда як нобаробарӣ нависед. **Эзоҳ.** Соли 1976 дар Тоҷикистон ҳамагӣ 37 сар аспи зоти арабӣ парвариш карда мешуд.

970. Адади 2500-ро аввал 25 маротиба зиёд, сонй 25 маротиба кам кунед. Оё натича тағиیر ёфт? Дар хотир нигоҳ доред: Агар адади 40-ро ду маротиба зиёд карда, ҳосили зарб (80)-ро боз ба ду тақсим кунем, натича тағиир намеёбад. Яъне, $40 \cdot 2 = 80$, $80 : 2 = 40$

К.Э

971. 1) Китоб 250 саҳифа дорад. Агар ҳар як саҳифа ба ҳисоби миёна 28 сатр дошта бошад, дар ин **китоб** ҳамагӣ чанд сатр ҳаст?

2) Китоби математики Шумо чанд саҳифа дорад? Дар як саҳифаи он чанд сатр ҳаст? Инро истифода бурда, монанди масъалаи якум масъала созед.

972. Мисолҳоро зери ҳам навишта ҳисоб кунед ва дурустиашонро санҷед:

$$85680 : 280$$

$$592200 : 840$$

$$646464 : 64$$

$$560560 : 560$$

973. Бо метр ифода кунед:

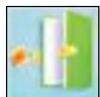
$$56 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$700 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$1400 \text{ дм} = \dots \text{ м}$$

974. Меъёри ҳарорати бадани одам аз 36 то 37 дараҷа мебошад. Агар ҳарорат 38 дараҷа ва ё аз ин зиёдтар бошад, оё ҳарорати баданро мӯътадил ҳисоб кардан мумкин аст?

Ҳарорати бадани одамро бо қадом асбоб ҷен мекунанд?

975. Фаввора (фонтан) дар 45 дақиқа 1260 литр обро берун мепартояд. Дар 1 соату 30 дақиқа фаввора чанд литр обро берун мепартояд? (Соатро бо дақиқа ифода намуда, ҳал кунед.)

976. Дар фабрикаи дӯзандагӣ ба нақша гирифтаанд, ки аз матои мавҷудбуда 225-то костюми мардона дӯзанд. Агар аз матоъ 180-то костюми мардона дӯзанд, 135 метр матоъ бокӯ мемонад. Дар фабрика чанд метр матоъ буд?

Навишти кӯтоҳ:

Буд – ? м

Дӯхтанд – 180 к

Ҳал:

$$1) 225 - 180 = 45\text{-то кам костюм.}$$

$$2) 135 : 45 = 3 \text{ м ба 1 костюм.}$$

$$3) 225 \cdot 3 = 675 \text{ м матоъ буд.}$$

Ҷавоб: Дар фабрика 675 м матоъ буд.

Нақша – 225 к

– 135 м монд

К.М

977. Хаттий ичро кунед:

$$480 \cdot 3$$

$$1440 : 3$$

$$980 : 2$$

$$490 \cdot 2$$

$$860 \cdot 20 : 4$$

$$336 \cdot 30 : 4$$

978. Хаттий ичро кунед:

$$94 \cdot 9 - 358$$

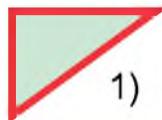
$$78 \cdot 7 - 243$$

$$108376 : 248$$

$$182505 : 345$$

979. 1) Фигураҳои геометрии зеринро номбар кунед. Гуфтан мумкин, ки онҳо бисёркунчаанд?

1)

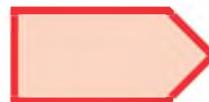
2)

3)

4)

5)

- 2) Кунчҳои ростро бо истифодаи хаткашаки секунчашакл ё қолаби кунчи рост нишон дижед.
980. **Шифоҳӣ.** Дар ҳар як адади додашуда чандто даҳӣ ва садӣ ҳаст?
- 200, 2000, 23520, 123280, 804250, 6721485

Барои донистани чандто даҳӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад рақами охиринро партофтанд лозим аст. Адади ҳосилшуда чандто даҳӣ буданро нишон медиҳад. Масалан, адади 8000 800-то даҳӣ; 704385 70438-то даҳӣ дорад. Барои донистани чандто садӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад ду рақами охирин партофта мешавад. Адади ҳосилшуда миқдори садиҳоро нишон медиҳад. Масалан, адади 6300 63-то садӣ; адади 40500 405-то садӣ дорад.

981. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$321 \cdot 3$$

$$317408 : 436$$

$$75 \cdot 7 - 234$$

$$963 : 3$$

$$82944 : 256$$

$$872 - 89 \cdot 3$$

Зарб ба адади 11. $432 \cdot 11$

Қоидай 1. Адади охирин (2)-ро чун натиҷаи охирини ҳосили зарб дар зери 2 менависем.

432
2

Қоидай 2. Рақами пасоянд (2) бо пешоянд (3) ҷамъ карда мешавад ($2+3=5$). Дар натиҷа пеш аз 2 ғанҷро менависем. Ин қоидаро боз як маротиба такрор мекунем: $3 + 4 = 7$.

432
752

Қоидай 3. Ин ҷо адади 4 рақами охирини натиҷа буда, аз ҷап навишта мешавад:
 $4752 -$ ҳосили зарб.

432
4752

982. Волейболбозай байни ду даста дар майдони дарозиаш 18 м, бараң 9 м гузаронида мешавад. Масоҳати як тарафи майдон (нисфи майдон) чиң қадар аст?

983. Масоҳати майдони волейболбозай барои гурӯҳи 6-каса 162 м кв. аст. Агар бари майдон 9 м бошад, дарозии майдонро ёбед.

К.М

984. Аз як сар буз 900 грамм пашм гирифтан мумкин аст. Аз 600 сар буз чиң қадар пашм гирифта мешавад?

985. Як сар буз 160 грамм шир медиҳад. 200 сар буз чиң қадар шир медиҳад?

986. **Шифохӣ.** Дар ҳар як адади додашуда чандто ҳазорӣ ҳаст?

35000,   210000,   4600000

Масалан, адади 62000 шасту ду ҳазорӣ; адади 814000 ҳаштсаду чордаҳто ҳазорӣ дорад.

987. Зарб ба адади 11. Хонед ва ёд гиред. $3524 \cdot 11$

Қоидай 1. Аз тарафи рост рақами охирини
адади додашуда (4) чун рақами охирини
натича навишта мешавад.

$$\begin{array}{r} 3524 \\ \hline 4 \end{array}$$

Қоидай 2. Ҳар як пешоянди адади додашуда аз
рост бо ҳамсояшаш ҷамъ карда мешавад:

$$\begin{array}{r} 3524 \\ \hline 8764 \end{array}$$

2 ҷамъи 4 шаш, 5 ҷамъи 2 ҳафт, 3 ҷамъи 5 ҳашт.

Қоидай 3. Рақами аввалин (3) аз чап охирин
натичаи тарафи чап мешавад:
 $38764 - \text{ҳосили зарб.}$

$$\begin{array}{r} 3524 \\ \hline 38764 \end{array}$$

989. Муодилаҳоро ҳал намоед:

$$(x + 720) - 180 = 825$$

$$632 + (x - 243) = 960$$

990. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$3524 \cdot 11$$

$$4312 \cdot 11$$

Волейболбозй бори аввал соли 1895 дар Америка пайдо шудааст. Дар Тоҷикистон дастаи волейболбозй соли 1926 ташкил шудааст. Дар ҷумҳурӣ соли 1977 ба ин бозӣ 79385 нафар варзишгар машғул буд. Баландии тӯри волейбол ба синну соли бозигарон вобаста буда, аз 2 м 24 см то 2 м 43 см аст. Ададҳои 2 м 24 см ва 2 м 43 см-ро бо сантиметр иваз намоед.

Дарси 119

991. Бадминтон аз номи шаҳрчай Англия гирифта шуда, бозии варзишии бо ракетка ва волан (тӯбҷаи пардор) мебошад. Барои бозии як ба як майдони дарозиаш 13 м 40 см, бараш 5 м 20 см лозим аст. Масоҳати майдони бозиро ҳисоб кунед. (Натиҷаро бо дм.кв ифода намоед.)
992. **Шифоҳӣ.**
- 1) Воҳидҳои масоҳат ва ҷадвали масоҳатро номбар кунед.
  - 2) 200 м кв. ҷанд дм кв. мешавад? 1000 м кв. – чӣ?
  - 3) 5000 дм кв. ҷанд м кв. мешавад? 6200 дм кв. – чӣ?
  - 4) Агар масоҳат ва дарозии росткунча маълум бошад, бари он чӣ тавр ёфта мешавад?

993. Муқоиса кунед ва аломати даркорӣ ($>$, $<$, $=$) гузоред.
- $$170 \cdot 10 + 6 \dots 170 \cdot 10 - 6 \qquad 25 + 60 \cdot 2 \dots 25 + 60 : 2$$
- $$640 : 1 : 1 \dots 640 : 10 \cdot 1 \qquad 533 : 1 : 1 \dots 533 \cdot 1 : 1$$

Намунаи ҳал:

$$170 \cdot 10 + 6 \dots 170 \cdot 10 - 6$$

$$\begin{aligned} 1) 170 \cdot 10 &= 1700 \\ 1700 + 6 &= 1706 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 2) 170 \cdot 10 &= 1700 \\ 1700 - 6 &= 1694 \end{aligned}$$

$$1706 > 1694$$

Аз ин рӯ ба ҷойи нуқтаҳо аломати қалон гузошта мешавад.

994. Қимати құфти ифодақоро муқоиса кунед. Чүткілдік:

$$270 + 30 =$$

$$350 - 40 =$$

$$(270 - 10) + 30 =$$

$$(350 - 20) - 40 =$$

К.М

995. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ м } 12 \text{ см} \cdot 4$$

$$5 \text{ шаб. } 9 \text{ соат} \cdot 3$$

$$2 \text{ т } 250 \text{ кг} \cdot 6$$

$$21 \text{ м } 30 \text{ см} \cdot 3$$

$$3 \text{ сомониу } 20 \text{ дирам} \cdot 4$$

$$4 \text{ кг } 500 \text{ г} \cdot 2$$

996. Муодилақоро ҳал кунед:

$$144 : x = 12$$

$$x : 77 = 17$$

$$x - 360 = 240$$

997. Бо рақамжо нависед: ҳаштсад ҳазору панчсаду бисту се; ёздах ҳазору дусаду чор, яксаду ду ҳазору ҳаштсаду ёздах.

Күдакон дар синни 3-солагй зиёда аз 400 калима, дар синни 5–6-солагй зиёда аз 800 калимаро ёд мегиранд.

Даро

20

998. 1) Дар шакли каср нависед ва хонед: панчяқ, аз се ду ҳисса, аз ҳашт панч ҳисса, ҳафтяқ.

2) Бо рақамжо нависед ва хонед:

чилу панч ҳазору сесаду ҳафт, дувоздах миллиону яксаду понздах ҳазор, ҳафтсаду сиу ду ҳазору чорсаду чордах.

999. Ададжоро ба синфжо чудо кунед:

24321893,

708905184

Синфи якум кадом разряджоро дар бар мегирад? Синфи дуюм-чай? Синфи сеюм-чай?

1000. Бозии «Кің зудтар?» Ифодақоро бо тартиби камшавии қиматашон нависед:

$$280 \cdot 3, \quad 290 : 2, \quad 72 : 2, \quad 140 : 10, \quad 712 + 8, \quad 900 - 0$$

1001. Ифода кунед:

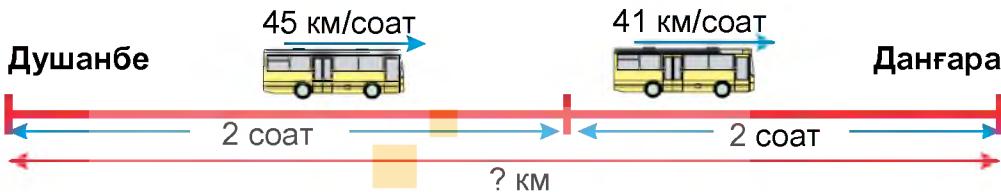
$$50 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$1 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$4\ 000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$800 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

1002. Аз Душанбе ба Данғара (бо роҳи Қўргонтеппа) автобус 2 соат бо суръати 45-километрӣ ва 2 соат бо суръати 41-километрӣ ҳаракат кард. Масофаи роҳи байни Душанбе ва Данғараро ёбед.

1003. Квадрате кашед, ки периметраш 16 см бошад. Масоҳати ин квадратро ёбед.

1004. Аз Душанбе ва аз ноҳияи Ҷалолиддини Румӣ ду автобус дар як вақт ба пешвози яқдигар ба роҳ баромада, пас аз 2 соат воеҳурданд. Суръати як автобус 31 км/соат, суръати автобуси дигар 33 км/соат буд. Масофаи байни Душанбе ва ноҳияи Ҷалолиддини Румиро ёбед.

1005. Ҳисоб кунед:

$$8400 - (250 + 900 : 3)$$

$$1971 : 3$$

$$2740 \cdot 4$$

1006. Ҳонед ва бо рақамҳо нависед: Масофаи хурдтарини байни Замин ва Моҳ ба сесаду панҷоҳу шаш ҳазору чорсаду даҳ километр баробар буда, калонтарин масофа чорсаду шаш ҳазору ҳаштсаду чил километр мебошад.

Дарси 121

maktab.tj

1007. *Шифоҳӣ*.

1) Катакҳои холиро пур кунед ва гӯед, ки ҳосили зарбро чӣ тавр ёфтед? Чӣ тафйир ёфт? Натиҷа чӣ хел тафйир ёфт?

<i>a</i>	15	15	15
<i>b</i>	6	8	10
<i>a · b</i>			

2) Катақҳои холиро пур кунед. Ҳосили тақсимро чӣ хел ёфтед? Чӣ тағиیر ёфт? Натиҷа чӣ хел тағиир ёфт?

a	72	64	32
b	8	8	8
$a : b$			

1008. Масоҳати майдон 1500 м² аст. Ба ин майдон 75 кг нуриҳои маъданӣ андохтанд. Барои майдони масоҳаташ 3000 м.кв аз ин гуна нуриҳои маъданӣ чӣ қадар лозим аст?

1009. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед ва мисолҳоро ҳал карда, дурустии онҳоро санҷед:

Намуна:

$$\begin{array}{r} - \\ \begin{array}{r} 3048 \\ | \end{array} \end{array} \quad \begin{array}{r} 381 \\ \hline 8 \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 381 \\ \hline 3048 \end{array}$$

Чаро 381-ро ба 8 зарб кардед?

$$1816 : 227$$

$$1143 : 127$$

$$5080 : 635$$

1010. Аз қимати ифодаҳои додашуда истифода карда як баробарӣ ва як нобаробарӣ нависед:

$$84 : 21 + 96$$

$$36 : 9 + 96$$

$$96 - 84 : 21$$

$$96 - 96 : 32$$

1011. Тақсимро хаттӣ ичро намуда, бақияро ёбед:

$$2050 : 50$$

$$6270 : 60$$

$$2734 : 35$$

Ба хотир оред! Бақия ҳамеша аз тақсими ӯнанда хурд мешавад. Масалан,

$$1007 : 5 = 201 \text{ (б. 2), } 2 < 5.$$

1012. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$560 - 48 : 24$$

$$4000 - (2305 - 1800)$$

$$12000 : 20 + 49 - 27$$

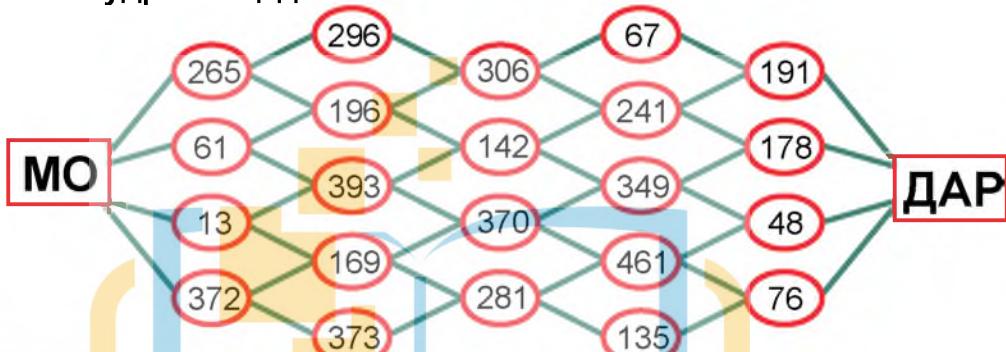
$$28 \cdot 300 : 28 - 99$$

К.Э

1013. Ҳичои «МО» мекоҳад, ки ба ҳичои «ДАР» пайваст шавад. Барои он ки ба мақсад расад, вай бояд 1000 қадам гузорад. Дар расм роҳҳои зиёде ҳастанд. Лекин фақат бо як роҳ, ки 1000 қадам аст, «МО» ба «ДАР» расида, «МОДАР» мешавад. Шумо, бачаҳои азиз, оё ин роҳро ёфта метавонед?

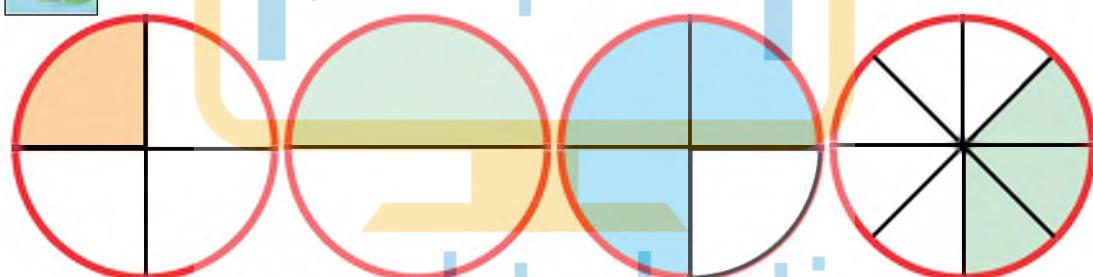
Худро санҷед!

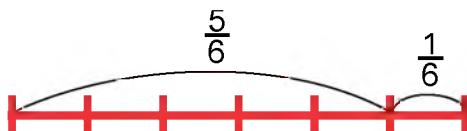
Дарси 122

1014.1) Кадом ҳиссаи фигура ранг карда шудааст? Ин ҳиссаро дар намуди каср нависед ва онро хонед:

2) Порчай дарозиаш 6 - сантиметра кашида, чоряк ва сеякашро нишон диҳед.

Намуна: Барои нишон додани $\frac{1}{6}$ ва $\frac{5}{6}$ ҳиссаи порчай дарозиаш 6-сантиเมตรа.

1015. Дар завод бо дастгоҳ дар 30 дақиқа 420 кг мөх тайёр мекунанд. Дастгоҳ дар як соат чанд килограмм мөх тайёр мекунад?

Навишти күтоҳ:

$$1 \text{ соат} = 60 \text{ дақиқа}$$

$$30 \text{ дақ.} - 420 \text{ кг}$$

$$1 \text{ соат} - ? \text{ кг}$$

1016. Дар муодилаҳо компоненти амалҳоро муайян намуда, онҳоро ҳал намоед ва дурустиашро санҷед:

$$(x \cdot 42) - 40 = 800 \quad 250 - (x : 5) = 50$$

Намуна: $x \cdot 42$ – тарҳшаванды буда, аз зарби адади номаълум ва 42 иборат аст, 40 – тарҳкунанда, 800 – фарқ (ё ҳосили тарҳ).

1017. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(100 + 40) : 2$$

$$(160 + 240) : 8$$

$$(120 + 160) : 40$$

$$(200 + 100) \cdot 7$$

1018. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 750 = 900$$

$$1200 + x = 1020 + 480$$

$$75 : x = 5$$

Солшумории қамарии ҳичрӣ тақвими расмии мусулмонист. Он аз рӯзи (16 июли 622) ҳичрати пайғамбар Муҳаммад(с) аз Макка ба Мадина сар мешавад. Соли қамарии ҳичрӣ 354 шабонарӯзу 11 соат аст, яъне нисбат ба соли шамсӣ (офтобӣ) 10 рӯзу 21 соат күтоҳтар мебошад. Аввали ҳар як моҳи солшумории қамарии ҳичрӣ ба рӯзи нахустини моҳи нав (ҳилол) рост меояд. Номҳои моҳҳо ин солшуморӣ чунинанд: муҳаррам, сафар, рабеъулаввал, рабеъуссонӣ, ҷимодиулаввал, ҷимодиуссонӣ, раҷаб, шаъбон, рамазон, шаввол, зулқаъда, зулҳичҷа. Соли қамарии ҳичрии 1454 ба соли 2002 милодӣ (солшумории григорианӣ) мувофиқ меояд. Соли милодии 2010 ба қадом соли қамарии ҳичрӣ мувофиқ меояд?

1019. Қимати ифодаҳоро мүқоиса кунед ва ба ҷойи нуқтаҳо аломати мувофиқ ($>$, $<$, $=$) гузоред:

$$468 \cdot 4 + 468 \cdot 2 \dots 468 \cdot 8 \quad 27 \cdot 2 \cdot 10 \dots 27 \cdot 12$$

$$243 \cdot 6 - 243 \cdot 3 \dots 243 \cdot 6 \quad 80 : 4 : 4 \dots 80 : 16$$

1020. Шифоҳӯ.

1) Адади 1400 аз 100 чанд маротиба калон аст? Ҷӣ тавр ҳисоб кардед?

2) Адади 1600 аз 3200 чанд маротиба хурд аст? Ҷӣ тавр ҳисоб кардед?

3) Адади 37100-ро 100 маротиба кам кунед. Ҷӣ тавр ҳисоб кардед?

4) Адади 371-ро 100 маротиба зиёд кунед. Ҷӣ тавр ҳисоб кардед?

5) Адади дурақама, серақама, панҷрақамаи хурдтаринро номбар кунед.

6) Ҳарфи «Д» ва «Ч» дар алифбои тоҷикӣ дар ҷойҳои чандум меистанд?

7) Чоряки аср чанд сол аст? Нисфи як аср-ҷӣ?

1021. Аз натиҷаи мисоли якум истифода бурда, мисоли дуюмро ҳисоб кунед:

$$560 : 2 = 280 \quad 360 : 60 = 6 \quad 240 : 8 = 30$$

$$(560 : 4) : 2 = \quad (360 : 10) : 6 = \quad (240 : 10) : 8 =$$

Дар ҷуфтни ифодаҳо ҷӣ тағиیر ёфт?

1022. Дар ҷавоби қадоме аз ин мисолҳо (яъне дар ҳосили тақсим) адади дурақама ва дар қадомаш адади серақама ҳосил мешавад?

$$1428 : 14$$

$$2424 : 12$$

$$35880 : 690$$

$$206954 : 506$$

Дар мисоли $3344 : 11$ ҳосили тақсим адади серақама аст.

Чаро? Адади 33-ро ба 11 тақсим карда, 3-ро ҳосил мекунем,

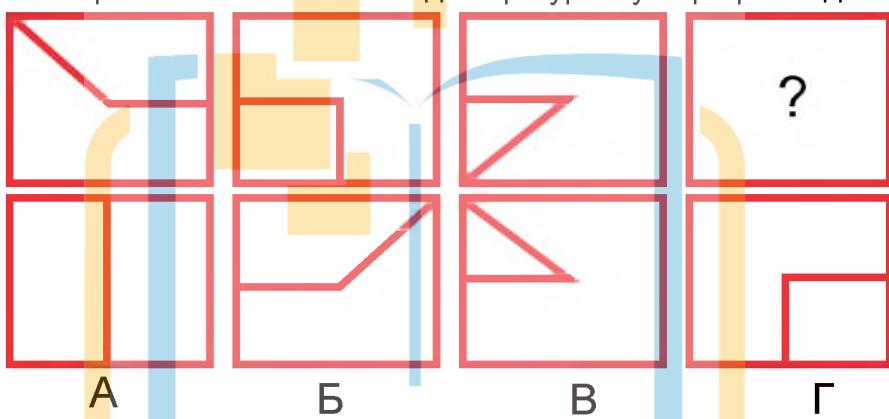
вале ҳангоми 44-ро ба 11 тақсим кардан ба ҳосили тақсим пас аз 3 як сифр илова мешавад. Бинобар ин дар ҷавоб адади серақама ҳосил шуданашро пешакӣ пайхас кардан мумкин аст.

Ҳосияти тақсим: $0 : 1 = 0$, $0 : 4 = 0$

Агар сифрро ба адад тақсим кунем, сифр ҳосил мешавад.

1023. Ду росткунчае қашед, ки масоҳати ҳар қадоми онҳо ба 36 см кв. баробар бошад.

1024. Ба ҷойи алломати савол қадом фигура мувофиқ меояд?

1025. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$3050 \cdot 18 \quad 54900 : 18 \quad 2872 \cdot 25 \quad 70800 : 25$$

То замони мо аз осори Рӯдакӣ 2000 мисраъ шеър омада расидааст. Мероси адабии ӯ хеле бузургҳаҷм будааст. Шоири асри XI Асадии Тӯсӣ шаҳодат медиҳад, ки Рӯдакӣ 180 ҳазор байт шеър дошт. Шоири асри XII Рашидии Самарқандӣ меѓӯяд, ки шеъри Рӯдакӣ беш аз 1 миллиону 300 ҳазор мисраъ будааст:

*Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба некӯшоирӣ,
 Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.
 Шеъри ӯро баршумурдам сездаҳ раҳ сад ҳазор,
 Ҳам фузун ояд, агар чунон ки бояд бишмарӣ.*

Дарси 124

1026. Муодилаҳоро навишта, онҳоро ҳал кунед:
- 1) Тақсимшаванда 206954, ҳосили тақсим 409,
Тақсимкунандаро ёбед.
  - 2) Тақсимкунанда 506, ҳосили тақсим 2385.
Тақсимшавандаро ёбед.

1027. Соли хониши 1999–2000 дар синфҳои сеюму чорум 2116 нафар хонанда буд, ки ин аз миқдори хонандагони синфҳои якуму дуюм 444 нафар зиёд аст. Дар синфҳои 1 – 4 ҳамагӣ чанд нафар хонанда таҳсил мекард?

Навишти кӯтоҳ:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{III} & - & \text{IV} & - & 2116 \text{ н.} & - & 444 \text{ н. кам} \\ | & & | & & & & | \\ \text{I} & - & \text{II} & - & ? \text{ н.} & & \text{I} - \text{V} - ? \end{array}$$

1028. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$206 \cdot 389 + 403 \cdot 197$$

$$305 \cdot 408 - 129 \cdot 206$$

$$856 \cdot 256 + 212$$

$$123 \cdot 214 - 5048$$

1029. Оё қимати ин ифодаҳоро бо ду тарз ёфтани мумкин аст?
 $(280 + 170) : 50$ $(9006 - 420) : 9$

1030. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед. Дар зери разрядҳои синфи якум як хатча, синфи дуюм ду хатча кашед. Зери разрядҳои синфи сеюм хати мавҷонок кашед.

$$1718243,$$

$$40125987,$$

$$534786521.$$

1031. Ҳисоб кунед:

$$146 \cdot 78$$

$$4007 \cdot 213$$

$$8305 \cdot 7$$

$$11388 : 78$$

$$853491 : 213$$

$$58135 : 7$$

Ҳисоб кунед. Ман моҳ ва рӯзи таваллуди шуморо меёбам! Дар коғаз рӯзи таваллудатонро нависед. Адади навиштаатонро 2 маротиба зиёд кунед, натиҷаро ба 10 зарб карда, ба ҳосили он 73-ро ҷамъ намоед. Ҳосили ҷамъро ба 5

зарб кунед, ба натишааш рақами моҳи таваллудатонро чамъ намоед. Аз сумма адади 365-ро тарҳ кунед. Намунаи ҳисоббарорӣ барои рӯзи таваллуди 9 май:

$$9 \cdot 2 = 18,$$

$$18 \cdot 10 = 180,$$

$$180 + 73 = 253,$$

$$253 \cdot 5 = 1265,$$

$$1265 + 5 = 1270,$$

$$1270 - 365 = 905$$

Дар адади 905 рақами 9 рӯзи таваллуд, рақами 05 моҳи таваллудро нишон медиҳад.

Дарси 125

1032. Ифода навишта, қиматашро ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 24127 ва 23412-ро ба суммаи ададҳои 293 ва 198 зарб кунед.

2) Фарқи ададҳои 310437 ва 310258-ро ба фарқи ададҳои 28945 ва 28934 зарб кунед.

1033. Иваз кунед:

$$640 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.} \dots \text{ мм кв.}$$

$$327 \text{ дм} = \dots \text{ м} \dots \text{ дм}$$

$$714 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.} \dots \text{ мм кв.}$$

$$2145 \text{ м} = \dots \text{ км} \dots \text{ м}$$

$$975 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.} \dots \text{ дм кв.}$$

$$126 \text{ см} = \dots \text{ м} \dots \text{ см}$$

$$289 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.} \dots \text{ дм кв.}$$

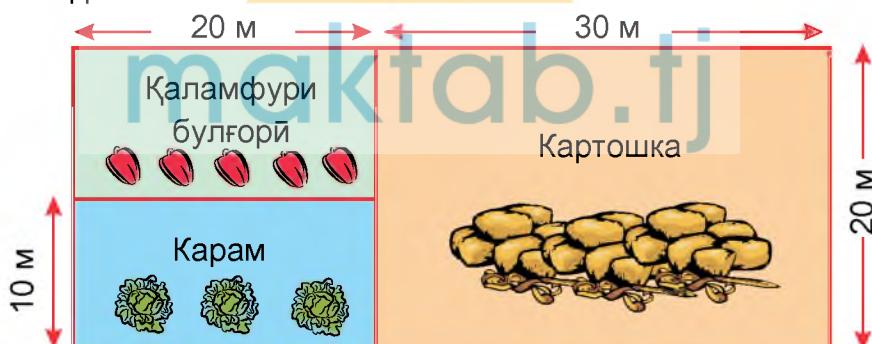
$$5097 \text{ м} = \dots \text{ км} \dots \text{ м}$$

$$9420 \text{ г} = \dots \text{ кг} \dots \text{ г}$$

$$4225 \text{ кг} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

1034. 1) Аз нақша истифода бурда, масоҳати ҳар як майдонро ёбед:

2) Масоҳати умумии майдонро ёбед.

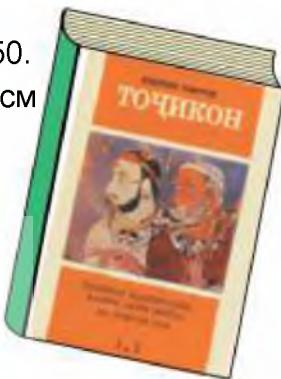
1035. 1) Қимати ифодаи а : 4-ро ҳангоми а = 160, а = 240 ёбед.

- 2) Муодила нависед ва онро ҳал намоед:
Тарҳшаванда 300, тарҳкунанда x , Фарқ 150.
3) Росткунчае кашед, ки периметраш 20 см бошад.

Соли 1972 аввалин маротиба китоби «Тоҷикон» чоп шуд.

(Муаллиф – академик Бобоҷон Гафуров).
Ин асри чанд буд?

Дарси 126

1036. Аз ҷадвал истифода бурда, масъалаҳое, ки бо як амал ҳал мешаванд тартиб медиҳем ва нобаробарӣ месозем:

Солҳо	Аҳолии Тоҷикистон (нафар)
1963	2 300 000
1986	4 648 000
2000	6 116 800

- 1) Соли 1963 дар Тоҷикистон 2300000 аҳолӣ, соли 1986 4648000 аҳолӣ буд. Дар 23 сол аҳолии Тоҷикистон чӣ қадар зиёд шудааст? Ин ададҳоро ба синфҳо ҷудо кунед.
2) Ададҳои 4 млн 648 ҳазор ва 2 млн 300 ҳазорро истифода бурда, нобаробарӣ нависед.
3) Ҳоло аҳолии Тоҷикистон чӣ қадар аст?

1037. Компонентҳои амалро номбар карда, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(1\ 200 - x) + 750 = 1\ 500$$

$$(200 : x) \cdot 50 = 50$$

1038. Шифоҳӣ.

- 1) Барои ёфтани масоҳати росткунча чӣ бояд кард? Барои ёфтани масоҳати квадрат-ҷӣ? Масоҳати секунча ва чоркунча бо қадом асбоб муайян карда мешавад? Агар масофа ва вақт маълум бошад, суръат чӣ хел ёфта мешавад? Формулаашро нависед. Масофа ва суръат маълум бошад, вақт чӣ хел ёфта мешавад? Формулаашро нависед.
- 2) Пиёдагард дар як соат 4 км 200 м масофаро тай кард. Ӯ дар як дақиқа ҷанд метр роҳро тай кардааст?
- 3) Пиёдагард дар як дақиқа 70 метр роҳ рафтааст. Ӯ дар як соат чӣ қадар роҳ рафтааст? (соатро бо дақиқа иваз намоед.) Формуларо истифода бурда, масъалаҳои 2) ва 3)-ро ҳал намоед. Ҳалли масъалаҳоро муқонса кунед. Оё масъалаи сеюм нисбат ба масъалаи дуюм масъалаи баръакс шуда метавонад?

К.М

1039. Хаттӣ иҷро кунед:

$$31518 : 153$$

$$1000000 - 57154$$

$$24750 : 15$$

$$2345210 - 98789$$

1040. 1) Росткунчае қашед, ки дарозиаш 6 см, бараҷ 2 маротиба қӯтоҳтар бошад. Масоҳати росткунҷаро ёбед.

- 2) Муодилаҳоро ҳал кунед.

$$x - 97 = 2001$$

$$89 - x = 40$$

$$(250 - x) : 5 = 35$$

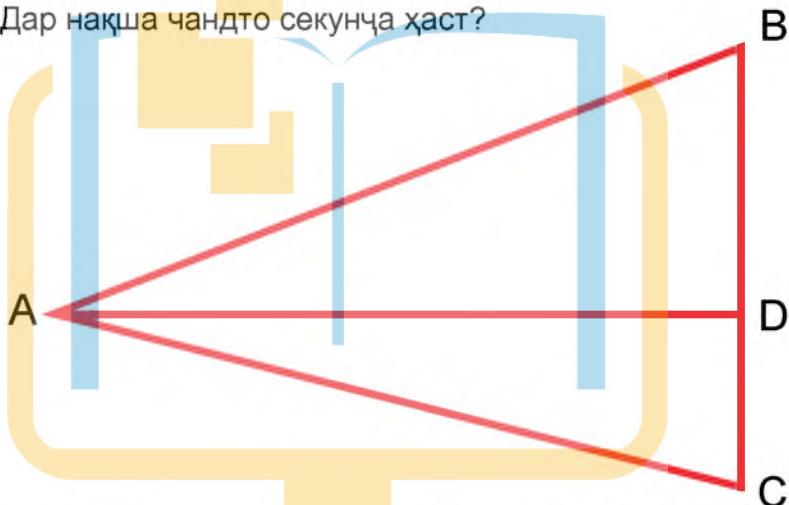
$$180 : x = 90$$

Бузкашӣ навъи варзиши миллӣ буда, аз қадимулайём дар байнӣ тоҷикон маълум аст. Соли 1957 дар ипподроми Душанбе ҳамчун намуди мустақили варзиш ба расмият дароварда шуд. Човандозони тоҷик дар мусобиқаҳои ҷумҳурияйӣ ва байналхалқӣ комёбиҳои бисёр ба даст оварданд. Дастан Тоҷикистон дар чемпионати собиқ Иттилоғи Шӯравӣ оид ба бузкашӣ 14 маротиба ҷойи якумро гирифта буд.

ТАКРОР

- Ду гурӯҳи коргарон мебоист ба масофаи 160 км роҳи оҳан месоҳтанд. Гурӯҳи якум дар як ҳафта $\frac{1}{8}$ ҳиссаи роҳро, гурӯҳи дуюм $\frac{1}{8}$ ҳиссаи боқимондаи роҳро соҳтанд. Ду гурӯҳ дар як ҳафта чанд километр роҳ соҳтанд? Боз чанд километр роҳи оҳан бояд созанд?
- $\frac{3}{5}$ ҳиссаи 90 км-ро ёбед; $\frac{2}{7}$ ҳиссаи 1400 сомониро ёбед;
 $\frac{3}{4}$ ҳиссаи 12 тоннаро ёбед; $\frac{1}{3}$ ҳиссаи агад ба 20 баробар аст. Ин агадро ёбед. $\frac{1}{6}$ ҳиссаи 120 сомониро ёбед.
- Дар нақша чандто секунча ҳаст?

Тарафи AD барои қадом секунчаҳо умумӣ мебошад?

- Муодила навишта, онро ҳал намоед:
  - Адади номаълумро 30 воҳид кам карда, 90-ро ҳосил карданд.
  - Адади номаълумро 30 маротиба зиёд карда, 90-ро ҳосил карданд.
- Ҳисоб кунед:

$\begin{array}{r} 5327 \\ + 4536 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 9832 \\ - 4549 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 25074 \\ + 3905 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 801260 \\ - 452309 \\ \hline \end{array}$
---	---	--	---

7. **Хонед ва дар хотир нигоҳдоред.** Дар кураи Замин тақрибан 900 намуди бунафша мавҷуд аст, аз ҷумла дар Тоҷикистон 17 намуди бунафша вомехӯрад. Аз баъзе намудҳои бунафша равғани эфир мегиранд, ки он дар атриёту тиб истифода мешавад.
8. Хочагӣ 5200 дона лимӯ чида, онҳоро дар 26 қуттӣ ҷойгир кард. Ба ҳар як қуттӣ ҷандтой лимӯ рост омадааст? Масъалаи баръакс сохта, онро ҳал намоед.
9. Ҷадвалро пур кунед. Ҷӣ тағйир ёфт? Ҷаро ҳосили зарб зиёд шуд? Ҳосили тақсим-ҷӣ?

a	10	20	30
b	5	5	5
$a \cdot b$			

a	40	80	100
b	2	2	2
$a : b$			

10. Дурустии баробариҳоро санҷед:
 $580 : 20 = 58 : 2$ $75 \cdot 3 + 75 = 50 \cdot 2 \cdot 3$
 $2270 + 130 = 3200 - 800$ $160 : 4 + 60 = 100 - 0$
11. Барои ёфтани ҳиссаи адад ҷӣ бояд кард? Аз рӯйи ҳиссаи адади додашуда адад ҷӣ тавр ёфта мешавад? Мисол оред.
12. 1) Адади серақамаро 10 маротиба зиёд кунем адади ҷандрақама ҳосил мешавад? Агар 100 маротиба зиёд кунем адади ҷандрақама ҳосил мешавад?
Мисол оред.
2) Ададҳоро хонед:
202537,   180910,   73504222,
41207180,   1180910,   1298302107
3) Адади калонтарини яқрақама аз адади дурақамаи калонтарин ҷанд маротиба хурд аст?

maktab.tj

13. Воҳидҳои дарозӣ ва ҷадвали воҳидҳои дарозиро нависед.
Ченакҳои вақт ва ҷадвали ченакҳои вақтро нависед.
Воҳидҳои масоҳат ва ҷадвали воҳидҳои масоҳатро нависед.
14. Дар ҳисоббарорӣ ҳар як адади пасоянд аз адади пешоянд чӣ
хел ҳосил карда мешавад? Пешоянди адади 1000 ҷанд аст?
Пасоянди адади 9999-ҷӣ? Пешоянди адади 1000000-ҷӣ?
15. Барои донистани ҷанд воҳид зиёд ё кам будани як адад назар
ба адади дигар чӣ бояд кард? Адади 890 аз адади 800 ҷанд
воҳид зиёд аст? Адади 800 аз адади 890 ҷанд воҳид кам аст?
- Ба хотир оред!**
Барои донистани он ки як адад назар ба адади дигар ҷанд
воҳид зиёд ё кам аст, аз адади калон адади хурд тарҳ
карда мешавад.
16. Барои донистани он ки як адад аз адади дигар ҷанд маротиба
зиёд ё кам аст, чӣ бояд кард? Адади 360 аз адади 90 ҷанд
маротиба зиёд аст? Адади 90 аз адади 360 ҷанд маротиба
кам аст?
- Ба хотир оред!**
Барои донистани он ки як адад назар ба адади дигар ҷанд
маротиба зиёд ё кам аст, ҳамеша адади калон ба адади
хурд тақсим карда мешавад.
17. 1) Ададҳоро бо рақамҳо нависед ва хонед: ду ҳазору як, даҳ
ҳазору даҳ, ҳаштоду се ҳазору дусаду ҷор, панҷ миллиону
яксаду ду ҳазору шашсаду ҳафтоду як, як миллиард, даҳ
миллиард.
2) Ададҳои 935184, 2706112-ро ба синфи ҷудо қунед. Дар
зери ададҳои синфи якум як ҳат, синфи дуюм ду ҳат, синфи
сөюм ҳати мавҷнок қашед.

18. 1) Ин агадхоро хонед:
5, 9, 55, 555, 5555, 55555, 99,999, 9999, 99999,
59, 5599, 555999, 55559999, 5555599999, 95, 9955,
999555, 99995555, 9999955555.
Барои навиштани ин агадхоро аз кадом ду рақам истифода шудааст?
2) Дарозии обанбори Бойғозӣ 22 км 600 м, бараш 500 м аст. Масоҳати обанбори Бойғозиро ёбед.
3) Дарозии нақб 7400 м, чуқурии обанбор 20 м аст. Ин агадхоро бо сантиметр ифода кунед ва онҳоро хонед.
19. 1) **Хонед ва дар хотир нигоҳ доред:** Панҷ қарат нӯҳ чилу панҷ, Ҳар корро бо ақл санҷ.
2) Бари гилеми росткунчашакл 14-то шакли квадратча, дарозии гилем 28-то чунин квадратча дошт. Дар атрофи гилем ҳамагӣ чандто квадратча ҳаст?
20. Дар тамоми дунё зиёда аз 8000 хели ангур, дар Тоҷикистон 211 навъи ангур парвариш меёбад. Дар мавсими ангурпазӣ ҳар кас бояд рӯзе 300 – 500 грамм ангур ҳӯрад. (Ангур барои иллати дил, меъда, чигар, шуш, асад ва ғайра фоиданок аст.)
21. 1) Чашмаи Анзоб дар сари роҳи Душанбею Хӯҷанд, дар баландии 3 179 м воқеъ аст.
2) Ағбаи Анзоб дар қаторкӯҳҳои Ҳисор воқеъ буда, баландиаш аз сатҳи баҳр 3394 м аст. Аз ағбаи Анзоб роҳи мошингарди Душанбею Хӯҷанд мегузараад. Дар ағба аз соли 1932 боз стансияи обуҳавосанҷии «Анзоб» фаъолият мекунад. Агадхои 3179 м ва 3394 м-ро муқоиса кунед ва як нобаробарӣ нависед.
3) 22 апрели соли 1970 бинои нави Сирки тоҷик ба кор даромад. Ба кор оғоз намудани Сирки тоҷикро чанд сол шудааст? Соли 1970 асри чанд аст?

22. Бозии «Кї зудтар»?

1) Суммаро ёбед:

$$8200 + 800 \quad 6500 + 500 \quad 3430 + 570 \quad 4740 + 260$$

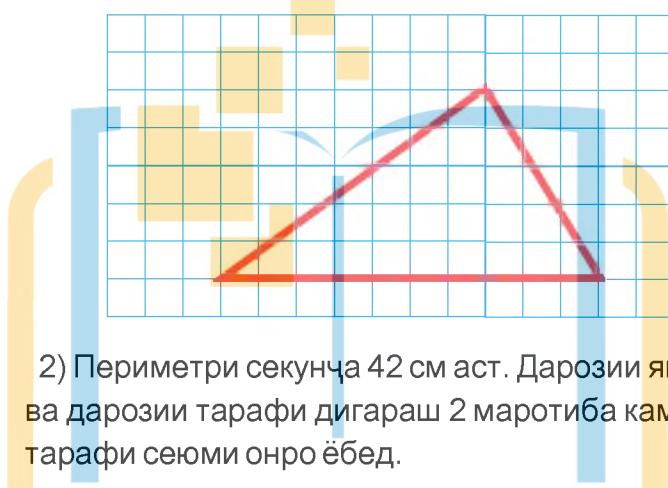
$$8200 + 1800 \quad 6500 + 3500 \quad 3430 + 5700 \quad 7800 + 2200$$

2) Фарқро ёбед:

$$502 - 207 \quad 1856 - 56 \quad 6903 - 903 \quad 22710 - 710$$

$$1502 - 502 \quad 1725 - 25 \quad 1200 - 103 \quad 31700 - 700$$

23. 1) Тарафҳои секунчаро чен карда, периметри онро ёбед.

2) Периметри секунча 42 см аст. Дарозии як тарафи он 20 см ва дарозии тарафи дигараш 2 маротиба камтар аст. Дарозии тарафи сеюми онро ёбед.

24. Кадоме аз ин секунчаҳо секунчай росткунча, кундкунча, тезкунча мебошанд?

25. Як халтай бириң 50 кг вазн дорад. Барои 2 тонна бириң чандто ҳамин хел халта лозим аст? Барои 10 тонна-чӣ?

26. 1) Ченакҳои масоҳатро нависед ва онҳоро аз ёд кунед.

2) Ҳисоб кунед:

$$21383 + 17812$$

$$4457 + 3894$$

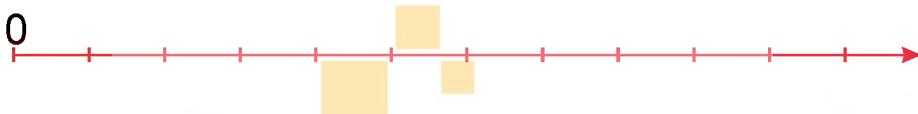
$$498305 + 52304$$

$$14586 - 6586$$

$$12457 - 3894$$

$$498305 - 52304$$

27. Дар нури ададӣ нуқтаҳои 1 ва 4-ро қайд намоед.

28. Баробарӣ чист? Муодила чист? Муодила аз баробарӣ чӣ тавр ҳосил карда мешавад? Мисол оред.

29. Муодилаҳоро хонед ва онҳоро ҳал намоед.

$$1) 240 : x = 120 \quad 95 - c = 500$$

$$40 \cdot k = 120$$

$$2) (240 : a) \cdot 2 = 120 \quad (95 - b) + 100 = 500 \quad (40 \cdot a) : 5 = 120$$

Муодилаҳои қатори якум чандамалаанд? Муодилаҳои қатори дуюм-чӣ? Тақсимшавандай номаълум чӣ хел ёфта мешавад? Тақсимкунандай номаълум-чӣ? Тарҳкунандай номаълум-чӣ?

30. Муқоиса кунед ва аломати мувофиқро гузоред ($>$, $<$, $=$):

$$390 + 10$$

$$390 - 10$$

$$840 : 2$$

$$84 : 2$$

$$420 \cdot 2$$

$$420 \cdot 1$$

$$1200 - 200$$

$$1200 - 100$$

31. Ифодаҳои ададӣ ва ҳарфиро аз ҳам ҷудо карда онҳоро дар алоҳидагӣ нависед:

$$24 + 6,$$

$$a + b,$$

$$92 - 12,$$

$$92 - b,$$

$$44 : 22,$$

$$b : c,$$

$$9 \cdot 8,$$

$$a \cdot b,$$

$$a + 6,$$

$$92 - b$$

$$a \cdot 8,$$

$$b : 2,$$

$$15 + 14,$$

$$a - b,$$

$$a \cdot c,$$

$$b : a$$

32. Дар ифодаҳо тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати онҳоро хаттӣ ҳисоб намоед:

$$(1070 - 70 + 250 - 50) - 189$$

$$(216 + 4) + (320 - 20) - 90$$

$$600 + (480 - 80) - 9$$

$$(1800 - 600) + 275 - 75 + 8$$

$$120 \cdot 3 - 60 + 80 : 4$$

$$2360 - 90 \cdot 4 : 6 + 40$$

$$3600 : (4000 - 3600) \cdot 2$$

$$(925 + 75) : 200 \cdot 9 - 45$$

33. Ҳисоб кунед:

$$124358 + 3212$$

$$225 \cdot 48$$

$$840 : 20$$

$$693134 - 5892$$

$$406 \cdot 92$$

$$10200 : 200$$

34. 1000 донаи тухми бихӣ аз 24 г то 44 г вазн дорад. Як бихӣ аз 200 г то 1000 г (баъзан то 3 кг) вазн дорад. Бихӣ аз 2-солагӣ то 50-солагӣ ҳосил медиҳад.

35. **Шифоҳӣ.** Барои 200 бех ниҳоли бихӣ 3000 м.кв ҷой лозим аст. Барои як бех ниҳоли бихӣ чӣ қадар ҷой лозим аст?

36. 1) Адади 2517 аз адади 3 чанд маротиба калон аст? Тақсимро хаттӣ иҷро кунед.

2) Адади 7521 аз адади 2507 чанд воҳид калон аст? Фарқро хаттӣ ҳисоб кунед.

37. Периметри бисёркунча чӣ тавр ҳисоб карда мешавад? Периметри росткунча ва квадрат-чӣ? Формулаҳои периметри росткунча ва квадратро нависед. Дар ин формулаҳо ҳарфҳо чиро ифода мекунанд?

1) Тарафҳои секунча 1 дм, 12 см, 14 см аст. Периметри ин секунчаро ёбед.

2) Тарафҳои чоркунча 6 см, 50 мм, 7 см, 20 мм аст. Периметри чоркунчаро ҳисоб кунед.

3) Дарозии ҳавлии росткунчашакл 40 м, бараш 3000 см аст. Сантиметро ба метр гардонда, периметр ва масоҳати ҳавлиро ҳисоб намоед.

4) Дар нури ададӣ нуқтаҳои 1, 2, 3, 4, 6 ва 9-ро ҷойгир кунед.

0

38. Қади Фирұза 1 м 35 см ва қади Мичгона 92 см мәбошад. Қади Фирұза назар ба Мичгона чанд сантиметр зиёд аст? Җағобро бо миллиметр ифода кунед.

40. Тартиби ичрои амалхоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

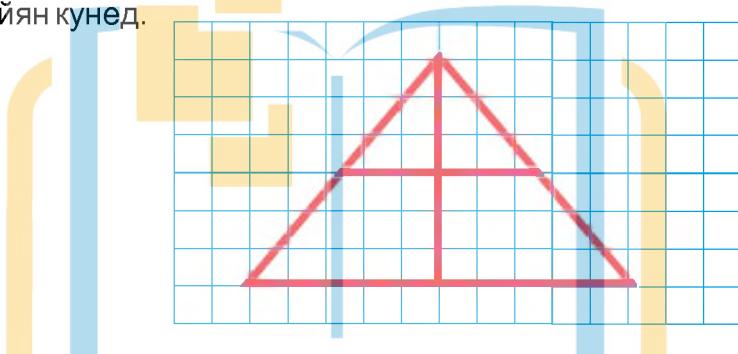
$$320 \cdot 16 : 16 + 480 - 175$$

$$168140 : 28 - 844 : 20$$

$$200000 - (43\ 520 : 170 + 24\ 745)$$

$$627 \cdot 212 + 908 \cdot 201$$

41. Дар нақша миқдори күнчхой рост, секунчаҳо ва чоркунчаҳо муйян кунед.

42. **Шифоҳү.** Ҳосиятҳои зарб ва тақсим ба якро ба хотир оред. Ҳосили зарб қадом вақт ба сифр баробар мешавад? Ҳосили тақсим қадом вақт ба як баробар мешавад? Ҳосили тақсим кай ба тақсимшаванда баробар мешавад?

43. Қимати ифодаҳоро ёбед:

1) $a \cdot 208$, ҳангоми $a = 105$ будан.

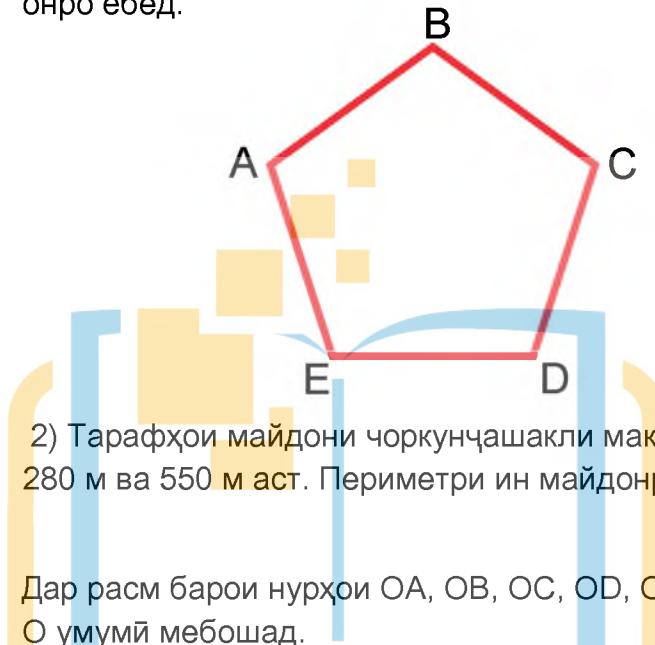
2) $2976 : b$, ҳангоми $b = 24$ будан.

44. 1) Масъалае тартиб диҳед, ки суръат ва вақт маълум буда, масофа номаълум бошад. Масъаларо бо истифодай формула ҳал кунед.

2) Масъалае тартиб диҳед, ки вақт ва масофа маълум буда, суръат номаълум бошад. Ҳангоми ҳал формуларо истифода кунед.

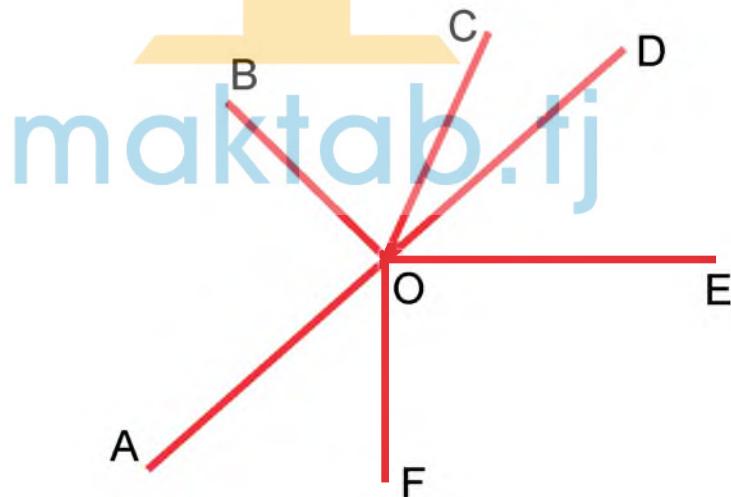
3) Масъалае тартиб дихед, ки дар он суръат ва масофа маълум, вале вақт номаълум бошад.

45. 1) Тарафҳои бисёркунҷаи ABCDE-ро чен карда, периметри онро ёбед.

46. Дар расм барои нурҳои OA, OB, OC, OD, OE ва OF нуқтаи O умумӣ мебошад.

- a) Кадоме аз ин нурҳо кунҷҳои ростро ташкил медиҳанд?
б) Кадоме аз ин нурҳо кунҷи кундро ташкил медиҳанд?
в) Боз кадом кунҷҳо дар расм мавҷуданд?

47. Шоири бузург Абдураҳмони Чомӣ соли 1414 таваллуд ёфтааст. Ин асри чандум буд? Соли 2014 чандсолагиашро ҷашн мегиранд?
48. 1) Бокс навъи варзиш буда, 50 аср пеш ҳамчун муштзани одӣ дар Миср пайдо шуда буд. Соли 1867 қоидаҳои бокс бо дастпӯшак тасдиқ гардид. Бокс аз соли 1904 ба барномаи бозиҳои олимпӣ доҳил карда шуда, аз солҳои 1920-ум ҷемъионати Аврупо гузаронида мешавад. Солҳои 1867, 1904, 1920 ба асри чандум рост меоянд?
-
- 2) Барои мусобиқаи бокс майдонҷаи квадратшакли тарафаш 6-метрӣ лозим аст. Масоҳати ин майдонҷаро ёбед.
49. Дар Душанбе миқдори солонаи боришот 620 мм, дар нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор миқдори солонаи боришот ба 2000 мм мерасад. Дар ҳавзаи Қарокӯл ва ноҳияи Мурғоб боришот кам, 72 – 73 мм аст. Ин аدادҳоро истифода бурда, нобаробариҳо тартиб дихед.
50. Як рӯйи варақи дафтари математикиро ба самти амудӣ 33-то ва ба самти уфуқӣ 41-то квадратча ташкил намудааст. Миқдори умумии квадратчашои як рӯйи варақ ва як дафтари 12 варақаро ёбед.
51. Ҳисоб кунед ва санҷед:
1859 · 28	70206 · 98	94058 · 76
3264 : 32	180324 : 36	168336 : 42
- Амали зарбро бо истифодай қадом амал санҷидед? Амали тақсимро - чӣ? Барои санчиши амали зарб чӣ кор кардед? Барои санчиши тақсим - чӣ?

52. Аз палетка истифода карда, масоҳатҳои катакҳои пурра ва нопурраи фигураҳоро ҳисоб карда, масоҳати ҳар як фигурага ёбед.

53. 1) Зардолуи аҳорӣ пешпазак буда, мевааш сурх ё зарди кулӯла аст. Аз ҳар бехи он $50 - 60$ кг ҳосил мегиранд. Аз 1000 бех чӣ қадар зардолу гирифта мешавад?
- 2) $25 - 30$ донаи зардолуи аҳорӣ то 1 кг вазн дорад, $250 - 300$ донааш то чанд килограмм вазн дорад?
54. 1 см кв. чанд мм кв. аст? 1 дм кв. чанд см кв. аст?
 1 м кв. чанд дм кв. аст?
55. 1) Шумо бо машқҳои иловагии китоби дарсӣ шинос ҳастед.
 1 қадоқ чанд грамм аст? 1 таноб чанд м кв. аст? 1 сотих-ҷӣ?
 Таноб, сотих ҷенакҳои чист? 1 м кв. чанд см кв. аст? Чӣ хел муайян кардед, ки 1 м кв. ба 10000 см кв. баробар аст? 1 арам чанд сотих аст? 1 арам ба чанд м кв. баробар аст? 1 гектар ба чанд м.кв баробар аст?
- 2) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:
$139724 + 10539$	$167 \cdot 53$	$43200 : 200$
$798327 - 91258$	$507 \cdot 84$	$64200 : 300$
$(295936 - 251264) \cdot 2$	$(15736 + 11312) : 2$	

56. Ифода навишта, қиматашро ҳисоб кунед:
- 1) Суммаи ададҳои 17402 ва 11406-ро ду маротиба кам кунед;
  - 2) Фарқи ададҳои 2 м 9 см ва 1м 6 см-ро ёбед;
57. Қимати ифодаҳои ҳарфири ёбед:
- 1) $a \cdot 312$, ҳангоми $a = 203$ будан;
  - 2) $b : 2$, ҳангоми $b = 4312$ будан.
58. 1) Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:
- $$640 : 4 \cdot 4 + 570 - 293 \quad 300000 - (2560 : 8 + 920)$$
- 2) Иваз намоед:
- $$3 \text{ м } 7 \text{ дм} = \dots \text{ дм} \quad 4 \text{ км } 517 \text{ м} = \dots \text{ м} \quad 99 \text{ м } 9 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$
59. Хочагӣ аз майдони мевазор 2 т 800 кг зардолу, 1 т 200 кг камтар шафттолу чамъ овард. Хочагӣ ҳамагӣ чӣ қадар зардолу ва шафттолу чамъ кардааст?
60. Дар расм чандто секунча ва чоркунча ҳаст?

maktab.tj

61. 1) **Шифоҳӣ.** Ҳазор чандто сифр дорад? Даҳ ҳазор-ҷӣ?
 10000 аз 1000 чанд воҳид зиёд аст? 1000 аз 10000 чанд
 воҳид кам аст? 10000 аз 1000 чанд маротиба зиёд аст?
 1000 аз 10000 чанд маротиба кам аст? Ҷӣ тавр ҳисоб
 кардед?
- 2) Ба разрядҳо ҷудо намоед: 48376413 , 39984531,
 57986. 342003

Масалан, адади 948623517 аз:

94862351 даҳӣ, 9486 235 садӣ, 948623 ҳазорӣ, 94862
 даҳҳазорӣ, 9486 садҳазорӣ, 948 миллионӣ 94
 даҳмиллионӣ, 9 садмиллионӣ иборат аст.

62. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $205 + x = 968$ $x - 763 = 1096$ $x \cdot 311 = 622$
63. Иваз намоед:
 $4 \text{ дм } 5 \text{ см } 1 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$ $2 \text{ км } 326 \text{ м} = \dots \text{ м}$
 $3 \text{ м } 7 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$ $9 \text{ км } 999 \text{ м} = \dots \text{ м}$
64. Дар як мактаб 2 045 нафар хонанда, дар мактаби дигар 603
 нафар зиёд хонанда таҳсил мекунад. Дар ду мактаб чанд
 нафар хонанда таҳсил мекунад?
65. Муодилаҳоро ҳал намоед:
 $x + 1043 = 2\,046$ $x - 345 = 999$ $725 - x = 542$
66. Чанд ҳиссаи ин фигураҳо ранг карда шудааст? Нависед ва
 хонед.

67. Дар гимназия аз 850 нафар хонанда $\frac{1}{5}$ ҳиссаашон соли хо-
 нишро бо баҳои аъло ҳатм карданд. Шумораи аълоҳонҳоро
 ёбед.

68. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$510 - x = 273 + 137$$

$$(410 - x) - 50 = 150$$

$$3059 - x = 247 + 139$$

$$x \cdot 31 = 155$$

69. **Шифоҳӣ.** Шашяки ин ададҳоро ёбед:

24,

36,

42,

54,

66,

72.

70. **Шифоҳӣ:**

1) 30000, 32000, 34000, 36000-ро 200 воҳидӣ зиёд кунед.

2) 30000, 32000, 34000, 36000-ро 200 воҳидӣ кам кунед.

71. Ин фигураҳоро тасвир кунед ва чоряки масоҳати онҳоро ранг кунед.

72. Се порча тасвир кунед. Дарозии порчай якум 2 см, дуюмаш 3 маротиба дарозтар, сеюмаш назар ба дуюмаш 2 маротиба кӯтоҳтараст.

73. 1) Порчай дарозиаш 8-сантиметрӣ кашед ва чоряки онро нишон диҳед.

2) Кор бо калкулатор:

$$435120 + 127\ 240$$

$$734800 - 256790$$

$$459677 \cdot 16$$

$$1440072 : 36$$

74. Давомнокии як дарс 45 дақиқа аст. Панҷаки дарс ба ҳалли масъала сарф шуд. Барои ичрои супоришҳои боқимонда чанд дақиқа мондааст?

75. Мисолҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$1932 : 6 + 2320 - 800$$

$$85630 - 18563 \cdot 3 : 3$$

$$2014 : 38 + 301 \cdot 3$$

$$(498206 - 41206) : 5 + 417$$

76. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(4530 : x) + 804 = 1710$$

$$x - 88 = 146 \cdot 2$$

77. Иваз кунёд:

Бо см:

$$8 \text{ м } 29 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$9 \text{ дм } 6 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

Бо мм:

$$10 \text{ дм } 7 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$12 \text{ дм } 4 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

Бо м:

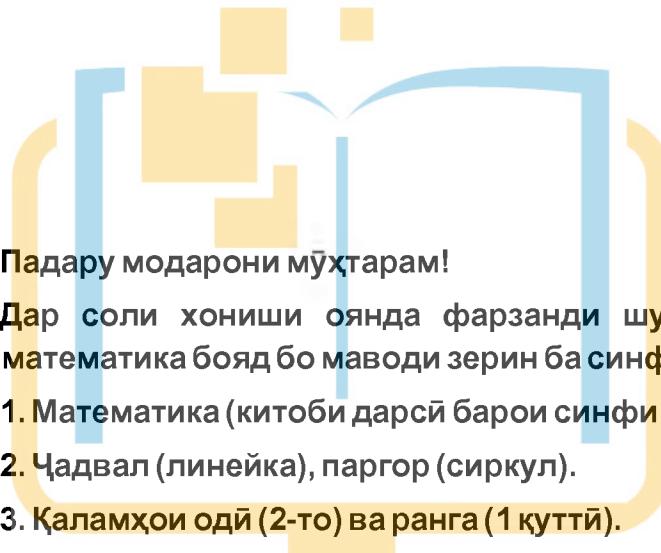
$$6 \text{ км } 400 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$9 \text{ км } 56 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$10 \text{ км } 304 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$11 \text{ км } 10 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

78. Мошинаи сабукрав бо суръати 80 км/соат ҳаракат мекард. Вай бо ин суръат 480 км масофаро дар чанд соат тай мекунад?

Падару модарони мӯҳтарам!

Дар соли хониши оянда фарзанди шумо ба дарсҳои математика бояд бо маводи зерин ба синфи 5 ояд:

1. Математика (китоби дарсӣ барои синфи 5).
2. Ҷадвал (линейка), паргор (сиркул).
3. Қаламҳои одӣ (2-то) ва ранга (1 қуттӣ).
4. Дафтари дорои катаки умумӣ (40 – 45-варақа) вадафтари дорои катаки 12-варақа.
5. Ручка, (2-3-то, бунафшаранг ва сурх).

МАЪЛУМОТНОМА

- 1) **Арифметика** қисми асосии математикаро ташкил медиҳад. Арифметика калимаи юнонӣ буда, маънояш «адад», яъне илм дар бораи адад ва амалҳо бо онҳост.
- 2) **Адад** калимаи арабӣ буда, маънояш шумор, ҳисоб аст.
- 3) **Нумератсия** рақамнависӣ, маҷмӯи тарзҳои гуногуни номгузорӣ ва ишораи ададҳост.
- 4) **Аломатҳои математикий** ин ишораҳои шартӣ буда, барои навиштани мағҳумҳои математикий, ҷумлаҳои математикий ва ҳисоб таъин шудаанд. Масалан, аломати амалҳое, ки ба ҷойи калимаҳои ҷамъ, тарҳ, зарб, тақсим, қалон, хурд ва баробар истифода мешаванд, мувофиқан бо аломатҳои «+, -, ×, :, >, <, =» ишорат мейёбанд.
- 5) **Калимаҳои ал-ҷабр ва ал-муқобила** номи алгебра буда, бори аввал дар асарҳои математикии Муҳаммад ибни Мӯсо, машҳур ба Ал-Хоразмӣ (780-850) истифода шудаанд.
- 6) **Кило** бузургии математикист. Кило калимаи лотинӣ буда, маънояш «ҳазор» аст.
- 7) **Каср** аз калимаи арабии қасара гирифта шуда, маънояш пора кардан, шикастан, «тақсим кардан» ва рахна аст.
- 8) **Метр** бузургии математикий буда, аз забони лаҳистонӣ (Ҷумҳурии Полша) гирифта шудааст. Маънояш чен кардани дарозӣ аст.
- 9) **Сифр** аломатест дар ҳисоб, ки дар танҳои қимат надорад.
- 10) **Пуд** бузургии математикий мебошад, ки ба 16 кг баробар аст.
- 11) **Палетка** асбобест, ки барои чен кардани масоҳати фигураҳои сарҳадашон качхатай геометрӣ истифода мешавад.

- 12) **Периметр** ҳосили чамъи дарозии тарафҳои фигураи геометрӣ (секунча, чоркунча, росткунча, панҷкунча ва ғайраҳо) аст.
- 13) **Плюс ва минус** калимаҳои лотинӣ буда, маъноҳои мусбат ва манфирио (чамъ ва тарҳ) доранд.
- 14) **Ребус** чистонест, ки калима ва ҷумлаҳои он бо расм ва ҳарфу алломатҳо ифода карда мешаванд. Ребус як навъи муаммост.
- 15) **Рӯҳ** яке аз мӯхраҳои шатранҷ аст, ки шакли бурҷро мемонад. Шатранҷ шоҳмот аст. Бурҷ бинои манорамонанди мустаҳкам, ки дар гӯшаҳои қалъа сохта мешавад.

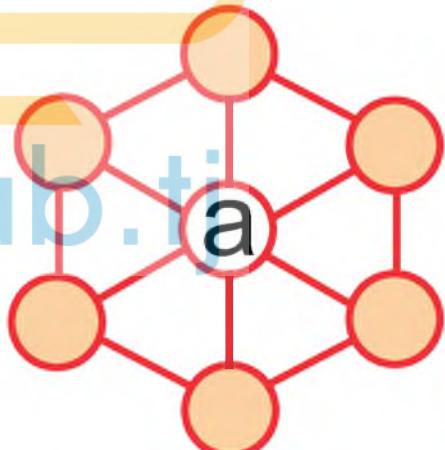
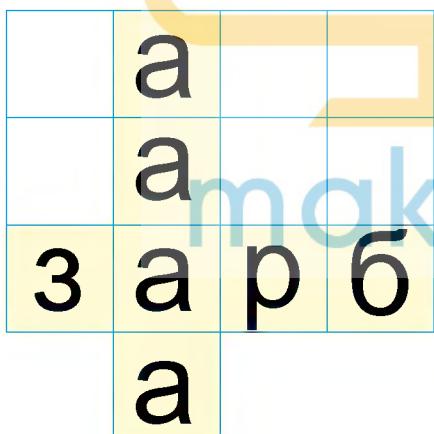
maktab.tj

БОЗИХОИ МАТЕМАТИКӢ

- 1) Аз расм истифода бурда ҳарфҳои калимаи «МУАЛЛИМ»-ро тавре ҷойгир кунед, ки ин калима бо чанд тарз хонда шавад. Намуна: калимаи «ХОНАНДА»

- 2) Аз расм истифода бурда ҳарфҳои калимаи «МИЛЛИОН»-ро тарзе ҷойгир намоед, ки ин калима бо чанд роҳ хонда шавад.

- 3) Амалҳо, рақамҳо ва ададҳои мувофиқро ёфта, ребусҳоро пур кунед.

- 4) Бузургихои математикиро мувофиқи ребусҳо ёбед.

	a		
	a		
	a		
	a		
x	a	f	t
	a		
	a		
	a		

- 5) Бо се тарз суммаро ҳисоб карда, натиҷаро муқоиса кунед.

3	8	7
10	6	2
5	4	9

7	8	3
2	6	10
9	4	5

СУПОРИШХОИ ТЕСТИ

Машқҳоро ичро намуда, сипас дар зери чавоби дуруст хат кашед.

1. Кадоме аз ин ададҳо ба 2 тақсим мешавад?
1) 402   2) 822
3) 73   4) 905
5) 1856   6) 721
A) 1, 2, 5   B) 2, 4, 6   C) 3, 4, 6
2. Кадоме аз ин ададҳо ба синфҳо дуруст ҷудо шудааст?
1) 7 831   2) 9 1 542
3) 601 403   4) 4 502 896
A) 1, 2   B) 2, 4   C) 1, 3, 4
3. Қимати кадоме аз ин ифодаҳо дуруст аст?
1) $9037 + 44$
2) $10301 + 418$
3) $597 \cdot 0$
A) 9081   B) 10 709   C) 597
4. $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адади 405-ро ёбед.
A) 2025   B) 81   C) 40
5. $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адад ба 220 баробар аст. Ин ададро ёбед.
A) 880   B) 55   C) 1100
6. Баробарии нодурустро нишон дихед.
1) $71 \cdot 2 = 71 + 71$
2) $98 : 2 = 98 \cdot 2$
3) $5 \cdot (8 + 3) = 5 \cdot 8 + 5 \cdot 3$
A) 1, 3   B) 1, 2   C) 2
7. Ифодаро сода кунед:
 $83 - 5 \cdot 9$
A) 702   B) 38   C) 602

8. Кадом ҳиссаи адади 45 ба 9 баробар аст?
- А) $\frac{2}{5}$ Б) $\frac{1}{9}$ В) $\frac{1}{5}$
9. Дурустии нобаробариро санҷед:
- $601 \cdot 3 > 601 \cdot 2$
- А) $1803 < 1202$ Б) $1803 > 1202$ В) $1202 > 1803$
10. Барои ёфтани масоҳати квадрат:
- 1) Дарозии тарафи квадратро ба худаш зарб мекунем.
2) Дарозӣ ва периметрашро зарб мекунем.
3) Ду тарафашро ҷамъ мекунем.
- А) 3   Б) 2   В) 1
11. Барои ёфтани периметри квадрат:
- 1) Ҷор тарафи квадратро ҷамъ мекунем.
2) Як тарафи квадратро ба 4 зарб мекунем.
3) Дарозӣ ва бари квадратро зарб мекунем.
- А) 1,2   Б) 3,1   В) 2,3
12. Адади номаълумро ёбед:
- $71 - x = 49$
- А) 22   Б) 120   В) 32
13. Адади номаълумро ёбед:
- $96 : x = 48$
- А) 4608   Б) 2   В) 48
14. Дар зери ифодай дуруст хат қашед:
Ҳосили зарби ададҳои 12 ва 5 чӣ тавр навишта мешавад?
- А) $12 \cdot 5$ Б) $12 + 5$ В) $12 - 5$
15. Дар зери ифодай дуруст хат қашед:
Фарқи ададҳои 430 ва 80 чӣ тавр навишта мешавад?
- А) $430 - 80$ Б) $430 + 80$ В) $430 - 80 - 80$
16. Ду нафар сангчабозӣ карданд. Дарозии майдони сангчабозӣ 1 м 50 см ва бараҷ 1 м буд. Периметри майдонро ёбед.
- А) 5 м   Б) 3 м   В) 4 м

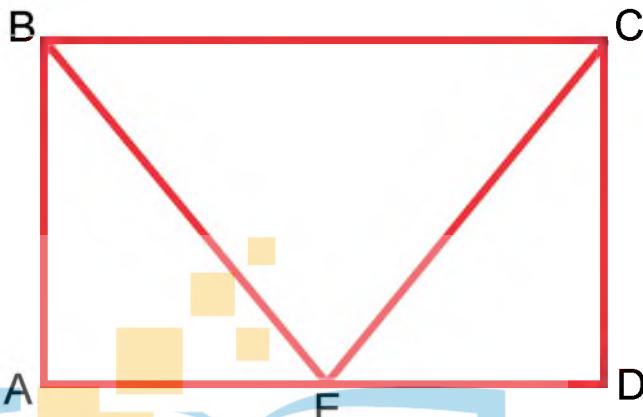
17. Сесад ҳазор аз сесад чанд маротиба калон аст?
 А) 1000 мар.   Б) 100 мар.   В) 300 мар.
18. 700 аз 21000 чанд воҳид хурд аст?
 А) 30 воҳид   Б) 20300 воҳид   В) 21700 воҳид
19. Барои донистани он ки як адад назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд (кам) аст, чӣ бояд кард?
 1) Адади калонро ба адади хурд тақсим кардан лозим.
 2) Аз адади калон адади хурдро тарҳ кардан лозим.
 3) Адади калонро бо адади хурд зарб кардан лозим.
 А) 2   Б) 3   В) 1
20. Тартиби ичрои амалҳоро муайян намоед:
 А) $(842 \cdot 2) - 1245 - 403$
 Б) $(842 \cdot 2) - 1245 - 403$
 В) $(842 \cdot 2) - 1245 - 403$
21. Кадом ҳиссаи фигура ранг карда шудааст?
 А) $\frac{3}{4}$ Б) $\frac{1}{4}$ В) $\frac{2}{4}$
22. Кадоме аз формулаҳо периметри росткунҷаро ифода мекунад?
 1) $p = 2 \cdot (a + b)$ 2) $p = 2 \cdot a + 2 \cdot b$ 3) $p = 4 \cdot a$
 А) 1, 2   Б) 2, 3   В) 1, 3
23. Кадоме аз ин формулаҳо масоҳати росткунҷаро ифода мекунад?
 1) $S = a \cdot b$ 2) $S = a + b$ 3) $S = 2 \cdot (a + b)$
 А) 2, 3   Б) 1   В) 1, 2
24. Бо кадоме аз ин формулаҳо масофа ёфта мешавад?
 1) $v = S : t$ 2) $S = v \cdot t$ 3) $t = S : v$
 А) 1   Б) 2   В) 3

25. Дар баробар әдадқо чй ном доранд?
- $$340 + 20 = 360$$
- 1) 340 чамъшаванда, 20 чамъшаванда, 360 ҳосили зарб.
 2) 340 ва 20 чамъшавандақо, 360 сумма.
 3) 340 чамъшавандаи якум, 20 чамъшавандаи дуюм, 360 ҳосили чамъ.
- A) 2, 3   Б) 1, 2
26. Барои ҳалли муодилаи зеरин кадоме аз ин қоидақо дуруст аст?
- $$48 : x = 8$$
- 1) Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум ҳосили тақсим бо тақсимкунанда зарб карда мешавад.
 2) Барои ёфтани тақсимкунандаи номаълум ҳосили тақсим бо тақсимшаванда зарб карда мешавад.
 3) Барои ёфтани тақсимкунандаи номаълум тақсимшаванда ба ҳосили тақсим тақсим карда мешавад.
- A) 1, 2   Б) 1, 2, 3   В) 3
27. Ҳосили тақсим кай ба як баробар мешавад?
- 1) Агар тақсимшаванда ба тақсимкунанда баробар бошад.
 2) Агар тақсимшаванда ва тақсимкунанда аз ададҳои яхела иборат бошанд.
 3) Агар тақсимкунанда ба як баробар бошад.
- A) 1, 2   Б) 1, 3   В) 2, 3
28. Ҳосили зарб кай ба яке аз ҳамзарбҳо баробар мешавад?
- 1) Агар яке аз ҳамзарбҳо ба як баробар бошад.
 2) Агар яке аз ҳамзарбҳо ба сифр баробар бошад.
 3) Агар зарбшаванда ба як баробар бошад.
- A) 2, 3   Б) 1, 3   В) 1
29. Кадоме аз ин мисолҳо бо тарзи таг ба таг ҳисоб шудааст?
- 1) $200 \cdot 2 = 400$ 2) $\underline{\quad 1324 \quad}$ 3) $120 : 2 = 60$
- $$\begin{array}{r} & 248 \\ - & 1076 \\ \hline \end{array}$$
- A) 1   Б) 2   В) 3

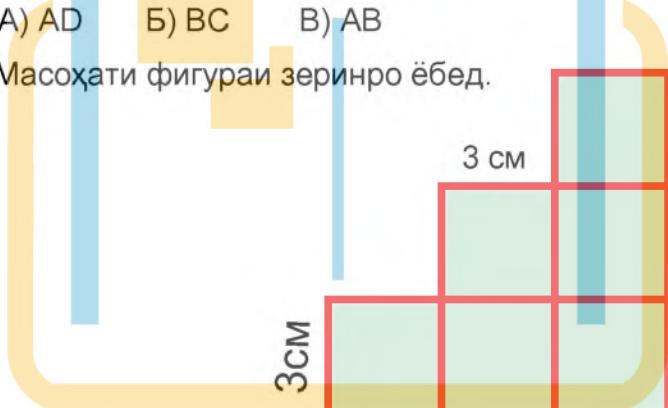
30. Кадоме аз ин чумлаҳо дуруст аст?
- 35 миллион аз сиyo панҷ ҳазор хурд аст.
  - 35 миллион аз сиyo панҷ ҳазор калон аст.
- A) 1   Б) 2   В) 1, 2
31. Кадоме аз ин ададҳо ба синфи миллионҳо дохил мешавад?
- A) 21948   Б) 121948   В) 1121948
32. Кадом нобаробарӣ дуруст аст?
- A) $12869 > 12869$
 Б) $321009 = 321008$
 В) $302508 > 302500$
33. Ҷавоби дурусти муодилаи $6464 : x = 64$ кадом аст?
- A) 11   Б) 101   В) 1001
34. Кадоме аз ин ададҳо бо суммаи разрядҳо дуруст навишта шудааст?
- A) $12587 = 1000 + 2000 + 500 + 80 + 7$
 Б) $22543 = 20000 + 20000 + 500 + 40 + 3$
 В) $52689 = 50000 + 2000 + 600 + 80 + 9$
35. Дар катаки холӣ кадом ададро гузорем, ки нобаробарӣ дуруст шавад?
- 163028 > 16302
- A) 6   Б) 8   В) 9
36. Кадоме аз ин бузургихо дуруст ифода шудааст?
- A) $4 \text{ кг } 500 \text{ г} = 4500 \text{ г}$
 Б) $4 \text{ кг } 500 \text{ г} = 4500 \text{ кг}$
 В) $4 \text{ кг } 500 \text{ г} = 5 \text{ т } 450 \text{ кг}$
37. Кадом адад миллион аст?
- A) 100000   Б) 1000000   В) 10000000
38. Фарқи ададҳои 43407 ва 4823-ро ёбед.
А) $\begin{array}{r} 43407 \\ - 4823 \\ \hline 39684 \end{array}$	Б) $\begin{array}{r} 43407 \\ - 4823 \\ \hline 40584 \end{array}$	В) $\begin{array}{r} 43407 \\ - 4823 \\ \hline 38584 \end{array}$

39. Дар росткунчаи АВСД ва секунчаи ВСЕ кадом тараф умумй аст?

- A) AD   Б) ВС   В) АВ

40. Масоҳати фигураи зеринро ёбед.

- A) 18 см кв.   Б) 36 см кв.   В) 54 см кв.

41. Масоҳати фарши кадом хона калон аст?

- А) Дарозӣ 5 см ва бараҷ 3 см
Б) Дарозӣ 6 см ва бараҷ 2 см
В) Дарозӣ 6 см ва бараҷ 3 см

421. Масоҳати фарши хона 36 м. кв аст. Дарозии хона 9 м мебошад. Бари хонаро ёбед.

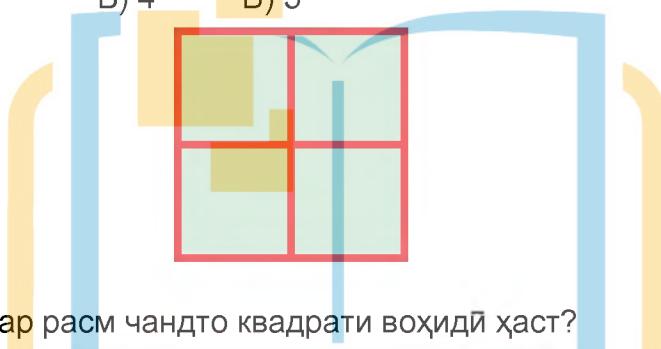
- А) 9 м   Б) 4 м   В) 27 м

43. Қимати ифодаи $2600 : b$ -ро ҳангоми $b = 260$ будан ёбед.

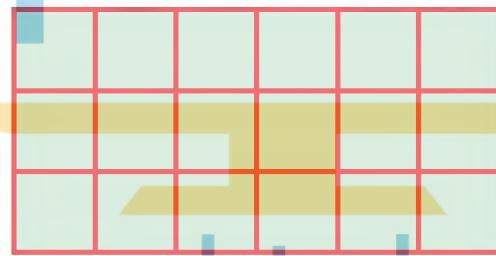
- А) 101   Б) 100   В) 10

44. $\frac{1}{7}$ ҳиссаи адади 56-ро ёбед?
А) 8   Б) 7   В) 392
45. $\frac{1}{3}$ ҳиссаи адад ба 60 баробар аст. Ин ададро ёбед?
А) 20   Б) 180   В) 540
46. Кадоме аз ин баробариҳо дуруст аст?
А) $4 \text{ т } 600 \text{ кг} + 11 \text{ т } 500 \text{ кг} = 16000 \text{ кг}$
Б) $5 \text{ т } 300 \text{ кг} + 9 \text{ т } 900 \text{ кг} = 14200 \text{ кг}$
В) $6 \text{ т } 500 \text{ кг} + 6 \text{ т } 700 \text{ кг} = 13200 \text{ кг}$
47. Дар расм чандто квадрат ҳаст?

- А) 1   Б) 4   В) 5

48. 1) Дар расм чандто квадрати воҳидӣ ҳаст?

- 2) Масоҳати росткунча чанд сантиметри квадратӣ аст? Чӣ ҳел ҳисоб кардед?

МАЪЛУМОТИ МУХТАСАР ДОИР БА БАЪЗЕ КАШФИЁТИ ОЛИМОНИ МАТЕМАТИКАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

- I. **Муҳаммади Хоразмӣ (783–850).** Муҳаммад ибни Мӯсо ал-Хоразмӣ дар Хоразм таваллуд шудааст. Ӯ дар китоби худ «Рисола оид ба илми ҳисоби ҳиндӣ» аз 10 рақами натуралӣ: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ҳосил кардани ҳамаи ададҳои дурақама, серақама ва ғайраро нишон дода, дар онҳо мавқеи даҳто рақами натуралиро баён кардааст. Масалан, дар адади 1991 рақами аввал (1) ҳазорӣ, рақами охирин (1) воҳидро, рақами аввали 9 (аз чап) садӣ, рақами дуюм 9 (аз рост) даҳиро ифода мекунад. Чуноне ки дар ин мисол мебинем, рақамҳо вобаста ба разрядҳо ҳусусияти гуногун доранд. Дар асрҳои миёна қоидаҳои ичро кардани чор амали арифметикиро дар системаи даҳӣ алгоритм меномиданд. Чунин қоидаро бори нахуст Хоразмӣ ҷорӣ кардааст. Дар Аврупо ин қоидаҳоро алгоризм меномиданд. Сонитар ин ном ба алгоритм табдил ёфт, зеро мутарҷимони Ғарб номи ал-Хоразмиро ба лотинӣ Алгоритм тарҷума намуда буданд. Дар синфи якум шумо аз ададҳо аввал 1, сипас 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0, 10 ва ҳамин тавр пайдарпай ададҳои дурақамаро дар доираи нумератсияи 100, дар синфи дуюм 1000, дар синфи сеюм 100000, дар синфи чорум миллион, миллиард ва хондану навиштани ададҳоро дар доираи миллиард омӯхтед. Хоразмӣ мафҳуми рақамнокии ададро доҳил кардааст. 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ададҳои якрақамаанд. 9 – адади якрақамаи калонтарин, 10 – адади дурақамаи хурдтарин, 100 – адади хурдтарини серақама, 999 – адади калонтарини серақама, 1000 – адади хурдтарини чоррақама мебошанд. Ба ақидаи Хоразмӣ системаи ҳисоб таҳминан дар асли панҷум пайдо шудааст. Ӯ менависад: «Бо ёрии 9-то ҳарф (ҳамон вақт ададҳоро ҳарф мегуфтанд) ва

доираи хурд сохтани ададҳои дилҳоҳро донистам... Дар ададҳо ҷудо кардани разрядҳо аз рост сар шуда, разряди якум – разряди якӣ (воҳид), разряди дуюм – разряди даҳӣ, разряди сеюм – разряди садӣ, разряди чорум – разряди ҳазориро мефаҳмонад» ва ғайра. Ҳоло мо доираи хурдро сифр, 9-то рамзро (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) рақамҳо мегӯем.

Эзоҳ. Дар китоби Хоразмӣ калимаи разряд «мартаба» ном гирифтааст (мартабаи якӣ, мартабаи даҳӣ, мартабаи садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ ва ҳоказо). Ададҳо аз ҷон ба рост навишта шуда, аз ҷон ҳонда мешаванд. Ӯ қайд кардааст, ки ба ду қоидан зерин аҳамият додан зарур аст:

- 1) ҳондани адади дурақама, аз разряди даҳӣ, адади серақама аз садӣ сар шуда, номи разрядҳои дигар пайдарпай ба забон гирифта мешаванд. Масалан: 635 – шаш саду сиё панҷ, 701 – ҳафтсаду як ҳонда мешавад. (Дар адади 701 – сифр мавқеъ дорад, яъне разряди даҳӣ аст, вале ҳангоми ҳондан талаффуз карда намешавад).
- 2) Ададҳое, ки навишташон аз се рақам зиёд аст, аввал аз рост ба синфҳо ҷудо карда шуда, сипас аз ҷон ба рост ҳонда мешаванд. Масалан, **345 128** (дар байни ҳар се рақам аз рост каме ҷой партофтанд, ба синфҳо ҷудо шудани ададҳоро мефаҳмонад) мувофиқан чунин ҳонда мешавад: сесаду чилу панҷ ҳазору яксаду бисту ҳашт. Ададҳои **701 263 594** – 701 миллиону 263 ҳазору 594; **24 205 305 146** – 24 миллиарду 205 миллиону 305 ҳазору 146 ҳонда мешаванд. Дар кори ба разрядҳо ва синфҳо ҷудо кардани ададҳоро хизмати Хоразмӣ қалон аст. Шумо ба синфҳо ҷудо кардани ададҳоро дар аввали синфи чорум омӯхтед. Оид ба ҳондани ададҳои бисёррақама аз китоби Ал-Хоразмӣ тарзи дигари ба разрядҳо ҷудо кардани як ададро мушоҳида намоед. Панҷ миллиону чорсаду бисту як ҳазору ҳаштсаду шасту се:

$$5\,421\,863 = 5 \cdot 1000000 + 421 \cdot 1000 + 8 \cdot 100 + 6 \cdot 10 + 3 \cdot 1$$

Ин тарзи навишт хондани ададҳо ва ба разрядҳо чудо кардани ададҳоро осон менамояд.

МАШҚҲО:

1. Намунаи мисоли охиринро истифода бурда, адади 2 436 971-ро ба разрядҳо чудо намоед.
2. Асари Хоразмиро номбар кунед.
3. Системаи ҳисобкунӣ тахминан дар асри чандум пайдо шудааст? Рақамҳо ва сифрро Хоразмӣ чӣ меномид?
4. Ададҳо аз қадом тараф ба синфҳо чудо карда мешаванд?
5. Ададҳои дурақама, серақама, чоррақама ва ғайра аз қадом тараф сар карда навишта мешаванд?
6. Хондани ададҳо аз қадом тараф сар мешавад? (Ғайр аз адади яқрақама).
7. Рақамҳоро аз 1 то 9 бо тартиб нависед ва гӯед, ки адади чандракама ҳосил шуд? Ин ададро хонед ва ба синфҳо чудо намоед. Ҷойи рақамҳоро иваз карда, 8-то адади дигар нависед ва онҳоро хонед (як адад ду маротиба тақрор нашавад).
8. Доир ба вақт Хоразмӣ ҳисоб меқунад, ки 1 соат аз 60 ҳиссаи баробар иборат аст ва як ҳиссаи онро «дақиқа» меномад. Аз 60 як қисми дақиқаро сония мегӯяд. Дар нашри лотинии китоби Хоразмӣ «дақиқа» – минут, «сония» – секунд тарҷума шудааст. Ӯ шастяки сонияро «солиса» мегӯяд, ки ин дар синфҳои ибтидой омӯхта намешавад. Хоразмӣ ҳамин тавр дар дунё аввалин шуда воҳидҳои вақтро муайян кардааст.
- II. **Абӯалӣ ибни Сино (980–1037)**. Абӯалӣ ибни Сино дар деҳаи Афшанаи Бухоро таваллуд шудааст. Ӯ олими барҷаста ва муаллифи китоби «Қонуни тиб» мебошад. Ибни Сино дар соҳаи математика ва дигар фанҳо низ китобҳои бисёре

офаридааст. «Донишнома» ва «Аш-шифо» аз чумлаи китобҳои ӯ мебошанд. Китоби «Аш-шифо» дорои боби «Фанни ададҳо» аст, ки дар он масъалаҳои гуногуни математикий гирд оварда шудаанд. Намунаи баъзе мисолҳоро аз ҳамин боби китоби Ибни Сино меорем.

1. Адади $82\ 165\ 714$ ба 2 бебақия тақсим мешавад ё на? Инро месанҷем.

Тарзи 1. Аз адади додашуда рақамҳои 8, 2, 6, 4-ро хат мезанем ё рӯйи онҳоро мепӯшем (чунки онҳо ба 2 бе бақия тақсим мешаванд). Сипас рақамҳои 1, 5, 7, 1 боқӣ мемонанд. Ададҳои 1, 5, 7, 1 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $1 + 5 + 7 + 1 = 14$, $14 : 2 = 7$. Бинобар ин рақамҳои 1, 5, 7, 1-ро ҳам хат мезанем ё рӯяшонро мепӯшем. Дар адад рақами дигар намонд. Чуноне ки мебинем, бо ин тарзи ҳисобкуни тақсим зудтар ва осонтар ичро мешавад. Барои боварӣ ҳосил кардан, агар адади додашуда 82165714 -ро ба 2 тақсим намоед, адади 41082857 ҳосил мешавад. Барои санчиш адади 41082857 -ро ба 2 зарб кунем, адади додашуда 82165714 пайдо мешавад.

Тарзи 2. Дар адади додашуда 82165714 суммаи ҳамаи рақамҳоро ёфта, натиҷаро ба 2 тақсим мекунем: $8 + 2 + 1 + 6 + 5 + 7 + + 1 + 4 = 34$, $34 : 2 = 17$. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 бебақия тақсим мешавад.

2. Оё адади 9872 ба 2 тақсим мешавад? Инро санҷед.
1) Рақамҳои 8 ва 2 ба ду тақсим мешаванд. Онҳоро хат задем.
2) 9 ва 7 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $9 + 7 = 16$, $16 : 2 = 8$; бинобар ин рақамҳои 9 ва 7-ро низ хат задем. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 тақсим мешудааст. Аз рӯйи ин тарзи ҳисоббарорӣ оид ба тақсим ба 2, 3, 5, 9 ва ғайра хулосаҳо оварда шудаанд, ки онҳо то ҳол аҳамияти амалии худро гум накардаанд.

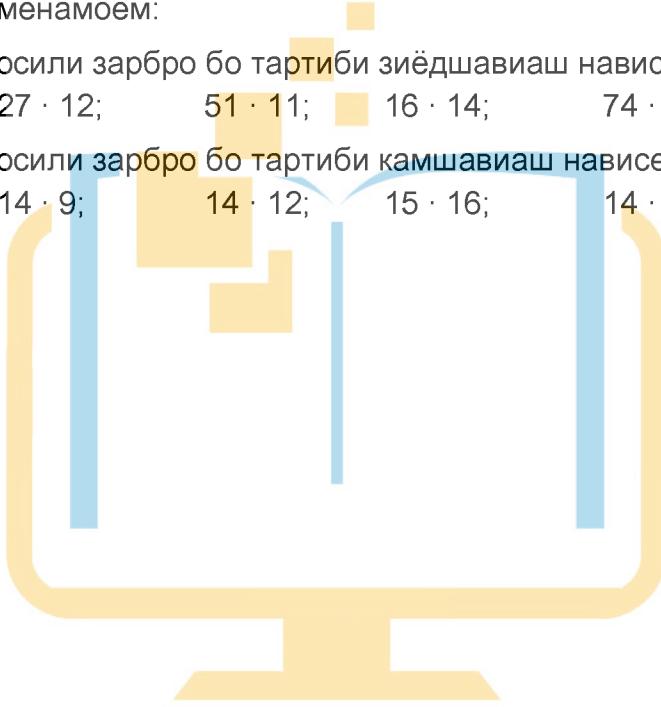
III. **Алоуддини Қўшчӣ (1402–1474).** Алоуддини Қўшчӣ аз шогирдони Мирзо Улугбек буда, дар соҳаи математика қашфиёти назаррасро анҷом додааст. Қўшчӣ соли 1425 асари илмии худ «Рисола оид ба илми ҳисоб»-ро навишта буд. Дар ин асараш вай тарзҳои зарби ададҳои бисёррақамаро баён кардааст. Китоб масъалаҳои гуногуни арифметикиро дар бар мегирад. Ҳамчун намуна ду масъаларо аз ин асар пешкаш менамоем:

1. Ҳосили зарбро бо тартиби зиёдшавиаш нависед:

$$27 \cdot 12; \quad 51 \cdot 11; \quad 16 \cdot 14; \quad 74 \cdot 15. \quad 16 \cdot 16$$

2. Ҳосили зарбро бо тартиби камшавиаш нависед:

$$14 \cdot 9; \quad 14 \cdot 12; \quad 15 \cdot 16; \quad 14 \cdot 15. \quad 30 \cdot 30$$

maktab.tj

МУНДАРИЧА

Боби 1. Такрори маводи синфи 3

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 100000	4
Чамъ ва тарҳ дар доираи 100000	5
Зарб ва тақсими ғайриҷадвалий	6
Ифода кардани бузургихо	7
Баробарӣ ва нобаробарӣ	9
Ифодаҳои ҳарфӣ	12
Тартиби иҷрои амалҳо дар ифодаҳои қавсдор ва беқавс	14

Боби 2. Нумератсияи ададҳо дар доираи миллион

Хондан ва навиштани адади 1000000	16
Воҳидҳо, разряди ҳазориҳо ва синфи ҳазориҳо	18
Разряди миллионҳо	20
Чадвали разрядҳо ва синфҳо	21

maktab.tj

Боби 3. Бузургихо

Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои дарозӣ	25
Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои вазн	27
Килограмм ва тонна	29

Сентнер	30
Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои вақт	31
Суръат, вақт ва масофа	33
Ҷамъи бузургиҳо	36
Тарҳи бузургиҳо	38

Боби 4. Ифодаҳои алгебравӣ

Рақамҳои римӣ	41
Ифодаҳои ҳарфии дутағириёбандадор	46

Боби 5. Ҷамъ ва тарҳ дар доираи миллион

Ҷамъ ва тарҳи шифоҳӣ дар доираи 1000000	54
Ҷамъ дар доираи 1000000	56
Тарҳ дар доираи 1000000	58
Санчиши ҷамъ ва тарҳ	60
Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкунӣ	63

maktab.tj

Боби 6. Муодилаҳои дуамала

Ёфтани ҷамъшавандай номаълум	67
Ёфтани тарҳшавандай номаълум	70
Ёфтани тарҳқунандай номаълум	72

Ёфтани ҳамзарби номаълум	75
Ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандай номаълум.....	79
Каср. Хондан ва навиштани каср	82
Диаграммаи росткунчашакл ва доиравӣ	88
Периметри росткунча ва квадрат	91
Периметри секунча	94

Боби 7. Зарб ва тақсими ададҳои бисёррақама

Зарби адад ба сумма	98
Тақсими адад ба ҳосили зарб	99
Зарб ва тақсим ба 10, 100, 1000	101
Зарби адади яклухт ба адади якрақама	103
Зарби ададҳои бисёррақама ба адади якрақама	107
Тақсими адади бисёррақама ба адади якрақама	113
Зарби адад ба ададҳои бо сифр тамомшаванда	119
Тақсими ададҳои бо сифр тамомшаванда	122
Тағийирёбии сумма ва фарқ	127
Тағийирёбии ҳосили зарб ва тақсим	129
Зарб ба ададҳои дурақама ва серақама	131
Тақсим ба ададҳои дурақама ва серақама	134

Боби 8. Масоҳат

Масоҳат. Воҳидҳои масоҳат	138
Чадвали масоҳат	140
Масоҳати росткунча	143
Масоҳати квадрат.....	147
Масоҳати секунҷаи росткунча	151
Палетка ва истифодаи он	155

Боби 9. Зарб ва тақсими бузургихо. Миллиард

Зарби бузургихо ба адад	157
Тақсими бузургихо ба адад	160
Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи миллиард	164

Боби 10. Машқҳои мустаҳкамкуни

Мустаҳкамкуни мавзӯъҳои пешина	181
--------------------------------------	-----

Такрор	208
--------------	-----

Маълумотнома	223
--------------------	-----

Бозиҳои математикий	225
---------------------------	-----

Супоришҳои тестӣ	227
------------------------	-----

Маълумоти муҳтасар доир ба баъзе қашфиёти олимони математикаи Осиёи Марказӣ	234
--	-----

БАРОИ ҚАЙДҲО

maktab.tj

Ҳамидова Аҳсанабону, Бобоева Шарифгул,
Назаров Давлатшо, Ҷонмирзоев Эрач.

Муҳаррир: Алиев Б.

Муҳаррири техникӣ: Равшан Хонҷонов

Ороишгари компютерӣ: Ислом Мирзоев

---

maktab.tj

Дар матбааи ҶДММ «Офсет»ба табъ расидааст.

Суроғ: ш. Душанбе, кӯчаи А. Дониш, 32

Тел.: 226-12-21, 226-13-31

www.ofset.tj

Ба чопаш 14.02.2011 имзо шуд. Андозаи 70?90^{1/16}.
Коғази оғсетӣ. Чопи оғсетӣ. Ҷузъи чопии шартӣ 15,25.
Адади нашр 125000 нусха